

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASININ
FİNANSAL SİSTEM İSTİKRARININ SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ**

Melih İpeker

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

**Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü**

Ankara, 22 Mart 2002

ÖNSÖZ

Türk mali sisteminin temelini oluşturan bankacılık sektörü hızlı bir değişim süreci içinde bulunmaktadır. Ekonomik, siyasi ve sosyal yapının gelişimine göre sürekli yapılanma içinde bulunan Türk bankacılık sektörü, içinde faaliyet gösterdiği Türkiye ekonomisinin koşullarındaki değişimlere en hassas sektörlerden birisi olmuştur. Uluslararası gelişmelere paralel şekilde banka gözetim ve denetiminden sorumlu yasal otorite olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulmasının ardından, T.C.Merkez Bankasının yeni dönemdeki rolü ve sorumlulukları konusunda çok çeşitli görüşler oluşmuştur.

Ortaya çıkan eksik, yanlış ve olumsuz görüşlerin giderilmesi ve T.C.Merkez Bankasının değişen rolü hakkında bilgilendirme yapılması amaçlarıyla yapılan bu çalışmanın hazırlanması ve savunması aşamalarında değerli katkı ve yorumlarını esirgemeyen Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürü Sn. İ.Hakkı Arslan ve Mali Sektör Değerlendirme Müdürü Sn. Çiğdem Koğar'a teşekkürü borç bilirim.

Tezin savunması esnasında titiz değerlendirme ve katkılarıyla tezin nihai halini almasında önemli destekleri bulunan başta Tez Komisyonu Başkanı Sn. Prof.Dr. Fatih Özatay olmak üzere Sn. Prof.Dr. Ercan Uygur, Sn. Doç.Dr. Erdal Özmen ve Sn. Dr. Ümit Özcan'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanması aşamasında gerekli çalışma koşullarını hazırlayan ve hoşgörülerini ile beni destekleyen eşim Nilüfer İpeker'e ve tüm Mali Sektör Değerlendirme Müdürlüğü çalışma arkadaşlarıma teşekkür borçluyum.

Melih İpeker

ÖZET

Finansal sektörde yer alan bankalar ve özel finans kurumları gibi kuruluşların gözetimi ve denetimi ile görevli olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kuruluşundan sonra oluşan yeni bankacılık ortamında T.C.Merkez Bankasının finansal piyasalarda değişen rolünü incelemek; Merkez Bankasının finansal sistem istikrarı amacının gerçekleştirilmesine yönelik olarak, finansal sistem ve temel unsuru olan bankacılık sektörü istikrarını izlemedeki rolü, bu fonksiyonunu yerine getirirken kullanacağı yöntem ve araçları tanımlamak, gözetim anlayışını ve yaklaşımını belirlemek bu tezin temel amaçlarıdır.

Son yıllarda yaşanan tecrübelerin de gösterdiği gibi, finansal sistemlerde ortaya çıkan rahatsızlıklar ve krizler oldukça önemli ekonomik ve sosyal maliyetlere neden olabilmektedir. Günümüzde merkez bankalarına genel anlamda finansal sistemin bir bütün olarak incelenmesi ve sistemdeki kırılmalıkların ve potansiyel risk yapılarının belirlenmesi görev ve sorumluluğu verilmektedir. Son 20 yıllık dönemde artan şekilde merkez bankalarının banka gözetim ve denetiminde doğrudan yer almadıkları, birinci dereceden sorumluluğu bağımsız ve özerk kurumlara devrettikleri görülmektedir. Ancak, merkez bankalarının banka gözetim ve denetiminden birinci derecede sorumlu olmamalarına karşın, bankacılık sektörü istikrarı konusundaki sorumlulukları sürmekte olup, bu anlamda bankacılık sektörü gelişimlerini ve temel sistemik riskleri izlemeye devam etmektedirler.

Finansal sistem istikrar analizleri ile merkez bankalarının finansal sistem kırılmalığı ile ilgili göstergeleri analiz ederek, finansal sistemin bütününe tehdit eden bir sorunu veya olası bir bankacılık krizini ortaya çıkmadan önce saptayarak gerekli önlemleri alması, genel ekonomik performansı ve finansal aracılık sürecini olumsuz etkileyen unsurların yok edilmesi veya etkilerinin para politikası araçları kullanılarak en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.

İstikrarlı bir bankacılık sistemi, para politikasının etkinliği ve ekonomik istikrar için bir ön koşul olması nedeniyle finansal sistem istikrarı analizleri merkez bankaları açısından büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde, öncelikle mali bünyeleri ve risk algılamaları zayıflamış, özkaynaklarını yitirmiş ve normal aracılık faaliyetlerini yerine getiremeyen bir bankacılık sisteminin ekonominin istikrarlı büyümesini olumsuz yönde etkileyeceği açıktır.

Bankacılık ve finansal krizler üzerinde yapılan çalışmalar makroekonomik koşullardaki değişimlerin izlenmesi ve bir bütün olarak finansal sistemin makro bazda gözetiminin önemine ve gereğine işaret etmektedir. IMF ve Dünya bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve merkez bankaları ülke finansal sistem değerlendirmelerinde makro bazda göstergeleri kullanmaktadır. Makro bazda verilerin kullanıldığı finansal sistem istikrarı analizi ülkeden ülkeye değişmekte; bu analizlerde kullanılan yöntemler de farklılık göstermektedir.

Merkez Bankasının uyguladığı para politikasının etkinliği ve makroekonomik koşullarda istikrarın sağlanarak nihai hedef olan fiyat istikrarının sağlanabilmesi için finansal sistemdeki gelişmelerin yakından izlemesi, değerlendirmesi ve ortaya çıkan belirlemeler doğrultusunda kendi alabileceği önlemlerin yanısıra, diğer otoritelerle bilgi paylaşımında bulunarak mevcut problemlerin giderilmesi için gerekli önlemlerin zamanında alınması gerekmektedir.

ABSTRACT

This paper reviews the changing role of the Turkish Central Bank in the new banking environment, following the establishment of Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA). In this paper, it is attempted to set a starting point for a more comprehensive analysis of systemic risk from the financial system stability perspective of the central bank. In this study, the ways in which these macro-prudential analyses will be dealt within the CBRT in the new banking era are presented. The Turkish banking system is going through a period of unprecedented change. This is mainly being driven by changes in the regulatory and supervisory framework and by shifts in macroeconomic environment. In addition to pursuing monetary stability through a low-inflation policy, all central banks have a responsibility to promote the stability and soundness of their country's financial system.

As shown by recent experiences all over the world, disturbances in the financial systems can impose significant economic and social costs and it is the central bank's role, looking at the financial system as a whole, to identify potential threats and vulnerabilities. The study reveals that even though increasingly central banks are not directly involved in banking supervision, they still maintain a vital interest in a stable banking industry and closely monitor its developments and major systemic risks.

The macro-prudential analysis aims at identifying risks that are common to a number of banks and other financial institutions or markets, including payment systems. Such risks often stem from the development of the macro economy. Volatile inflation, exchange rate fluctuations, excessive loan concentrations or excessive leverage ratios could lead to serious problems for a number of banks. In this context, it is natural for the central bank to closely monitor such developments and take prompt corrective action if it finds that financial stability is endangered. In some cases, the central bank may not have the powers to take direct action itself, but instead it may inform the other parties, such as the supervisors, the political authorities, urging them to imply necessary measures.

For the aim of financial and monetary stability, it is required to understand and analyze the system. This mainly stems from the reality that the banking system is the principal channel for the transmission of monetary policy, the counterpart of monetary policy operations, and the main provider of payment services, which all relate to the basic central banking tasks. The Central Bank of Turkey is keen to be sure that banking supervision which is conducted by the new supervision authority in such a way as to ensure that banking problems do not endanger the conduct of monetary policy. The CBRT's overall concern is to ensure that the financial system is healthy, sound and efficient. To perform its primary responsibilities of conducting monetary policy and ensuring a stable and well-functioning payment system, central banks must monitor the risks in the financial system.

First and foremost, central banks should strengthen their ability to understand the risks and vulnerabilities in both the national and international financial system. More simply, central banks should enhance their monitoring abilities. It is extremely important for central banks to identify the risk factors that endanger the policy objectives, namely the stability of the macroeconomy (sustainable growth under price stability) and the financial system, and consciously analyze what could happen if there are significant changes in those risk factors.

In the new financial architecture, the CBRT will continue its prominent role in the process of preserving financial stability, by using the supervisory information and financial evaluations. Moreover, it will continue to develop its own methods of assessing financial market stability and indicators of weaknesses, focusing more on the overall health of the financial system than that of individual institutions which falls under the BRSA. There is a strong need to strengthen the cooperation between the CBRT and BRSA to ensure that, if problems at a bank or a financial group have contagion effects in the whole system and endanger the systemic stability, this information is to be shared between the authorities and possible corrective actions and other solutions are sought.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	3
ABSTRACT.....	5
TABLO LİSTESİ.....	10
GRAFİK LİSTESİ.....	11
ŞEKİL LİSTESİ.....	11
KUTU LİSTESİ.....	11
GİRİŞ.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM İSTİKRARI ANALİZİ, MERKEZ BANKALARI AÇISINDAN FİNANSAL İSTİKRAR VE ÜLKE ÖRNEKLERİ

1.1. Finansal İstikrar Kavramının Tanımlanması.....	16
1.2. Finansal İstikrarsızlığın Ortaya Çıkışı ve Yayılması Sistematiği.....	18
1.3. Merkez Bankaları ve Finansal İstikrar.....	22
1.4. Finansal Sistem İstikrarı Analizi.....	25
1.4.1 Finansal Sistem İstikrarı Analizlerinde Kullanılan Göstergeler.....	26
1.5. Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasında Merkez Bankalarının Rolü: Ülke Örnekleri.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK KRİZLERİNE YOL AÇAN FAKTÖRLER VE KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ KONUSUNDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

2.1. Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Göstergeleri Konusundaki Literatür Literatür İncelemesi.....	38
2.2. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri.....	50
2.2.1 Yurt içi ve Yurt dışı Makroekonomik Koşullardaki Değişkenlik.....	51
2.2.1.1 Dış Ticaret Hadlerinin Değişkenliği.....	52

2.2.1.2 Uluslararası Faiz Oranlarındaki Değişkenlik ve Bunun Özel Sermaye Akımları Üzerinde Neden Olduğu Etki.....	53
2.2.1.3 Reel Döviz Kurları.....	53
2.2.1.4 Büyüme ve Enflasyon Oranları Değişkenliği.....	54
2.2.2 Kredi Hacminin Hızlı Gelişimi, Aktif Fiyatlarındaki Beklenmeyen Değişimler ve Sermaye Hareketlerindeki Ani Dalgalanmalar.....	56
2.2.3 Önemli Ölçüde Vade ve Döviz Cinsi Uyumsuzluğu Olan Banka Yükümlüklerinin Artışı.....	57
2.2.4 Düzenlemesi Yetersiz Olan Finansal Serbestleşme Süreci.....	58
2.2.5 Bankacılık Sistemlerinde Kamu Ağırlığının Yüksek Olması ve Gözetim ve Denetim Fonksiyonunun Yetersizliği.....	58
2.2.6 Muhasebe, Finansal Bilgilerin Raporlanması ve Yasal Alt Yapı Konularındaki Yetersizlikler ve Şeffaflığın Olmaması.....	60
2.2.7 Döviz Kuru Sistemleri ve Uluslararası Rezervler.....	60
2.2.8 Bankacılık Stratejileri.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN MEVCUT DURUMU VE SİSTEMİN İŞLEYİŞİNDE GÖRÜLEN EKSİKLİKLER

3.1. Bankaların Mali Bünyelerindeki Riskler ve Zayıflıklar.....	66
3.2. Uluslararası Normlara Uyumda Yaşanan Sorunlar.....	70
3.3. Makroekonomik Dengesizliklerin ve Uluslararası Sermaye Akımlarının Sektörde Yaratmış Olduğu Sorunlar	70
3.4. Sektör İçinde Rekabet Ortamının Sağlıklı Bir Yapıda Sürdürülmesinde Yaşanan Sorunlar.....	71
3.4.1 Şeffaflık Uygulamalarındaki Zayıflık.....	71
3.4.2 Sistemin Etkinliğinin Arttırılmasını Engelleyici Yapının Yeniden Düzenlenmesi ve Konsolidasyon İhtiyacı.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK FİNANSAL SİSTEMİNİN İSTİKRAR ANALİZİ

4.1. Finansal Sistem İstikrarı Analizi ve Metodolojisi.....	73
4.1.1 Mikro-prudential analizler.....	75
4.1.2 Makro-prudential analizler.....	76
4.1.3 Stres Testleri.....	76

BEŞİNCİ BÖLÜM

KASIM 2000 KRİZİNİN KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ

KULLANILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Kriz Öncesi Dönemde Makroekonomik Gelişmeler.....	79
5.2. Kriz Öncesi Dönemde Ortaya Çıkan Riskler ve Öncü Göstergeler.....	81
5.2.1 Faiz Oranları Değişkenliği.....	81
5.2.2 Cari İşlemler Dengesi ve Sermaye Hareketleri Değişkenliği.....	82
5.2.3 Dış Ticaret Hadleri.....	85
5.2.4 Enflasyon Değişkenliği ve Reel Döviz Kurları.....	86
5.2.5 Banka Bilançolarında Vade ve Döviz Cinsi Uyumsuzlukları.....	87
5.2.6 Dış Borçlar ve Döviz Rezervleri.....	88

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç ve Değerlendirme.....	94
KAYNAKÇA.....	98

EKLER

EK 1	Türk Bankacılık Sektörü ve Finans Sisteminin İstikrarı Analizinde Kullanılacak Veriler
Bölüm I	Bankacılık sektörü verileri
Bölüm II	Özel finans kurumları verileri
Bölüm III	Diğer banka dışı finansal kuruluşlar verileri
Bölüm IV	Piyasa göstergeleri
Bölüm V	Makroekonomik faktörler

Tablo Listesi

Tablo 1.1 IMF tarafından finansal sistem değerlendirmelerinde kullanılan göstergeler.....	29
Tablo 1.2 Ülke banka ve finansal sistem gözetim otoriteleri.....	31
Tablo 1.3 Finansal sistem değerlendirmelerinde bazı ülke merkez bankalarınınca kullanılan göstergeler.....	32
Tablo 2.1 Bankacılık krizleri sonrası gerçekleşen yeniden sermayelendirme maliyetleri.....	38
Tablo 2.2 Finansal kriz göstergeleri.....	40
Tablo 2.3 1933-89 döneminde seçilmiş finansal istikrarsızlık olaylarının özellikleri.....	42
Tablo 2.4 Bankacılık krizlerinin erken uyarı göstergeleri.....	44
Tablo 2.5 Kritik göstergeler (1996, %).....	47
Tablo 2.6 Seçilmiş ülkeler itibariyle kırılmalılık göstergeleri ile finansal krizlerin ilişkisi.....	49
Tablo 2.7 1980-1995 döneminde bazı bankacılık sektörü büyüklükleri ile makroekonomik göstergelerin değerlendirilmesi.....	55
Tablo 5.1 Makroekonomik göstergelerin gelişimi.....	80
Tablo 5.2 Faiz oranlarının gelişimi.....	82
Tablo 5.3 Yıllar itibariyle ödemeler dengesi.....	83
Tablo 5.4 Cari işlemler açığı oranları (%).....	83
Tablo 5.5 Döviz kuru ve enflasyon oranı gelişimleri.....	87
Tablo 5.6 Bankacılık kesimi faize duyarlı aktiflerinin faize duyarlı pasiflerine oranı (%).....	88
Tablo 5.7 Bankacılık kesimi döviz pozisyon açığındaki gelişmeler.....	88
Tablo 5.8.A Kısa vadeli dış borçların merkez bankası rezervlerine oranı (%).....	90
Tablo 5.8.B Dış borçlarla ilgili rasyolar (%).....	90
Tablo 5.9 Seçilmiş kırılmalılık göstergeleri ile Kasım 2000 krizi değerlendirmesi.....	92

Grafik Listesi

Grafik 5.1 Dış ticaret hadlerinin gelişimi.....	85
Grafik 5.2 Dış ticaret miktar endeksleri.....	86
Grafik 5.3 Kısa vadeli dış borç stoku ve TCMB döviz rezervleri.....	89
Grafik 5.4 Kısa vadeli dış borçların TCMB rezervlerine oranı.....	89

Şekil Listesi

Şekil 1.1 Gelişen Ekonomilerde Finansal İstikrarsızlığın Yayılması.....	21
Şekil 1.2 Finansal Sistem İstikrarı Analizi Metodolojisi	26

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASININ FİNANSAL SİSTEM İSTİKRARININ SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ

GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan tecrübelerin de gösterdiği gibi, finansal sistemlerde ortaya çıkan rahatsızlıklar ve krizler oldukça önemli ekonomik ve sosyal maliyetlere neden olabilmektedir. Günümüzde merkez bankalarına genel anlamda finansal sistemin bir bütün olarak incelenmesi ve sistemdeki kırılmalıkların ve potansiyel risk yapılarının belirlenmesi görev ve sorumluluğu verilmektedir. Son 20 yıllık dönemde merkez bankalarının giderek banka gözetim ve denetiminde doğrudan yer almadıkları, birinci dereceden sorumluluğu bağımsız ve özerk kurumlara devrettikleri görülmektedir. Ancak, banka gözetim ve denetiminden birinci derecede sorumlu olmamalarına karşın, merkez bankalarının bankacılık sektörü istikrarı konusundaki ilgileri sürmekte olup, bu anlamda bankacılık sektörü gelişimlerini ve sistemik riskleri izlemeye devam etmektedirler.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) sonrasında oluşan yeni bankacılık ortamında Merkez Bankasının değışen rolünü incelemek ve Bankanın finansal sistem istikrarını izlemesine yönelik başlangıç noktası olabilecek bir alt yapı oluşturmak bu çalışmanın temel amacıdır. Bu çalışma ile Bankanın finansal sistem ve temel unsuru olan bankacılık sektörü istikrarını izlemedeki rolü ve bu fonksiyonu yerine getirirken kullanacağı yöntem ve araçlar tanımlanarak, gözetim anlayışı ve yaklaşımı belirlenmeye çalışılmıştır.

Merkez bankalarının finansal sistem istikrarının sağlanması ve korunması çalışmalarının içinde yer almamaları veya bu yönde görev ve sorumluluklarının bulunmaması düşünülemez. Finansal piyasaların nasıl işlediğine dair bilgisi olmayan, zamanında elde edilen, güvenilir bilgilere sahip

olmayan bir merkez bankasının sağlıklı politikalar izleyemeyeceği bir gerçektir. Para politikalarını etkin bir şekilde uygulayabilmeleri, ödeme sisteminin kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde çalışmasını sağlayabilmeleri için merkez bankalarının finansal sistemdeki riskleri izlemeleri ve değerlendirmeleri gerekmektedir.

Finansal istikrar analizleri ile merkez bankalarının finansal sistem kırılğanlığı ile ilgili göstergeleri analiz ederek, finansal sistemin bütününe tehdit eden bir sorunu veya olası bir bankacılık krizini ortaya çıkmadan önce algılayarak gerekli önlemleri alması amaçlanmaktadır. İstikrarlı bir bankacılık sistemi, para politikasının etkinliği ve ekonomik istikrar için bir ön koşul olması nedeniyle finansal sistem istikrarı analizleri merkez bankaları açısından büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde, öncelikle mali bünyeleri ve risk algılamaları zayıflamış, özkaynaklarını yitirmiş ve normal aracılık faaliyetlerini yerine getiremeyen bir bankacılık sisteminin ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesine katkısının olmayacağı açıktır.

Dolayısıyla, Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma süreci tamamlanarak, uzun yıllardır devam eden sorunları giderilmeden ve finansal piyasalardaki belirsizlikler yok edilerek yeniden güven tesis edilmeden, Merkez Bankasının fiyat istikrarı hedefini gerçekleştirilmesi ve bu yönde etkin bir para politikası izlemesi mümkün değildir. Bu gereksinim enflasyon hedeflemesine geçilebilmesi için de bir ön şart niteliğinde bulunmaktadır. Diğer yandan, Merkez Bankasının bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sürecinde izleyeceği politikalar (uygulamanın aksamadan yürümesini sağlamak üzere izleyeceği politikalar ile uygulama sırasında ortaya çıkabilecek sorunları giderici politikalar), finansal piyasaların ve bankacılık sektörünün yakından izlenmesi gereğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu politikalar 2000 yılı Kasım ayında yaşanan sorunların ve yapılan hatalı uygulamaların tekrar edilmemesi açısından da önemlidir.

Merkez Bankasının uyguladığı para politikasının etkinliği ve makroekonomik koşullarda istikrarın sağlanarak nihai hedef olan fiyat istikrarının sağlanabilmesi için finansal sistemdeki gelişmeleri yakından

izlemesi, değerlendirmesi ve ortaya çıkan belirlemeler doğrultusunda kendi alabileceği önlemlerin yanısıra, diğer otoritelerle bilgi paylaşımında bulunarak mevcut problemlerin giderilmesi için gerekli önlemlerin zamanında alınmasını sağlamasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Çalışma 6 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde finansal istikrar kavramı, merkez bankaları açısından finansal sistem istikrarının önemi ve merkez bankalarının rolü ülke örnekleri ile anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise genel olarak finansal krizler, özel olarak bankacılık krizleri ele alınmış ve bu tür krizlere yol açan faktörler, krizlerin öncü göstergeleri irdelenmiştir. nc bölümde Türk bankacılık sistemi finansal riskleri, sisteminin genel yapısı ve işleyişinde görülen eksiklikler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümü Türk finansal sisteminin istikrar analizine ayrılmıştır. Beşinci bölümde 2000 yılı Kasım ayında yaşanan kriz bazı öncü göstergeler kullanılarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM İSTİKRARI ANALİZİ, MERKEZ BANKALARI AÇISINDAN FİNANSAL İSTİKRAR VE ÜLKE ÖRNEKLERİ

İstikrarlı bir bankacılık sistemi ve genel anlamda finansal sistem, para politikasının etkinliği ve ekonominin sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için ön koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez bankalarının finansal sistem istikrarının sağlanması amacının gerçekleşmesine yönelik önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu durumun ardındaki temel neden, merkez bankalarının finansal sistemdeki kırılganlıkları analiz ederek, bir finansal kriz veya bankacılık krizi ortaya çıkmadan önce gerekli önlemleri alabileceği düşüncesidir.

Pek çok ülke merkez bankası son yıllarda finansal sistemlerinin en temel parçası konumundaki bankacılık sektörünün istikrarının makroekonomik belirleyicileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bankaların değişen makroekonomik koşullar ve finansal piyasalardaki yapısal değişimlere olan duyarlılıkları bu ilginin altında yatan temel faktörlerdir. Ayrıca, bir çok ülkede merkez bankalarının banka gözetim ve denetiminde doğrudan yer almadığı, birinci dereceden sorumluluğun bağımsız ve özerk kurumlara devredildiği görülmektedir. Merkez bankalarının banka gözetim ve denetiminden birinci derecede sorumlu olmamalarına karşın, üstlendikleri görev ve sorumluluklar nedeniyle bankacılık sektörü ve bir bütün olarak finansal sistem istikrarı konusundaki ilgileri sürmekte olup, bu doğrultuda bankacılık sektörü gelişimlerini ve temel sistemik riskleri izlemeye devam etmektedirler.

Merkez bankalarının banka gözetim ve denetim fonksiyonunda doğrudan yer almamaları konusunda görüşler bulunmakla birlikte, merkez bankalarının finansal sistem istikrarının sağlanması ve korunması çalışmalarının içerisinde yer almamalarının veya bu yönde görev ve sorumluluklarının bulunmamasının oldukça ciddi riskleri beraberinde getireceği yönündeki görüşler de yaygındır. Öncelikle, finansal sistem ve

onun temel unsuru olan bankacılık sektörü hakkında zamanında elde edilen, güvenilir bilgilere sahip olmayan bir merkez bankasının temel hedefi olan fiyat istikrarını gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Yine söz konusu bilgilere sahip olmayan bir merkez bankasının genel piyasa likiditesini düzenlemeye yönelik likidite operasyonları yapması ve finansal güvenlik ağının temel bir unsuru olarak acil durumlarda ihtiyaca zamanında ve yeterli olacak şekilde likidite sağlaması gibi fonksiyonları yerine getirmesi mümkün gözükmemektedir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde finansal sistem istikrarı kavramı, merkez bankaları açısından finansal sistem istikrarı analizlerinin önemi, bu analizlerde kullanılan göstergeler ve ülke uygulamaları değerlendirilmiştir.

1.1. Finansal İstikrar Kavramının Tanımlanması

Günümüzde “finansal istikrar” kavramı yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte, bu kavramı tanımlayan tek ve yalın bir tanım bulunmamaktadır. Ancak, son 20 yıllık dönemde küresel finansal piyasalarda yenilenerek meydana gelen finansal rahatsızlıklar ve karışıklıklar iki temel noktaya işaret etmektedir: “Sistemik risk olayı” ve “meydana gelecek zararın boyutu”. Group of Thirty (1997) bu noktaları dikkate alarak sistemik riski aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

“.....genel ekonomik aktiviteyi önemli şekilde etkileyebilecek derecede finansal sisteme zarar veren, beklenmeyen ve ani şekilde ortaya çıkan bir olayın gerçekleşme riski .....”

Etkin ve sağlıklı şekilde işleyen bir finansal sistemin genel ekonominin sağlığı ve performansı açısından son derece önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Finansal sistemin ekonomideki yeri ve üstlendiği fonksiyonların yanı sıra, kamuoyunun piyasalara olan güveninin en hassas olarak izlendiği sektör de finans kesimidir. Finansal sistem içerisinde yer alan bir sektörde yaşanan bir sorun, sektörün geri kalan kısmına ve daha sonra da ekonominin geneline hızlı bir şekilde yayılabilmektedir.

Finansal istikrar, finansal krizden kaçınma veya finansal krizi önleme olarak tanımlanabilir. Finansal istikrar kavramı, tüm finansal piyasaları içermektedir. Günümüz gelişmiş finansal piyasalarda her ne kadar bankalar hemen her zaman kriz içerisinde yer almakla birlikte, krizin kaynağı bankalardan ziyade sermaye piyasaları veya banka dışı finansal kuruluşlar da olabilmektedir.

Ekonominin genel performansı üzerinde önemli etkileri olan ve finansal aracılık sürecini olumsuz etkileyecek unsurların etkilerinin yok edilmesi veya en aza indirgenmesi, merkez bankalarının temel hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, finansal sistem istikrarını reel ekonomi üzerinde ciddi kayıplara neden olabilecek finansal sistem yetersizliklerini ve rahatsızlıklarını gidermek veya bunlardan kaçınmak olarak tanımlamak mümkündür. Bu rahatsızlıklar ve olumsuzluklar finansal kuruluşlarının kendilerinden kaynaklanabildiği gibi, finansal piyasalardaki genel koşullardan da kaynaklanabilmektedir.

İstikrarlı bir finansal sistem, ortaya çıkabilecek problemlerin bir kurumdan veya piyasadan diğer bir kurumlara, piyasalara ve hatta ülke dışına yayılma riskini en aza indirgeyecek, sağlam ve nitelikli önleyici mekanizmaların bulunmasını gerektirmektedir. Sistemik bir riske dönüşebilecek piyasa rahatsızlıkları finansal kuruluşlar ve piyasalar aracılığıyla yayılabilmektedir.

İstikrarlı finansal kuruluşlar genel anlamda güven duyulan, mali açıdan sağlam ve etkin bir şekilde faaliyet gösteren kuruluşlar iken, istikrarlı finansal piyasalar ise aşırı fiyat dalgalanmalarının yaşanmadığı piyasalar olarak tanımlanabilir. Bankalar finansal sistem içerisindeki önemli yerleri ve üstlendikleri rolleri nedeniyle finansal istikrar açısından önem arzeden kuruluşlardır. Bir bankanın sermaye yapısı ne kadar güçlü ise, olası zararları karşılama kapasitesi de o kadar büyük ve yeterli olmaktadır. Böylece finansal problemlerin yayılma riski de daha azalmış olacaktır.

1.2. Finansal İstikrarsızlığın Ortaya Çıkışı ve Yayılması

Sistematığı

Mishkin (1996,1997,2001) gelişmekte olan ÷lkelerde yaşanan bankacılık ve finansal krizleri bilgi asimetrisi yaklaşımı ile analiz etmiştir. Bilgi asimetrisi (asymmetric information) finansal sistemin etkin bir şekilde faaliyet g÷stermesine y÷nelik önemli bir engel olarak değerlendirilmektedir. Finansal aracılık faaliyeti, bankaların işlemlerini önemli şekilde etkileyen 2 tip bilgi asimetrisi içermektedir: Ters seçim (adverse selection) ve ahlaki risk (moral hazard).

Öncelikle, bankalar kredi değerlendirme ve proje finansmanı konularıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan d÷zg÷n ve g÷venilir olmayan bilgilerden kaynaklanan belirsizliklerle uğraşmak zorundadır. Bu nedenle bankalar yetersiz bilgi sonucu sonradan sorunlu hale gelebilecek bir kredi kararı verme riskine maruzdurlar. Diğer yandan bankalar ahlaki risk sorunu ile karşı karşıyadırlar. Bunun nedeni ise bankalardan kredi kullanan m÷şterilerin y÷ksek getiri imkanı sağlayan riskli yatırımlara girebilmelerinden dolayı, riskin b÷y÷k kısmının banka sahipleri ve kreditorler tarafından taşınmasıdır.

Mali açıdan sorunlu olan ve kredi tayınlamasını (credit rationing) gerektiği şekilde yapamayan bankaların kontrol edilmeksizin faaliyette bulunmalarına izin verilmesi halinde, sağlıklı bankacılık yapmak isteyenlerin alanları daraltılmış olacaktır. Teknik olarak ödeme g÷çl÷ę÷ yaşayan finansal kurumlar, sistemdeki ahlaki riski artırma pahasına, daha b÷y÷k kredi riski stlenebilmekte ve maliyetine bakmaksızın likit kalmaya çalışabilmektedir. Diğer yandan, kredibilitesi d÷ř÷k borlanıcıların bankacılık piyasasından kredi imkanlarını kullanmaya devam etmeleri ise, ihtiyatlı ve sağlıklı bankalar, paranın fiyatının gerçek riski yansıtmadığı ve sermayenin ekonominin geneline tahsisinin verimliliğini ve cazibesini kaybettiği bir ortamda rekabet etmek zorunda kalabilmektedir.

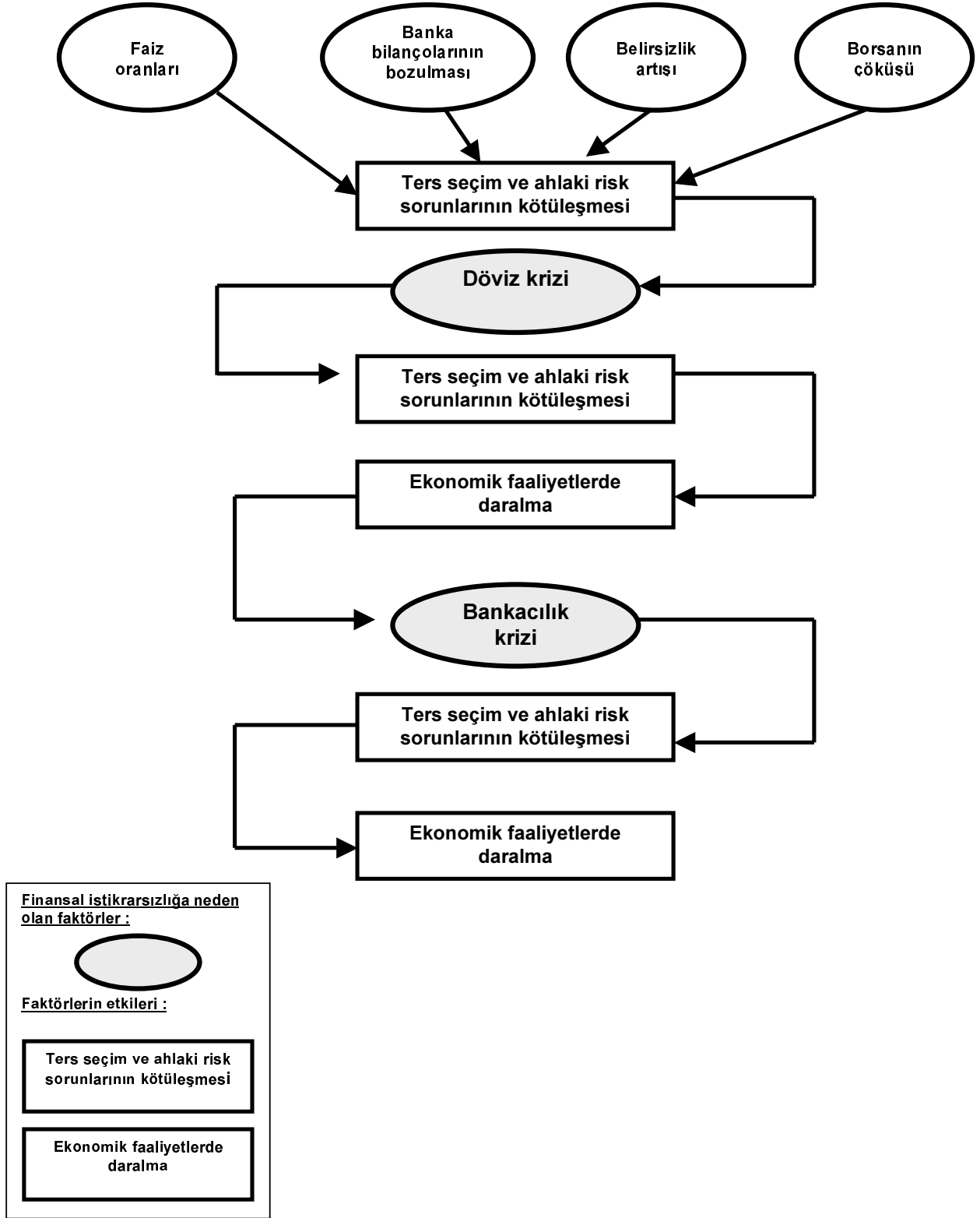
Mishkin (1996) bankacılık ve finansal krizlere yol açan faktörleri 4 grup altında toplamaktadır:

- i. faiz oranlarındaki artış
- ii. belirsizlikteki artış
- iii. varlık piyasalarının banka ve reel sektör firmalarının bilançoları üzerindeki etkisi
- iv. bankacılık sektöründeki sorunlar ve panik ortamı

Mishkin (1996,1997) finansal istikrarsızlıkların ortaya çıkış nedenlerini, biçimleri ve yayılma şekilleri açısından gelişmiş ülkeler ile gelişen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyarak değerlendirmektedir. Yukarıda belirtilen 4 kategoride yer alan faktörler, ortaya çıkış biçim ve nedenlerinde bazı farklılıklar olsa bile hem gelişmiş ülkeler hem de gelişen piyasalar için geçerli bulunmaktadır.

Mishkin (1996), gelişen ekonomilerde finansal istikrarsızlığın ortaya çıkışını ve yayılması sistematığını Şekil 1'de yer aldığı şekliyle göstermektedir. Bilgi asimetrisi ve neden olduğu ters seçim problemi, faiz oranlarının yükseldiği ortamda daha belirgin şekilde ortaya çıkabilmektedir. Yüksek faiz oranları ortamı, bankaların kredi portföylerini oluştururken artan şekilde ters seçim problemine maruz kalmalarına neden olabilmekte ve bankaların kullandığı kredilerin, kredi değerliliğini yitirmiş alacaklara dönme ihtimalini artırmaktadır. Bunun temel nedeni, yüksek faiz ortamında kredi değerliliği düşük, riski yüksek müşterilerin bankalardan yüksek maliyetlerde kredi taleplerine devam ediyor olmasıdır.

Ancak, bu durum zaman içerisinde müşterileri yüksek faiz oranları ödemeye razı olsalar bile, ters seçim problemi sonucunda ortaya çıkan olumsuzlukların etkisiyle, bankaların kredi tayinlemesine daha fazla önem vererek kredi portföylerini azaltmalarına neden olmaktadır. Diğer yandan, azalan kredi arzı nedeniyle yatırımlar ve genel olarak ekonomik faaliyetlerde bir daralma yaşanabilmektedir.

Şekil 1.1: Gelişen Ekonomilerde Finansal İstikrarsızlığın Yayılması

Mishkin yukarıda değinilen bu dört faktörden birisinin ve/veya bir kaçının finansal sistem istikrarsızlığını artırdığını belirtmektedir. Bu faktörlerden hepsinin aynı anda gerçekleşmesi durumunda ise finansal istikrarsızlık gerçek anlamda bir finansal krize dönüşebilmekte ve reel ekonomi üzerinde çok daha önemli boyutlarda olumsuzluklara yol açabilmektedir.

Gelişen ekonomilerde söz konusu faktörlerin ortaya çıkması sistemde bir döviz krizinin yaşanmasına ve ulusal paranın önemli ölçüde değer kaybetmesine neden olabilmektedir. Döviz krizinin ortaya çıkması bir yandan banka bilançolarının bozulmasına neden olurken, diğer yandan merkez bankalarının ulusal paranın değerinin korunmasına yönelik çabalarını güçleştirmektedir. Ayrıca, ulusal paranın değer kaybetmesini engellemek üzere kullanılacak yüksek faiz politikaları, bankacılık sisteminin mali yapısını daha da zayıflatacak şekilde banka bilançolarının bozulmasına neden olabilmektedir. Yüksek faiz oranlarının banka bilançoları üzerindeki olumsuz etkileri, banka bilançolarındaki vade uyumsuzluğu ve artan kredi riskleri aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde de yaşandığı üzere, finansal kriz ortamında ulusal paraya karşı spekülatif atakların da gerçekleşmesi merkez bankaları ve genel ekonomik sistem açısından sorunları daha da ağırlaştırmaktadır.

Finansal istikrarsızlığın yayılmasının gelişen ekonomilerdeki bir sonraki aşaması bankacılık krizleridir. Faiz oranları yükselişi, kredi geri ödemelerinde yaşanan sorunlar, ekonomik faaliyetlerde daralma gibi gelişimler sonucunda banka dışı kesim bilançolarının bozulması bankaların ciddi sıkıntılar ve zararlar yaşamasına neden olmaktadır. Döviz krizinin banka ve banka dışı kesim bilançoları üzerindeki olumsuz etkileri de bankacılık krizlerinin daha da derinleşmesine yol açmaktadır (hızlı özkaynak erimesi, kambiyo zararları, kısa vadeli dış borçların değerinin artması sonucu ortaya çıkacak likidite sorunu v.b).

1.3. Merkez Bankaları ve Finansal İstikrar

Geçmiş yıllarda yaşanan finansal sistem krizleri, sadece ekonomi geneli açısından büyük maliyetlere yol açmakla kalmamakta, para politikasının etkinliğini de azaltmaktadır. Finansal krizlerin maliyetleri çok boyutludur: Sistemde aracılık işlem hacminin ve etkinliğinin azalması, mevduat sigortası güvencesinin uygulanması ve bankaların yeniden yapılandırılması ve rehabilitasyonu çalışmaları gibi. Para politikası açısından finansal krizlerin önemini, mali bünyesi sağlıklı olan bankaların faiz oranı değişimlerine ve uygulanan diğer para politikası araçlarına tepkilerinin beklendiği ölçüde olmayacağı ve buna bağlı olarak merkez bankalarının mali açıdan kırılganlığı yüksek olan bankaları dikkate alarak para politikasını uygulamak durumunda kalmaları şeklinde açıklamak mümkündür (Fischer, 1997, 2001). Para politikalarının etkinliği ve uygulanabilirliği açısından istikrarlı bir finansal ortam yaratılması amacı merkez bankalarına ek bir sorumluluk daha yüklemektedir: sağlam, uluslararası normlara uygun ve etkin bir şekilde faaliyet gösteren bankacılık sistemlerinin gelişmesini teşvik etmek ve desteklemek.

Günümüzde merkez bankalarının 2 temel fonksiyonu bulunmaktadır: Parasal istikrarın sağlanması (fiyat istikrarı) ve finansal istikrarın sağlanması ve korunması. Merkez bankalarının asli fonksiyonunun *parasal istikrarı sağlamak olduğu* yönündeki görüşler günümüzde ağırlık kazanmıştır. Finansal istikrar açısından ise, merkez bankalarının temel amaçlarından birisinin de finansal sistem ile reel ekonomi arasında yakın ve istikrarlı bir ilişkinin korunması olduğu ilke olarak genel kabul görmüştür. Nitekim, finansal sistemde meydana gelebilecek herhangi bir istikrarsızlık hızlı bir şekilde ekonominin temel yapıtaşlarını etkileyebilmekte olup, benzer şekilde ekonominin genelinde meydana gelen olumsuzlukların da finansal sistem üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Bu nedenlerle, merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanması ve korunması hedefi geçmiş yıllara kıyasla daha fazla önem kazanmıştır.

Finansal istikrarın sağlanması amacı, finansal sistemin ve bunun en temel unsuru olan bankacılık sektörünün oldukça iyi değerlendirilmesini ve analiz edilmesini gerektirmektedir. Merkez bankaları açısından bankacılık sektörü yapısal gelişiminin önemini 4 ana grup altında toplayabiliriz. Merkez bankasının;

- (i) Finansal sistem genel istikrarı ve başka bir otorite tarafından yürütülen banka gözetim ve denetim fonksiyonunun etkin ve sağlıklı bir şekilde yapıldığından emin olabilmesi ,
  - (ii) Finansal aracılık süreci ve ödeme sistemlerinin etkinliği,
  - (iii) Para politikası uygulamaları,
  - (iv) Merkez bankasının finansal güvenlik ağının temel unsuru olarak gerek mevduat güvencesi gerek acil durumlarda bankalara likidite desteği sağlanması,
- açısından bankacılık sektöründeki gelişmeleri izleyecek olması.

Merkez bankalarının elinde bulunan makro düzeydeki finansal araçlar ve para politikası, finansal istikrarın sağlanması amacına yönelik önemli katkılar sağlamakla birlikte, gözetim ve denetim alanındaki politika ve uygulamaların ekonomik ve finansal istikrar açısından oldukça önemli sonuçları bulunmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde, finansal piyasaların nasıl işlediğine dair bilgisi olmayan bir merkez bankasının başarılı olamayacağı ve sağlıklı karar alamayacağı açıktır. Bu anlamda, düzenlemesi çok boyutlu düşünülmeden merkez bankalarından ayrı bir gözetim ve denetim otoritesinin kurulması, gerekli alt yapısal düzenlemelerin yapılmaması ve kurumlar arasında yakın işbirliğinin bulunmaması neticesinde finansal sistem ve ekonominin bütünü açısından oldukça riskli ve tehlikeli bir durum ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanmasındaki önemli rolleri gözardı edilmemeli ve bu süreç dışarısında tutulmamalıdır.

Çok gelişmiş finansal piyasalara ve bankacılık sektörüne sahip A.B.D.'de bile Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) ve Office of the Comptroller of Currency (OCC) gibi banka gözetim ve denetiminden sorumlu

otoritelerin yanı sıra, “umbrella supervisor” adı altında Federal Reserve sistemin (FED) bizzat kendisi finansal sistem istikrarı amaçlarının sağlanmasına yönelik önemli görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.

Merkez bankalarının finansal sistemde sistemik risk yaratıcı faktörleri son derece dikkatli bir şekilde algılamaları ve bu risk faktörlerinde önemli değişimler olduğu zaman ne tür sonuçlar doğurabileceğini değerlendirmeleri son derece önemlidir. Son yıllarda yaşanan finansal krizler neticesinde, finansal kuruluşlar portföylerinde bulunan risklerin belirlenebilmesi ve bu risk yapısına uygun sermaye yapısının sağlanması ve korunması için çeşitli risk ölçüm modelleri kullanmaya ve stres test’leri uygulayarak değişik senaryolar altında kurumların risk yönetimine yönelik kararlarını belirlemeye çalışmaktadır. Aynı şekilde, merkez bankalarının da benzer bir yaklaşım izlemesi günümüzde açık bir gereksinim haline gelmiştir. Bu yaklaşım merkez bankalarının, makroekonomik istikrarın ve finansal sistem istikrarının sağlanması amaçlarını olumsuz etkileyecek riskleri belirlemesinde yardımcı olacaktır. Merkez bankalarının finansal istikrar hedefini sağlamaya yönelik çabalarında dikkat etmeleri gereken ilkeleri ise

- (i) sorumluluğun bireysel bazda kurumlar yerine genel olarak piyasalara verilmesi,
- (ii) ödeme sisteminin etkin ve sorunsuz çalışmasının sağlanması ve
- (iii) ihtiyaç duyulduğunda belirli ilkeler altında piyasaya likidite sağlanması

şeklinde özetlemek mümkündür.

Bu anlamda, finansal istikrar kavramından anlaşılan istikrarlı bir finansal ortam, finansal piyasa katılımcılarının istikrarlı hareket etmeleri ve istikrarlı bir ödeme sistemidir. Genel olarak, merkez bankaları finansal istikrarın sağlanmasında benzer yaklaşımlar izlemektedirler. Yukarıda bahsedilen 3 temel alandaki istikrar, sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde faaliyet gösteren bir finansal sistemin geliştirilmesinde gerekli olan temel unsurlardır.

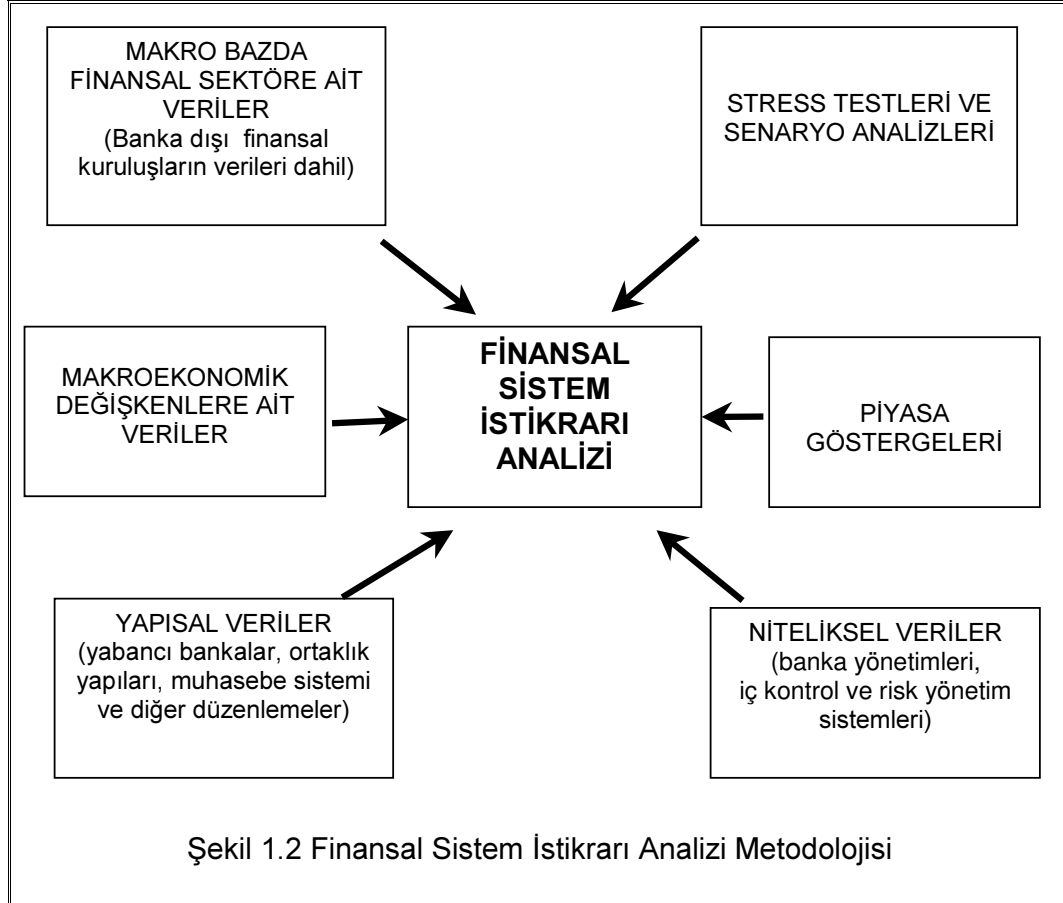

1.4. Finansal Sistem İstikrarı Analizi

Finansal sistem istikrarını izlemeye ve güçlendirmeye yönelik çalışmalar ve araştırmalar sürekli bir şekilde devam etmekle birlikte, finansal krizler doğaları gereği önceden tahmin edilmeleri oldukça güç olaylardır. Bu anlamda, günümüzde finansal sistem istikrarına yönelik geliştirilen ve kullanılan çok çeşitli yöntem, araç ve gösterge mevcuttur. Ancak, bunlardan hangisinin finansal krizlerin önceden algılanmasında veya finansal istikrarın sağlanmasında katkısının daha fazla olduğu yönünde bir kesinlik bulunmamaktadır. Diğer yandan, krizler ve finansal sistem problemlerinin çok çeşitli nedenlerden kaynaklanıyor olması nedeniyle, finansal sistem istikrar analizlerinde çok farklı yapılar, yöntemler ve göstergeler kullanılmaktadır.

Genel anlamda değerlendirildiğinde finansal sistem istikrarı analizleri, bir bütün olarak finansal sistem istikrarı ve kırılganlık analizi yapılmasına yönelik oluşturulan bir yapıdır. Bu analizler erken uyarı sistemleri ve diğer analitik araçları kullanarak, sistemdeki risklerin ve kırılganlıkların izlenmesinde, alınması gereken önlemlerin belirlenmesinde ve krizlerin veya finansal sistem problemlerinin ortaya çıkmadan önlenmesinde yardımcı olmaktadır.

Finansal sistem analizlerinde finansal kuruluşların mali bünyelerini değerlendirebilmek için bir yandan mikro düzeydeki veriler ve göstergeler kullanılırken, finansal sistemin makroekonomik şoklara ve gelişimlere duyarlılığının değerlendirilebilmesi için de stres testleri ve senaryo analizleri gibi çeşitli analitik yöntemler kullanılmaktadır (Şekil 1.2). Makroekonomik göstergeler arasında büyüme, enflasyon oranı, ödemeler dengesi verileri, iç borç stoku gibi değişkenler yer alırken, piyasa göstergeleri içinde döviz kuru ve faiz oranları, borsa işlem hacmi, kredi derecelendirme notları gibi göstergeler yer almaktadır. Ayrıca, finansal sistem değerlendirmelerinde kullanılacak göstergeler sadece bankacılık sektörünün izlenmesi için değil, sistemik risk açısından banka dışı finansal kuruluşlar ile reel sektör firmalarının da izlenmesinde kullanılması gerekmektedir.

1.4.1 Finansal Sistem İstikrarı Analizinde Kullanılan Göstergeler

Finansal sistem krizleri, ani olarak ortaya çıkmakla birlikte genelde sinyallerini belirli bir süre önceden vermeye başlarlar. Reel sektörden kaynaklanan krizler adeta “ben geliyorum” derken, likidite krizlerinin sinyallerini vermesi ile gerçekleşmesi arasındaki süre daha kısadır. Dolayısıyla krize işaret eden göstergeler finansal ve reel sektöre ait mevcut bilgiler arasında yer almaktadır. Söz konusu bilgiler ve veriler, dikkatli ve analitik bir şekilde incelendiğinde, bankacılık sisteminin krize dönüşecek zaafiyetlerini belirlemek mümkündür.

Bankacılık krizlerinin öncü göstergeleri aslında krizlerin temel nedenleri değil, sadece gerçekleşmesi muhtemel problemlerin belirtileri olarak kabul edilmelidir. Bilindiği üzere, bankacılık sektörü işlemlerin doğası gereği krizlere elverişli bir sektördür. Her ne kadar bankacılık krizlerinin genel

anlamda geçerli olan bir tanımını yapmak oldukça güç olmakla birlikte, bankacılık krizleri çok çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilmekte ve birbirlerinden farklı gelişimler izleyebilmektedir. 1980'li yıllarda Filipinler, Tayland, Uruguay, Venezuela ve Türkiye'de yaşanan krizlerdeki gibi mevduatların sistemden çekilmesi veya son Kore örneğinde gözlemlendiği gibi bankalararası para piyasasında gecelik mevduatların kapatılması ve bankaların birbirlerinden aldıkları kredilerin döndürülememesi şeklinde olması sonuçları açısından aynı etkiyi yapmakta, ödeme gücünü içerisine düşen bankalar yükümlülüklerini yerine getirememektedirler (Standart and Poors, 2001).

Bankacılık krizlerine yol açan faktörler çok çeşitli olduğundan finansal sistem değerlendirmesine yönelik izlenmesi gereken değişken sayısı da çok fazla artmaktadır. Örneğin, krizin finansal sektörün yapısının zayıflamasından kaynaklanması olasılığında, özel sektöre kullanılan kredilerdeki artış, bankacılık sisteminin kısa vadeli dış borçları, faiz oranlarının vade yapısı, hisse senedi ve gayrimenkul fiyatlarındaki değişim, tahsili gecikmiş kredi alacakları gibi göstergeler ön plana çıkacaktır. Diğer yandan, krizin dış dengeden kaynaklanması olasılığında ise önem kazanacak göstergeler, reel döviz kuru, cari işlemler dengesi, dış ticaret hadlerindeki değişim, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki fark, yabancı sermaye hareketlerinin miktarları ve vade kompozisyonu gibi göstergeler olacaktır. Bunların yanı sıra reel sektör büyüme hızı, diğer makroekonomik dengesizlikler ve siyasi riskler söz konusu finansal sistem kırılganlığının değerlendirilmesinde yer alabilecek faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Finansal sistem analizlerinde kullanılacak bu göstergeler, hem bireysel olarak finansal kuruluşlara ait mikro bazdaki göstergelerden (bank-specific indicators), hem de makroekonomik değişkenlerden oluşmaktadır (Evans *et al*, 2000). Erken uyarı göstergeleri konusunda yapılan çalışmalar, finansal kuruluşlara ait mikro bazdaki göstergelerin gecikmeli olarak elde edilebildiklerini, makroekonomik değişkenlerin ise finansal sistem istikrarını etkileyebilecek dengesizlikleri daha önceden göstermeleri nedeniyle temel

göstergeler (leading indicators) olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, genellikle bu her iki kategoride yer alan göstergelerin, finansal sistemdeki kırılganlığın arttığını ve potansiyel risklerin mevcut olduğunu gösterdiği zaman finansal krizlerin gerçekleştiği üzerinde yaygın bir görüş bulunmaktadır.

Finansal sistem değerlendirmelerinde dikkat edilmesi gereken en temel husus, analizlerde yer alan göstergelerin mekanik bir şekilde kullanılmayacağıdır. Bunun nedeni bu göstergelerin öneminin ve finansal sistem istikrarı ile olan ilişkisinin ülkeden ülkeye ve sistemden sisteme değişebilir olmasıdır. Örneğin, bir gösterge oluşturulurken bir ülkede dar anlamdaki bir parasal büyüklük kullanılırken, diğer bir ülkede geniş anlamdaki parasal büyüklüğün kullanılması daha anlamlı olabilmektedir. Dolayısıyla, kullanılacak göstergelerin seçiminde ve değerlendirilmesinde, ülke ekonomisinin genel yapısı ve mevcut şartları mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca, bu göstergeler sadece bankacılık sisteminin izlenmesi için değil, sistemik risk açısından finansal sistemde yer alan banka dışı diğer finansal kuruluşların izlenmesinde de kullanılmalıdır. Diğer yandan, mikro düzeyde veri ve analizlerle desteklenmeyen makro bazda finansal sistem istikrar analizlerinin eksik ve yanıltıcı olacağı unutulmamalıdır.

Finansal sistem analizlerinde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, bankacılık krizleri ve sorunlarının sadece makroekonomik şoklarla ve diğer piyasa göstergeleri ile açıklanamayacağıdır. Bu anlamda, yapısal faktörlerin dikkate alınması ve aynı makroekonomik şoklara maruz kalmakla birlikte, neden bazı bankaların sorun yaşarken, bazılarının bu olumsuzlukları atlatabildiğinin anlaşılması oldukça önemlidir.

Bankaların mali yapılarındaki ve makroekonomik koşullardaki değişimlerin bankacılık sektöründe ciddi sorunlara ve nihai olarak krizlere yol açtıkları kabul edilirse, bu değişimlerin etkilerinin mikro düzeyde sistematik olarak nasıl ölçülebileceği konusu gündeme gelmektedir. Bu konuda bir örnek olarak IMF tarafından finansal sistem değerlendirmelerinde kullanılan göstergeler Tablo 1.1'de sunulmuştur.

Tablo 1.1: Finansal Sistem Değerlendirmelerinde Kullanılan Göstergeler (IMF)

MİKRO BAZDA KONSOLİDE GÖSTERGELER (AGGREGATED MICROPRUDENTIAL INDICATORS) (CAMELS ANALYSIS)	MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER (MACROECONOMIC INDICATORS) (FİNANSAL SİSTEMİ ETKİLEYEBİLECEK İÇSEL VE DIŞSAL ŞOKLAR)
<p>SERMAYE YETERLİLİĞİ GÖSTERGELERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Konsolide sermaye yeterliliği rasyosu - Sermaye rasyolarının frekans dağılımı (<i>seçilmiş bazı kurumlara ait sermaye yeterliliği rasyosu analizi-en büyük 3 bankanın veya kamu bankalarının, mevduat sigorta fonuna devredilen ve daha önce gözetim otoritesince müdahale edilen bankaların sermaye analizi ve sermaye yeterliliği rasyosu belirli bir düzeyin altında yer alan bankaların sayısı gibi</i>) <p>AKTİF KALİTESİ GÖSTERGELERİ</p> <p>Kredi veren kurumlar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sektörel kredi konsantrasyonu - Döviz kredi kullandırımları - Batık krediler ve karşılıkları - Zarar eden kamu işletmelerine kullanılan krediler - Aktiflerin risk yapısı - Dolaylı krediler - Borç/özsermaye (<i>kaldıraç</i>) oranları <p>Borç alan kurumlar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Borç/öz kaynak oranları - Kurum karlılığı - Kuruma ait diğer finansal durum göstergeleri - Tüketici borçlanmaları <p>YÖNETİMİN KALİTESİ GÖSTERGELERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gider rasyoları - Çalışan başına düşen kar - Finansal kuruluşların sayısındaki büyüme <p>GELİR VE KARLILIK GÖSTERGELERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aktif karlılığı - Özkaynak karlılığı - Gelir ve gider rasyoları - Yapısal karlılık göstergeleri <p>LİKİDİTE GÖSTERGELERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Merkez bankasından kullanılan krediler - Bankalararası para piyasası faiz oranları - Mevduatların parasal büyüklüklere oranı (M1,M2,M3) - Kredi/mevduat oranı - Likit aktifler rasyosu (aktif ve pasiflerin vade yapıları) - İkincil piyasa likiditesi ölçümleri <p>PIYASA RİSKİ DUYARLILIĞI GÖSTERGELERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Döviz kuru riski - Faiz oranı riski - Hisse senedi fiyat riski - Mal fiyat riski <p>PIYASA GÖSTERGELERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hisse senetleri dahil, finansal enstrümanların piyasa fiyatları - Aşırı verim/ getiri göstergeleri - Kredi derecelendirmeleri - Ülke kağıtlarının getiri marjları (<i>sovereign yield spreads</i>) <p>FINANSAL PIYASA YAPISI</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bankacılık sektörü konsantrasyon rasyoları - Finansal kuruluş sayısı 	<p>EKONOMİK BÜYÜME</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toplam büyüme oranları (<i>reel GSMH büyümesinin azalması</i>) - Sektörel krizler <p>ÖDEMELER DENGESİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Cari işlemler açığı - Döviz rezervlerinin yeterliliği (1) : (Rezervler/KV borç) ve (Rezervler/KV borç +C.İ.D(2)) - Dış borçlanma (vade yapısı dahil) (<i>dış borçlanmanın önemli ölçüde artması</i>) - Dış ticaret hadleri (<i>negatif yönde ticari şoklar</i>) - Sermaye hareketlerinin kompozisyonu ve vade yapısı (<i>aşırı sermaye girişleri</i>) <p>ENFLASYON</p> <ul style="list-style-type: none"> - Enflasyonun değişkenliği (<i>enflasyon oranında önemli ölçüde değişkenlik olması</i>) <p>FAİZ ORANLARI VE DÖVİZ KURLARI</p> <ul style="list-style-type: none"> - Faiz oranlarının ve döviz kurlarının değişkenliği - Yurtiçi reel faiz oranlarının seviyesi (<i>yükseklen reel faiz oranları</i>) - Döviz kuru istikrarı (<i>döviz kurunda önemli değişimler</i>) - Döviz kuru taahhütleri <p>KREDİ VE AKTİF FİYATLARINDAKİ HIZLI BÜYÜME (BOOMS)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kredilerdeki aşırı yükseliş (Kredi/GSMH) - Aktif fiyatlarındaki aşırı yükseliş (<i>belirli bir süre sonra oluşacak fiyat azalışlarının yaratacağı olumsuz etkiler</i>) <p>YAYILMA ETKİLERİ (Contagion effects)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ticari etkiler - Finansal piyasa ilişkisi <p>DİĞER FAKTÖRLER</p> <ul style="list-style-type: none"> - Doğrudan kredi kullandırımları ve yatırımları - Bankacılık sektörüne yapılan kamu yardımları - Ekonomideki vadesi gelmiş ancak ödenmemiş borçlar - Reel sektör firmaları ve tüketicilerin bilanço yapılarının zayıflığı - Bankalararası rekabete yaşanan hızlı gelişim ve değişimler

(1) Ülkelerin döviz likidite pozisyonlarının ve kırılabilirliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan "Guidotti" rasyoları olarak bilinen rasyolar.

(2) C.İ.D : Cari işlemler dengesi

Kaynak: Owen Evans, Alfredo M.Leone, Mahinder Gill, and Paul Hilbers, "Macprudential Indicators of Financial System Soundness"

IMF tarafından kullanılan göstergeler de mikro düzeyde göstergeler ve makroekonomik göstergeler olmak üzere 2 kategoriye ayrılmaktadır. Mikro düzeyde göstergeler CAMELS (Capital adequacy, Asset quality, Management, Earnings, Liquidity, Sensitivity to Market risks) analizi sistematığıne göre oluşturulmuştur. Makroekonomik göstergeler ise ekonomik büyüme, enflasyon, ödemeler dengesi, faiz oranları ve döviz kurları, kredi ve aktif fiyatlarındaki büyüme gibi bilgileri içermektedir.

Yukarıda değinilen amaca yönelik olarak bankacılık sektöründeki problemlerin temel kaynakları arasında yer alan piyasa, kredi ve likidite riskleri sistemik olarak izlenebilmektedir. Bireysel bazda bankaların söz konusu bu risklerle ilgili risk yapıları ve seviyeleri banka yönetiminin risk alma tercihlerine bağılı bulunmakla birlikte, bankacılık sektöründe yaşanan bir krizin ardından, makroekonomik koşullardaki değışimler bankaların mevcut risk yapıları nedeni ile ciddi zararlara uğramasına neden olabilmektedir. Bu konuda kullanılan en yaygın örnek, hızlı büyüme gösteren bir sektöre kredi kullandırmalarında ortaya çıkan yüksek artış durumudur. Her ne kadar bu gelişim bankalar açısından başlangıçta oldukça karlı olmakla birlikte, değışen ekonomik koşullar ve ortaya çıkacak dışsal şoklar neticesinde söz konusu sektörde yaşanabilecek sorunlar, bu sektöre kredi konsantrasyonu yüksek olan bankalar açısından son derece ciddi olumsuzluklar ve zararlar doğurabilmektedir. Bu durum aynı ekonomik koşullar altında çalışan bankaların aynı makroekonomik şoka maruz kalmalarına rağmen, neden bazılarının problemler yaşadığını açıklamaktadır.

1.5. Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasında Merkez Bankalarının Rolü : Ülke Örnekleri

Her ne kadar finansal sistemin bir bütün olarak istikrarının sağlanması ve korunmasında sorumluluk genelde merkez bankalarında bulunmasına karşılık, son zamanlarda bir çok ülke bireysel bazda finansal kurumların gözetim ve denetimi fonksiyonunu merkez bankasından alarak, bağımsız gözetim ve denetim otoritesi olarak kurulan kurumlara vermiştir.

Avrupa Para Birliği (EMU) içerisinde yer alan ülkelerin çoğunda ulusal merkez bankalarının ya banka gözetim fonksiyonunda birinci dereceden sorumlulukları olmakta ya da merkez bankaları yoğun bir Şekilde gözetim fonksiyonunda yer almaktadır. İngiltere’de banka gözetim ve denetim otoritesi olarak Financial Services Authority’nin (FSA) kurulmasını EMU alanında yer alan bir çok ülke izlemiştir (ECB, 2001) (Tablo 1.2).

Tablo 1.2: lke Banka ve Finansal Sistem Gözetim Otoriteleri

lke	Para politikası otoritesi	Banka gözetim otoritesi	Statü
Almanya	Deutsche Bundesbank	Federal Banking Supervisory Office	Ayrı
Amerika	Federal Reserve System	Federal Reserve System, OCC, FDIC	BirleŐik
Avustralya	Reserve Bank	Reserve Bank	Ayrı
Avusturya	National Bank	Ministry of Finance	Ayrı
Belika	National Bank	Banking and Finance Commission	Ayrı
Danimarka	Danmarks Nationalbank	Finance Inspectorate	Ayrı
Finlandiya	Bank of Finland	Finan.Super.Authority	Ayrı
Fransa	Banque de France	Banqu de France, Commission Bancaire	Ayrı
Hollanda	Netherlands Bank	Netherlands Bank	BirleŐik
İngiltere	Bank of England	Finan. Services Authority	Ayrı
İrlanda	Central Bank of Ireland	Central Bank of Ireland	BirleŐik
İspanya	Banco de Espana	Banco de Espana	BirleŐik
İsve	Sveriges Riksbank	Finan.Super.Authority	Ayrı
İsvire	Swiss National Bank	Federal Banking Commission	Ayrı
İtalya	Bank of Italy	Bank of Italy	BirleŐik
Japonya	Bank of Japan	Bank of Japan, Ministry of Finance	Ayrı
Kanada	Bank of Canada	Office of the Superintendent of Financial Institutions	Ayrı
Lksemburg	Luxemburg Monetary Institute	Commission de Surveillance du Secteur Financier	Ayrı
Meksika	Banco de Mexico	National Banking and Securities Commission	Ayrı
Norveç	Norges Bank	Banking, Insurance and Securities Commission	Ayrı
Portekiz	Banco de Portugal	Banco de Portugal	BirleŐik
Yeni Zelandı	Reserve Bank	Reserva Bank	BirleŐik
Yunanistan	Bank of Greece	Bank of Greece	BirleŐik
Türkiye	T.C.Merkez Bankası	BDDK	Ayrı

Kaynak: Goodhart-Schoenmaker (1995), Sahajwala-Van den Bergh (2000), Di Noia-Di Giorgio, (1999); Haubrich, G.Joseph (1996).

Tablo 1.3 : Finansal Sistem Değerlendirmesinde Bazı Ülke Merkez Bankalarının Kullandığı Göstergeler

	Finlandiya(1)	Norveç	İsveç	USA
Bankacılık sektörüne ait değişkenler	* Bankaların gider yapılarının değerlendirilmesi	* Sermaye/aktifler rasyosu	* Karlılık gelişimleri	* Sermaye/aktifler rasyosu
	* Kredi zararları ve banka aktiflerinden kaynaklanan diğer zararların değerlendirilmesi	* Karlılık gelişimleri	* Aktif karlılıkları	* Tahsili gecikmiş kredi alacakları (30-89 gün arası)
		* Aktif karlılıkları	* Brüt faiz marjları	* Tahsili gecikmiş kredi alacakları (90 gün ve yukarı)
		* Brüt faiz marjları	* Kısa vadeli ve uzun vadeli faiz oranları arasındaki fark	* Faiz tahakkuku yapılmayan kredi alacakları
		* Kısa vadeli ve uzun vadeli faiz oranları arasındaki fark	* İşletme maliyetlerinin gelişimi	* İpotek edilmiş gayrimenkuller
		* İşletme maliyetlerinin gelişimi	* Banka hisse senedi fiyatları	* Karşılıklar/rezervler
		* Mevduat/kredi oranları	* İflas eğilimleri ve gelişimleri	* Yatırım amaçlı menkul kıymetler/ aktifler rasyosu
		* Mevduat ve kredi büyüme oranları	* Tahsili gecikmiş kredi alacaklarının sektörel gelişimi	* UBSS aktif büyüme bileşik (composite rating) sıralaması (2)
		* Kurumsal kredi portföylerindeki risk yapıları	* Sektörel borçlanma ve borç ödeme rasyoları	* UBSS banka genel bileşik derecelendirmeleri (2)
		* Sektörel borçlanma ve borç ödeme rasyoları	* Tahsili gecikmiş kredi alacaklarının tahmini	* Bir önceki banka yönetim değerlendirmesi (rating)
		* Tahsili gecikmiş kredi alacaklarının tahmini	* Diğer kaynaklardan sağlanan banka finansman yapılarındaki gelişimler	* Bir önceki CAMEL derecelendirmesi
		* Diğer kaynaklardan sağlanan banka finansman yapılarındaki gelişimler		
Makroekonomik değişkenler	* Piyasa faiz oranları ve döviz kurları	* Faiz oranı değişimlerinin etkisi	* Reel faiz oranları	
	* Aktif fiyatları	* Kredilerin büyüme oranı	* Kredilerin büyüme oranı	
	* GSMH ve gelir	* Aktif fiyatları	* Enflasyon ve beklentilerdeki değişim	
	* Yatırım ve tasarruflar	* GSMH büyüme oranı	* Aracılık işlemlerindeki ve rekabet güçlerindeki gelişimler	
	* Parasal büyüklükler	* Kurumsal kredi kullanım seviyeleri		
	* Ödemeler dengesi istatistikleri			

1) Banka karlılıklarının tahmin edilmesinde kullanılan değişkenler

(2) Federal Reserve tarafından kullanılan "Financial Institutions Monitoring System"ine veri sağlayan, Uniform Bank Surveillance System (UBSS) tarafından üretilen bir istatistiktir.

Tablo 1.2’de yer alan ülkelerden Avustralya, Kanada, Danimarka, İzlanda, Japonya, Norveç, Kore, Singapur, İsveç ve İngiltere’de banka, sigorta ve menkul kıymet alanlarının düzenlenmesinin tek bir çatı altında toplandığı bir sistem mevcuttur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; İngiltere, Avustralya, İsveç, İsviçre, Norveç, Danimarka, Finlandiya gibi ülkelerin merkez bankalarından ayrı, bağımsız birer banka gözetim ve denetim otoritesi kurmalarına karşılık, bu ülkelerin hemen tamamında merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanmasından ve korunmasından sorumlu tutulmaya devam edilmesidir.

İngiltere, İsveç, Kanada, Finlandiya ve Norveç gibi ülkelerde merkez bankaları bünyesinde finansal sistem analizi yapmak üzere ayrı birimler kurulmuştur. Finansal sistem değerlendirmelerinde bazı ülke merkez bankalarınınca kullanılan göstergeler Tablo 1.3’de sunulmuştur. Tablo 1.3 incelendiğinde, merkez bankalarınınca finansal sistem değerlendirmelerinde kullanılan göstergelerin “bankacılık sektörüne ait değişkenler” ve “makroekonomik değişkenler” olmak üzere iki kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Merkez bankalarınınca finansal istikrarın sağlanmasına yönelik yaklaşımları seçilmiş bazı ülke örnekleriyle aşağıda değerlendirilmiştir.

İngiltere’de 1998 yılında merkez bankası kanununda yapılan değişiklik sonrası bağımsız gözetim ve denetim otoritesi olarak FSA’nın kurulmasının ardından merkez bankası yeni bir yaklaşım benimsemiştir. İngiltere merkez bankası

- (i) parasal istikrarın korunması
  - (ii) finansal sistem istikrarının korunması
  - (iii) finansal sistemin etkinliğinin ekonominin genel faydaları doğrultusunda hizmet verecek şekilde geliştirilmesi
- şeklinde 3 temel amaç belirlemiştir.

Yeni değişiklik sonrası İngiltere merkez bankası, Hazine ve banka gözetim/denetim otoritesi arasında her bir kurumun finansal istikrarın sağlanmasına ve korunmasına yönelik sorumluluklarını belirleyen ve

kurumlar arasında yakın bir işbirliği kurulmasını sağlayan bir protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre bu üç kurum bir bütün olarak finansal sistem istikrarının sağlanmasından ve korunmasından sorumlu tutulmuştur. İngiltere merkez bankası bu sorumluluğunu kendi bünyesindeki finansal istikrar birimi aracılığıyla yerine getirmektedir. Bu birim aylık finansal istikrar değerlendirme raporları hazırlamakta, finansal sistemde mevcut ve potansiyel riskleri belirlemekte ve sistemin bu şokları karşılamaadaki yeterliliğini incelenmektedir. Daha kapsamlı olarak ise, “*Financial Stability Review*” adı altında altı ayda bir değerlendirme raporu yayımlanmaktadır. Bu değerlendirmeler yapılırken, çok geniş bilgi kaynaklarından yararlanılmaktadır. Bunlar arasında ulusal piyasaların yanı sıra, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine ait bilgiler de yer almakta, bu piyasalardaki finansal istikrarı etkileyebilecek gelişmeler ve riskler analiz edilmektedir.

İsveç merkez bankası bankacılık sistemindeki risklerin gelişimini analiz ederek sistemik istikrar açısından değerlendirmesini yapmakta ve ulaştığı sonuçları yılda iki defa “*İstikrar Raporu*” adı altında yayımlamaktadır. Bu raporlar İsveç finansal sektörü istikrarı konusunda genel bilgilendirme yapmak amacının yanı sıra, finansal kuruluşlar ve diğer otoritelerle yapılan görüşmelerde temel oluşturmaktadır. İsveç merkez bankası, ödeme sisteminin sağlıklı ve etkin bir şekilde çalışmasını sağlamakta üstlenmiş olduğu sorumluluğun yerine getirilmesine yönelik olarak bankacılık sektörü başta olmak üzere, bütün olarak finansal sektör değerlendirmesini yapmaktadır.

İsveç merkez bankasının bu doğrultudaki gözetim fonksiyonu, ayrı bir kurum olan banka gözetim ve denetiminden sorumlu otoritenin (Swedish Financial Supervision Authority) gözetim fonksiyonunun bir tamamlayıcısı niteliğindedir Merkez bankasının gözetim fonksiyonu finansal piyasaların sistemik risk açısından değerlendirilmesi şeklinde yerine getirilmektedir. Finansal sektör risklerinin bir bütün olarak değerlendirildiği finansal istikrar raporlarında kullanılan yöntem, banka karlılıkları üzerinde öncelikli etkisi

bulunan ve 3 kategoride sınıflanan risklerin değerlendirilmesidir. Bu risk kategorileri

- (i) bankaların uzun dönemdeki karlılık ve gelir yaratma yapılarını etkileyen stratejik riskler
- (ii) kredi riskleri
- (iii) ödeme ve karşı taraf riskleri (counterparty and settlement risks)

Finlandiya merkez bankası bankacılık sektörü gelişmelerini tahmin etmeye yönelik bir sisteme sahip sınırlı sayıdaki merkez bankalarından birisidir. 1990'lı yılların başında bankacılık sektöründe yaşanan krizin ardından söz konusu altyapı kurulmuş ve uygulamada bulunan sistem geliştirilmiştir. Bu sistemin temelini Finlandiya ekonomisinin makro ekonomik açıdan tahmin edilmesi modeli oluşturmaktadır. Bu modelde GSMH büyümesi, faiz oranları, banka karlılıkları, kredi kullandırılmaları, mevduat faiz oranları gibi bir çok makro ekonomik değişken, GSMH tahmininde veri olarak kullanılmaktadır.

Norveç örneğinde ise, 1995 yılından itibaren Norveç merkez bankasının finansal sektörün genel değerlendirmesini içeren raporlar ürettiği görülmektedir. Bu raporlarda bankacılık sektörü ağırlıklı olmak üzere finansal sektörün bütünü analiz edilmekte, genel ekonomik gelişmeler ile finansal sektördeki gelişmeler arasındaki ilişkiler değerlendirilmektedir. Norveç merkez bankasının söz konusu değerlendirme ve analizlerde kullandığı yaklaşım, bir bütün olarak finansal sektörü ilgilendiren makroekonomik değişkenlerdeki gelişmelerin öncelikle incelenmesinden oluşmaktadır.

Bu değişkenler arasında ekonomik büyüme, faiz oranları, kredi hacminin gelişimi, sektörel borç konsantrasyonu yer almaktadır. Başlangıç aşamasında yapılan bu analizi, bankacılık sisteminin finansal açıdan sağlamlığının göstergesi olan sermaye yeterliliği oranı, kredi büyüme oranları, tahsili gecikmiş kredi alacaklarındaki eğilim, faiz oranları gelişimi ve işletme maliyetlerindeki gelişimler gibi bir takım göstergelerin kullanıldığı değerlendirme aşaması takip etmektedir. Bu analizlerde, Norveç

ekonomisinde gayrimenkul piyasalarının etkin olarak kullanılması nedeniyle söz konusu piyasalardaki risklere ayrı bir önem verilmektedir.

Hindistan merkez bankası bankacılık sektörü eğilimlerini ve gelişimlerini değerlendiren, bankalar ve banka dışı mali kesim hakkında bilgi veren, finansal rasyolar, bilanço dışı riskler, takipteki alacaklar ve karlılık gibi bazı makro düzeyde göstergeleri (macroprudential indicators: MPis) içeren yıllık rapor hazırlamaktadır.

Çin merkez bankası makro düzeyde finansal sistem analizine yönelik bir yapının oluşturulmasına çalışmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, bir dizi göstergenin toplanacağı ve bunların izleneceği ilke olarak benimsenmiştir. Söz konusu makroekonomik göstergeler arasında GSMH, enflasyon, parasal büyüklükler, cari işlemler dengesi, dış borç stoğu, uluslararası rezervler ve döviz kuru yer almaktadır. Mikro bazda konsolide göstergeler (aggregated microprudential indicators) bankacılık sektörünün genel performansını ölçmeye yönelik olarak toplam aktif büyüklüğü, krediler ve mevduat gibi büyüklüklerin gelişimini; sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve kredi konsantrasyonu gibi sistemin güvenilirliğine yönelik göstergeleri; likit aktifler, ulusal para ve yabancı paralar cinsinden yükümlülükler gibi likidite göstergelerini; aktif ve özkaynak karlılıkları gibi karlılık göstergelerini ve kredi/mevduat oranı, bankalararası para piyasası finansman işlemleri ve off-shore finansman işlemlerinin büyüklüğü gibi genel kontrol göstergelerini içermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK KRİZLERİNE YOL AÇAN FAKTÖRLER VE KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ KONUSUNDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

Yirminci yüzyıl bireysel ülke bazında ve dünya geneline yayılan çeşitli finansal istikrarsızlık tecrübelerine tanık olmuştur. Her finansal istikrarsızlık ve ortaya çıkan kriz, finansal krizleri önceden tahmin etme, bu krizlerden kaçınma ve bu krizleri yönetme konularında pek çok değişik bakış açısını beraberinde getirmiştir. Finansal krizlerin nedenleri ekonomik ve finansal politikalar açısından bu krizlerin önceden öngörülmesi konusunun önemini artırmaktadır. Finansal krizler önceden öngörülebilir ya da finansal krizlere yol açan faktörler ve gelişmeler sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilirse, politika belirleyici ve uygulayıcı otoritelerin önceden gerekli önlemleri alabilmelerine imkan sağlanmış olacaktır.

Finansal sistem istikrarını izlemeye ve güçlendirmeye yönelik çalışmalar ve araştırmalar sürekli bir şekilde devam etmekle birlikte finansal krizler, doğası nedeniyle önceden tahmin edilmeleri oldukça güç olaylardır. Bu anlamda, günümüzde finansal sistem istikrarına yönelik geliştirilen ve kullanılan çok çeşitli yöntemler, araçlar ve göstergeler mevcut olmakla birlikte, hangi yöntem, araç veya göstergelerin finansal krizlerin önceden tahmininde ve/veya finansal istikrarın sağlanmasına yönelik çabalara hangisinin katkısının daha fazla olduğu yönünde bir kesinlik bulunmamaktadır. Diğer yandan, ülkeler arasında kullanılan yöntemler, araçlar ve finansal istikrar hedefinin sağlanmasında sorumlu otoritelerin varlığı ve sistemiği açısından farklılıklar bulunmaktadır.

Bu nedenlerle çalışmanın ikinci bölümünde bankacılık krizlerinin nedenleri ve krizlerin öncü göstergeleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Bu gerçekleştirilirken ilk olarak bankacılık krizlerinin erken uyarı göstergeleri konusundaki çalışmalara değinilmiş, ilerleyen bölümlerde ise bankacılık krizlerinin nedenleri detaylı şekilde değerlendirilmiştir.

2.1. Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Göstergeleri Konusundaki Literatür İncelemesi

Lindgren-Garcia (1996), 1980-1996 döneminde IMF üyesi ülkelerin en az üçte ikisinin ciddi bir bankacılık krizi ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir. Geçtiğimiz yirmi yılda yaşanan bankacılık krizleri, gelişmekte olan ülkelerde çok daha derin ve uzun süreli yaşandığından krizlerin maliyetleri de yüksek olmuştur. Caprio-Klingebiel (1996) gelişmiş ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin maliyetlerinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha düşük olduğunu; söz konusu ülkelerin GSMH'lerinin %10'nunu aştığını tespit etmişlerdir (Tablo 2.1). Dolayısıyla, finansal istikrar kavramının önemini finansal krizlerin maliyetlerini inceleyerek değerlendirmek mümkündür. Banka veya mevduat kabul eden diğer finansal kuruluşların iflası mevduat sigorta sistemi olsun veya olmasın önemli maliyetleri beraberinde getirmektedir.

Tablo 2.1 : Bankacılık Krizleri Sonrası Gerçekleşen Yeniden Sermayelendirme Maliyetleri

Ülke	Dönem	Süre	Maliyet (% GDP)
Arjantin	1980-1982	3	55.3
Şili	1981-1983	3	41.2
İsrail	1977-1983	7	30.0
Brezilya	1994-1995	2	7.5
Kolombiya	1982-1987	6	5.0
Estonya	1992	1	1.4
Finlandiya	1991-1993	3	8.0
Gana	1982-1989	8	6.0
Macaristan	1991-1995	5	10.0
İspanya	1977-1985	9	16.8
USA	1984-1991	8	3.2
Finlandiya	1991-1993	3	8.0
Norveç	1987-1989	3	4.0
İsveç	1991	1	6.4
Meksika	1995	1	13.5
Endonezya	1997-1998	2	34.5
G.Kore	1997-1998	2	24.5
Malezya	1997-1998	2	19.5
Filipinler	1981-1987	7	3.0
Tayland	1997-1998	2	34.5
Türkiye	1982-1985	4	2.5
Venezuela	1994-1995	2	18.0

Kaynak : Caprio-Klingebiel (1996), Edward J.Frydl (1999).

Uluslararası alanda yaşanmakta olan önemli finansal rahatsızlıkları iki farklı kategoriye ayırmak mümkündür : bankacılık krizleri ve döviz kuru veya para krizleri. Yakın geçmişte yaşanan, beklentilerdeki değişimler veya piyasalara duyulan hassasiyetin (*market sentiment*) neden olduğu fiyat değişkenliğindeki (*price volatility*) hızlı artışı takiben finansal piyasalardaki likiditenin de hızlı bir şekilde azalması örneklerini finansal piyasa krizleri olarak tanımlamak ise belki daha anlamlı olacaktır. Buna en yakın örnek Rusya'nın borç moratoryumu ilanı ve Long-Term Capital Management (LTCM) adlı yatırım fonunun batışıdır.

Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık krizleri ve bunların nedenlerinin incelenmesine yönelik çok geniş kaynak olduğu görülmektedir. Bankacılık krizleri üzerinde yapılan çalışmalar genel olarak oldukça küçük veya önemsiz içsel ve/veya dışsal şokların bile banka iflaslarına yol açabilecek şekilde piyasa hassasiyetinin değişmesine neden olabileceğini göstermektedir. Piyasalara olan duyarlılık ve hassasiyette meydana gelebilecek ufak çaplı değişiklikler bir finansal krizin ateşleyecisi olabilmekle birlikte, bu tür değişikliklerin etkisi finansal sistemin yüksek kırılma noktasına sahip olduğu dönemlerde çok daha belirgin olmakta ve olası krizlerin gerçekleşme ihtimali artmaktadır.

Bankacılık krizleri ve finansal krizler konusunda yine pek çok ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar kullanılan veri seti, incelenen ülke, uygulanan yöntem ve değişkenler açısından farklılık göstermektedir. Hawkins-Klau (2000) tarafından incelenmesi yapılan finansal krizler konusunda çalışmaların özellikleri Tablo 2.2'de sunulmuştur. Tablo 2.2'de sunulan çalışmaların göstermiş olduğu bankacılık krizlerinin en önemli nedenleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

- (i) aşırı değerlenmiş döviz kuru
- (ii) yetersiz seviyedeki uluslararası rezervler
- (iii) ekonomide yaşanan resesyon evresi
- (iv) yüksek faiz oranları
- (v) aşırı kredi büyümesi

Tablo 2.2 : Finansal Krizlerin Göstergeleri

Kullanılan göstergeler (1)	KAM	CPR	KLR	KB	KR	GM	EL	KMP	FRAT	KOP	MR	TORN
GSMH	6		✓	✓	✓		✓	✓				
Bütçe dengesi	3			✓				✓				
Hisse senedi fiyatları	1		✓		✓							
Uluslararası rezervler	11	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Reel döviz kuru	12		✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓
Cari denge	4	✓		✓			✓		✓		✓	
İhracat	2		✓		✓			✓				
Dış borç												
Kredi büyümesi	5					✓				✓		✓
Reel faiz oranları	1				✓				✓			
Uluslararası bankalara borçlar												
Enflasyon	5							✓				
Sermaye hesabı	3											
Para arzı	2		✓	✓	✓		✓			✓		✓
Dış ticaret hadleri	2			✓	✓		✓				✓	
Yayıma etkisi (contagion)	1						✓	✓		✓		
Siyasi/kanuni	3											

Kaynak : John, Hawkins-Marc Klau , October 2000.

Hardy-Pazarbaşıoğlu (1998), bankacılık krizlerinin öncü göstergeleri konusundaki empirik çalışmalarında bankacılık sektörü problemlerinin reel GSMH büyüme oranındaki eş zamanlı ve büyük ölçekli düşüşler, enflasyon oranlarındaki yüksek oynaklık, aşırı kredi genişlemesi, sermaye hareketlerinin oynaklığı, yükselen reel faiz oranları, reel döviz kurunun ani değer kaybetmesi ve ani ticari şoklar ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, krizlerin olabirliklerinin değerlendirilmesinde ülkelerin kendilerine özgü koşullarının da değerlendirmelerde dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.

Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998) ise bankacılık krizleri üzerindeki ekonometrik çalışmalarında makroekonomik koşulların zayıfladığı, özellikle büyümenin düşük ve enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde bankacılık krizlerinin ortaya çıkma eğiliminin yüksek olduğunu belirtmektedir. Davis E.Philip (1999) 1933-89 yılları arasında bazı ülkelerde yaşanan bankacılık ve döviz kuru krizleri gibi finansal istikrarsızlık olaylarının ortak özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Söz konusu çalışma sonucu elde edilen ortak özellikler Tablo 2.3'de sunulmuştur.

Bankacılık sektörü problemlerinin önceden belirlenmesinde kullanılan diğer temel göstergeler arasında yayılma riski (contagion) ve ahlaki risk (moral hazard) yer almaktadır. Gonzalez-Hermosillo (1999) alışmasında bu iki konunun bankacılık krizlerinde etkili olduklarını belirlemişlerdir. Gonzalez-Hermosillo Amerika, Meksika ve Kolombiya'da yaşanan bankacılık krizlerini incelemiş, kullandıkları verilerden önemli sonuçlar elde etmişlerdir. Çalışmada kullanılan yaklaşık 4.000 banka verisinin incelenmesinde tutarlılık gösteren bir bulgu, bankaların iflas aşamasına gelmeden hemen önceleri tahsil edilemeyen kredi alacaklarının çok hızlı artış gösterdiği ve sermaye yeterlilikleri ile ilgili göstergelerinin hızlı bir şekilde kötüleştiğidir. Dolayısıyla bu göstergelerin kısa vadede olabilecek banka iflaslarının gerçekleşme olasılığının arttığı açık bir göstergesi olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir.

Tablo 2.3 : 1933-89 Döneminde Seçilmiş Finansal İstikrarsızlık Olaylarının Özellikleri

Özellikler	Norveç Bankacılık Krizi 1990	Finlandiya Bankacılık Krizi 1991	İsveç Bankacılık Krizi 1991	Japonya Bankacılık Krizi 1992	ERM döviz kuru krizi 1992	Meksika Krizi 1994	Asya Krizi 1997
Borç birikimi	•	•	•	•		•	•
Aktif fiyatları geçici yükselişi	•	•	•	•			•
Risk konsantrasyonu	•	•	•	•			•
Rejim değişikliği	•	•	•	•	•	•	•
Yeni araçların piyasa girişleri	•	•	•	•			•
Yenilik (Innovation)					•		
Sıkı para politikası	•	•	•	•	•	•	•
Finansal kuruluşların azalan sermaye yeterlilikleri	•	•	•	•			•
Kredi tayınlaması/likidite sıkıntısı/ banka iflasları	•	•	•	•			•
Piyasalar arası yayılma etkisi							•
Uluslararası fon akışları					•	•	•
Olumsuz makroekonomik gelişmeler	•	•	•	•	•	•	•
Finansal sistemin iflası ve ekonomik faaliyetlerin çöküşü							

Kaynak : E.Philip Davis, May 1999

Gonzalez-Hermosillo, bankacılık sistemi kırılabilirliğinin genel bir göstergesi olarak "coverage ratio" olarak tanımlanan ($\frac{\{\text{Ödenmiş sermaye} + \text{kredi karşılıkları} - \text{tahsil edilemeyen kredi alacakları}\}}{\text{T.aktifler}}$) oranını kullanılmıştır. Bu rasyonun kullanımda sağladığı önemli bir avantajı bulunmaktadır. Söz konusu rasyo ile tahsil edilmemiş kredi alacaklarının toplam aktiflerine oranı aynı olan iki bankanın mali açıdan farklı olabileceği görülebilmektedir. Bu iki bankadan problemlili kredi alacakları için önemli miktarda rezerv ayırmış olan veya sermayesini güçlendirmiş bulunan bankanın, bu önlemleri almamış diğer bankaya göre daha sağlıklı ve güçlü olduğu dikkate alınabilmektedir. Gonzalez-Hermosillo incelediği ülkelerin düzenlemelerini ve özelliklerini dikkate alarak söz konusu karşılık rasyosu için "kritik değer" (threshold) belirlemişlerdir. Örneğin, Amerikan bankaları için bu rasyonun 0 değerinin altında olması, söz konusu bankaların mali açıdan sıkıntı içinde olduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Söz konusu kritik değer, Meksika ve Kolombiya bankaları için %1.5 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, bankaların mali sıkıntı içinde bulduklarının bir göstergesi olarak karşılık rasyolarındaki kötüleşmenin kullanılabilirliği söz konusu ülkelerde gerçekleşen banka krizleri ile test edilmiş ve geçerliliği kanıtlanmıştır.

Kaminsky (1999) Asya ve Latin Amerika ülkeleri itibarıyla yapmış olduğu değerlendirmede bankacılık krizlerinin erken uyarı göstergelerini belirlemiştir (Tablo 2.4). Kaminsky'nin ülke değerlendirmelerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Tayland finansal krizler konusunda güzel bir örnek oluşturmaktadır. 1988-1995 yılları arasında yüksek miktarlardaki sermaye girişleri ve buna bağlı olarak kredi kullandırmalarındaki artışlar sonrasında sürekli bir büyümenin ve canlılığın yaşandığı (%8-%14 arasında değişen büyüme oranları) dönemi, 1996 yılında büyümenin önemli ölçüde azalmasının ardından kriz tohumlarının yeşermeye başladığı dönemin izlediği görülmektedir.

Tablo 2.4 : Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Göstergeleri

BULGULAR	GÖSTERGELER	İŞARET	YORUMLAR
Aşırı borçlanma dönemleri (overborrowing cycles)	(1) M2 çoğaltanı (M2 multiplier) (M2/Para tabanı) (2) Yurtiçi krediler/GSMH	(+) (+)	Finansal sistemlerin liberalizasyonu sonrası yaşanan hızlı kredi büyümesi ile bankacılık ve ödemeler dengesi krizleri arasında bir ilişkinin varlığı
Banka iflasları (Bank runs)	(1) Banka mevduatları	(-)	Bankacılık ve ödemeler dengesi krizlerini banka iflaslarının izlediği
Para politikası	(1) Aşırı M1 büyüklükleri	(+)	Gevşek para politikası uygulamalarının ödemeler dengesi krizlerini beslemesi Devalüasyonun bankacılık sektörü finansal yapısını etkilediği ölçüde bankacılık krizlerine neden olabilmesi
Cari işlemler dengesi problemleri	(1) İhracat (2) İthalat (3) Ticaret hadleri (azalış) (4) Reel döviz kuru	(-) (+) (-) (-)	Aşırı değerlenmiş reel döviz kuru ve zayıf bir dış ticaret sektörü ödemeler dengesi krizlerinin bir parçasıdır. Bu faktörler bankacılık sektörü kırılganlığını arttırmaktadır. Dış piyasalarda azalan rekabet gücünün azalması sonucu resesyon olasılığının artması, reel sektör şirket iflasları ve kredi portföyleri kalitesinin bozulması Bu anlamda; ihracat, ticaret hadleri ve reel döviz kuru üzerindeki negatif şoklar ile ithalattaki pozitif şoklar finansal krizlerin önemli göstergeleri olarak yorumlanabilir.
Sermaye hesabı problemleri (ödemeler dengesi sermaye hareketleri)	(1) Rezervler (2) M2/Rezervler (3) Reel faiz oranı farkı (yurtiçi-yurtdışı) (4) Dış borç (5) Kısa vadeli dış borç (6) Yurtdışı mevduatlar	(-) (+) (+) (+) (+) (+)	Uluslararası faiz oranlarının yükselişi sermaye çıkışlarına yol açabilmesi nedeniyle olası döviz krizlerini gösterebilmektedir. Sermaye hesaplarındaki problemler, ülkelerin dış borç stoklarının yüksek olduğu durumlarda daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Ülke dış borçlarının kısa vadede yoğunlaşması, ülkelerin dışsal şoklara olan kırılganlığını arttırmaktadır.
Büyümenin yavaşlaması	(1) Üretim (düşük üretim büyümesi) (2) Yurtiçi reel faiz oranları (3) Kredi/Mevduat oranı (4) Hisse senedi fiyatları	(-) (+) (+) (-)	Ortaya çıkacak resesyon durumunu ve geçici olarak aşırı derecede yükselen aktif fiyatlarının aniden gerilemesi olaylarını finansal krizler izlemektedir. Yüksek seviyelerdeki reel faiz oranları likidite krizinin ve dolayısıyla bankacılık sektörü kırılganlığının arttığı bir göstergesi olabilir. Hızlı artış gösteren kredi/mevduat oranı kredi portföyleri kalitesinde bir bozulmanın yaşanabileceğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kaynak : Graciela L. Kaminsky, Carmen Reinhart, December 1999.

1980'li yıllarda Latin Amerika'da ve 1994 yılında Meksika'da olduğu gibi, söz konusu kredi kullandırmalarındaki bu aşırı büyüme bankaların aktif kalitelerinin bozulmasına neden olmuştur. Tayland bankacılık sistemindeki zaafiyetlerin ve sistemin genel kırılganlığının bir diğer göstergesi bankaların yurtiçi gayrimenkul piyasasında yaptıkları büyük hacimli yatırımlardır. Tayland ekonomisinde uzun süre devam eden aşırı büyüme ve canlılık, Tayland Baht'ının reel bazda aşırı değerlenmesi ve bunu takiben ihracattaki avantajların ve rekabet gücünün kayıp edilmesi sonucunda durma noktasına gelmiştir (cari işlemler açığı önemli derecede artmış ve 1990-95 döneminde "cari işlemler dengesi/GSMH" oranı (-)%5.3 ve 1996 yıl sonunda (-)%8 gerçekleşmiştir). Gayrimenkul piyasasının çöküşü ve hisse senetleri fiyatlarındaki azalış finansal sektörün problemlerini daha da arttırmıştır. Sonuçta, 1997 yılında faiz oranlarındaki hızlı artışlar bankacılık sektörü krizine son noktayı koymuştur.

Tayland örneğindeki ekonomik büyümenin beraberinde getirdiği kredi hacmi artışı Filipinler'de de gözlenmektedir. Bu gelişimin nedenleri arasında sermaye hareketlerinin yanı sıra, kanuni karşılık oranlarında önemli azalışları beraberinde getiren bankacılık sektörü reformunun etkili olduğu belirtilmektedir. 1995-96 döneminde banka kredi kullandırmalarının iki kat artması, benzer şekilde bankaların aktif kaliteleri konusundaki şüpheleri arttırmıştır. Tayland'da olduğu gibi, kredi hacminin yüksek ve hızlı şekilde artışı, menkul kıymet ve gayrimenkul piyasalarındaki yatırımların önemli derecede artmasına neden olmuştur.

Diğer yandan, bölgedeki diğer ülkelerde de benzeri yaşandığı gibi, Filipinler'de 1990'lı yıllarda yurtiçi kredi plasmanlarının finansmanına yönelik dış borçlanmanın ve döviz mevduatlarının hızlı artışının döviz kuru riskinin belirgin şekilde artmasına neden olduğu belirtilmektedir. İhracat sektöründe rekabet ve fiyat avantajlarının yitirilmesi sonucu yaşanan daralma, ekonomik büyümenin azalmasına ve beraberinde bankaların aktif kalitelerinin bozulmasına neden olmuştur. Ülkemizde de 1999-2000 döneminde yaşandığı gibi, tüketici kredilerinin arttığı ve tüketimde (lüks mallarına

dayanan) önemli artışlar olduğu, ulusal paranın aşırı değerlenmesi sonucu dış ticaret dengesinin bozulduğu görülmektedir.

Endonezya örneğinde ise kriz ortamının oluşmasında diğer ülkelere göre bazı farklılıklar bulunmaktadır. Cari işlemler dengesi diğer ülkelerdeki gibi hızlı şekilde bozulmazken, kısa vadeli dış borçların mevcut döviz rezervlerini aştığı, reel döviz kurunun diğer ülkelerde olduğu ölçüde aşırı değerlenmediği, ekonomik büyümenin önemli ölçüde yavaşlama göstermediği gözlenmiştir. Dolayısıyla, kriz öncesi mevcut göstergelerin çok sınırlı bir şekilde sistemdeki genel aksaklıkları gösterdiği belirtilmektedir.

Kaminsky (1999), Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland'da döviz kurlarında gerçekleşen değişimleri, bu ülkelerin Japonya karşısındaki rekabet güçlerini önemli derecede azaltan önemli bir dışsal şok olarak değerlendirmektedir. Bu ülkelerin döviz kurlarını Amerikan dolarına bağlamaları ve 1995 yılı ortasında doların ani şekilde Japon yeni karşısında değer kazanması bunun temel nedenidir. Bankacılık sisteminde olduğu gibi reel sektör kurumlarının bilançoları açısından da vade ve döviz cinsinden uyumsuzluklar büyük önem arz etmektedir. Kriz yaşayan Asya ekonomilerinde firmaların mali bünyelerinin bozulduğu belirlenmiştir. Endonezya ve Kore örneklerinde daha belirgin olmak üzere, söz konusu kurumların özkaynaklarına oranla çok yüksek miktarlarda borçlanması ve döviz rezervlerine oranla kısa vadeli dış borçların yüksek seviyelere ulaşması kriz ortamının oluşmasında önemli rol oynamıştır (Tablo 2.5).

Tablo 2.5 Kritik Göstergeler 1996 (%)

	Kurumsal borç/özkaynak	Kısa vadeli dış borç/rezervler
Endonezya	310	177
Kore	518	193
Malezya	150	41
Filipinler	160	80
Tayland	250	100

Kaynak: Rudi Dornbusch (2001), <http://www.mit.edu/~rudi> .

Şili'de 1981-83 dönemi krizinde problemler genel olarak dış ticaret sektöründen kaynaklanırken; Kolombiya'da ise Brezilya örneğinde izlendiği gibi bankacılık sektörü kırılganlığının daha yaygın olduğu belirtilmektedir. 1995-97 döneminde Kolombiya'da hemen bütün finansal göstergeler (yurt içi kredi/GSMH oranı, aşırı M1 büyüklükleri, M2/rezervler oranı artışları gibi) finansal piyasalardaki canlanma-çöküntü (boom-bust cycle) evresini göstermiştir. Bu ülkelerde ulusal paranın aşırı değerlenmesi sonucu dış ticaret sektöründe yaşanan problemlerin yanı sıra banka mevduatlarının reel bazda önemli ölçüde azaldığı, dış borç vade yapısının önemli ölçüde kısaldığı, mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki marjın arttığı ve tüm bunların bankacılık sektörü kırılganlığını artırdığı görülmektedir. Meksika örneği ise kısa vadeli dış borçların ve değişken sermaye hareketlerinin ne derece önemli olduklarını göstermektedir.

Sebastian Edwards (1999) finansal krizler konusunda Tablo 2.6'da sunulan faktörlere ek olarak gelişmekte olan ülkeler açısından iki temel sorunun geçerli olduğunu belirtmektedir. Birincisi, mali açıkların varlığıdır. Mali açıklar hükümetleri ya para basımına ya da yüksek faiz oranları aracılığıyla yabancı sermayenin yurt içine çekilmesine yönelik politikaları uygulamaya zorlamaktadır. Brezilya krizinin ve ülkemizde son 10 yıllık dönemde yaşanan krizlerin de göstermiş olduğu gibi, bu her iki alternatif kısa vadeli çözümler olup, uzun vadede sürdürülmeleri mümkün bulunmamaktadır. Söz konusu bu uygulamalar esnasında, uluslararası döviz rezervlerinin ya önemli ölçüde azaldığı ya da yüksek faiz oranlarının reel ekonomiyi olumsuz etkileyerek büyümenin azalmasına ve sonuç olarak da yaygın banka ve şirket iflaslarına neden olduğu belirtilmektedir.

İkinci nokta ise siyasi şartlardır. Ülkelerde siyasi kargaşa ve ciddi değişimlerin yaşandığı dönemlerde, uluslararası yatırımcıların duyarlılığının arttığı ve ani şekilde fonlarını söz konusu ülkelere çekerek gelecekte finansal sektörlerde ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden oldukları gözlenmiştir.

Ülkemizde 2000 yılı Kasım ayında yaşanan kriz öncesi dönem itibariyle yukarıdaki tabloda yer alan kırılma göstergeleri değerlendirildiğinde;

- (i) cari işlemler açığının GSMH'nın %5'i düzeylerine ulaştığı,
- (ii) önceden belirlenmiş bir döviz kuru politikasının izlendiği,
- (iii) Türk Lirasının önemli ölçüde değer kazandığı,
- (iv) bankacılık sisteminde özkaynak yetersizliği sorununun devam ettiği ve sektörde önemli ölçüde faiz ve kur riski biriktiği,
- (v) yabancı sermaye girişlerinin ağırlıklı olarak kısa vadeli portföy yatırımı şeklinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2.6 Seçilmiş Ülkeler İtibariyle Kırılma Göstergeleri İle Finansal Krizlerin İlişkisi

	Yüksek cari işlemler açığı ?	Döviz kurları (*)?	Aşırı değerlenmiş reel döviz kurları ?	Mali bünyesi zayıf bankalar ?	Yüksek hacimli yabancı sermaye portföy yatırımları girişi ?
Meksika 1994	Evet. GSMH'nın %6.5'ini aşan (1992-4)	Evet	Evet	Evet. Yüksek tahsili gecikmiş alacaklar, yetersiz ve etkin olmayan gözetim fonksiyonu	Evet
Tayland 1997	Evet. GSMH'nın %8'ini aşan (1995-6)	Evet	Evet	Evet. Mali açıdan oldukça zayıf finansman şirketleri	Evet
Malezya 1997	Evet. GSMH'nın %6.5'ini aşan (1995-6)	Evet	Evet	Evet. Yetersiz ve etkin olmayan gözetim fonksiyonu	Evet
Kore 1997	Orta ölçüde. GSMH'nın %4'ünü aşan (1996-7)	Hayır	Hayır	Evet. Yüksek grup şirketleri kredi konsantrasyonu	Evet
Endonezya 1997	Orta ölçüde. GSMH'nın %3.5'ini aşan (1995-6)	Evet.	Evet	Evet. Bankalarca grup şirketlerinin şüpheli projelerinin finansmanı	Evet
Filipinler 1997	Evet. GSMH'nın %4'ünü aşan (1995-6)	Evet	Evet	Evet	Evet
Türkiye (Kasım 2000)	Evet. GSMH'nın %5'i tutarında	Evet	Evet	Evet	Evet

(*) Sabit veya önceden belirlenmiş döviz kurları

Kaynak: Sebastian Edwards (1999)

2.2. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

Bankaların bir ya da bir kaçını zor duruma sokabilecek ya da genel anlamda finansal piyasalara yayılabilecek krizleri kesin bir sınıflandırmaya tabi tutmak kolay değildir. Krizler ekonomik ortamdan (yapısal faktörler) kaynaklanabileceği gibi bir ya da birkaç bankanın zor duruma düşmesi ile sisteme kısa sürede yayılabilen sistemik türde de olabilir. Bankacılık krizleri pek çok nedenden kaynaklanmaktadır. Finansal sistemi istikrarsızlığa sürükleyen ve bankacılık krizlerine yol açan temel faktörler 2 temel kategoride sınıflandırılabilir: Makro faktörler ve mikro faktörler. Şüphesiz aşağıda yer alan 2 kategoriye giren faktörleri artırmak mümkündür.

Makro faktörler;

- makroekonomik dengelerin sürdürülemez şekilde bozulması
- yüksek cari işlemler açığı ve dışsal ticari şoklar
- uluslararası faiz oranlarındaki değişkenlik
- reel döviz kurları
- büyüme ve enflasyon oranları değişkenliği
- uluslararası rezervler ve sermaye hareketlerinin değişkenliği
- ekonomide yaşanan resesyon
- aktif fiyatlarındaki dalgalanmalar
- siyasi istikrarsızlık

Mikro faktörler;

- banka bilançolarında vade ve döviz cinsi uyumsuzlukları
- kredi hacminin hızlı büyümesi
- kredi, piyasa ve operasyonel risklerin realizasyonu
- dolaylı kredi kullandırmaları ve kredi konsantrasyonu
- yetersiz iç kontrol ve risk yönetim sistemleri
- bilgi asimetrisi
- hatalı bankacılık stratejileri ve operasyonları

Finansal sistem krizlerinde benzer veya ortak yönler de bulunmaktadır. Makroekonomik büyüklükler sürdürülemez hale gelmekte, finansal varlıklar (örneğin, döviz kuru veya hisse senetleri) ve reel varlıklar (örneğin, gayrimenkuller) aşırı değerelebilmektedir. Bu durum zaten taşıyabileceğinden fazla yük ve risk almış olan finansal sistemi ciddi kayıplara açık hale getirmekte, ulusal paraya ve bankacılık sistemine ilişkin tereddütlerin krizi tetikleyici bir olayla bir anda güvensizliğe dönüşmesiyle de sonun başlangıcına gelmektedir. Varlık fiyatları ani değişimlerle olması gereken seviyelere gelirken, hem finansal kuruluşlar hem de finansal sektör dışında faaliyet gösteren işletmeler büyük kayıplara uğramakta, krizin olumsuz etkilerinden kurtulabilmek için yatırımlarını vadesinden önce nakte çevirmeye kalkmaları ise sadece bu kayıpları derinleştirmektedir. Alacaklarını tahsil etmekte ciddi sıkıntıya düşen bankalar kısa vadeli iç ve dış yükümlülüklerini yerine getiremez duruma gelmekte ve bu noktada da panik başlamaktadır. Bir diğer ifadeyle, krizler önemli derecede zaafa düşmüş olan ekonomik ve finansal sistemlerin bu durumlarının ortaya çıkması ve somutlaşması, zararın “realize edilmesi” olarak görülebilir.

Bankacılık krizlerinin kökenleri üzerine yapılan çalışmalardan bazılarının (Caprio-Klingebiel 1996, Gavin-Hausmann 1995-1996, Honohan 1996, Lindgren 1996, Goldstein-Turner 1996) incelenmesi sonucunda gelişen piyasalardaki bankacılık krizlerinin nedenleri aşağıdaki şekilde sunulabilir.

2.2.1 Yurt içi ve Yurt dışı Makroekonomik Koşullardaki Değişkenlik

Makroekonomik politikaların temel dengeleri sürdürülemez hale getirmesi birçok bankacılık krizinin temel etkeni olmuştur. Aşırı genişleyici para ve maliye politikaları sonucunda uzun süreli ekonomik büyüme dönemlerinde piyasalarda gerçekçi olmayan olumlu beklentiler oluşabilmektedir. “Boom-bust cycle” olarak adlandırılan böylesi ortamlarda, işletmelerin kredi talepleri önemli ölçüde artabilmekte, sonuçta ise banka kredilerinin hacmi ve firmaların finansal kaldıraç (borç/özkaynak) oranları

dengesiz bir şekilde büyümektedir. Böylece, bir yandan marjinal verimliliği giderek azalan yatırımlar bankacılık sistemi aracılığıyla finanse edilmekte, diğer yandan kısa vadede arz esnekliği olmayan, arzı artmayan veya az artan aktif fiyatlarında geçici bir şişme (asset price bubbles) yaşanmaktadır.

Makroekonomik açıdan bankacılık sektöründe problemlere ve genel olarak istikrarsızlığa yol açabilecek değişimler arasında aktif fiyatlarının hızlı değişimi yanı sıra, faiz oranlarının ani yükselişleri, döviz kurunun hızlı değer kaybı, enflasyon oranının hızlı bir şekilde gerilemesi, görece fiyat seviyelerinin değişimi veya bankacılık sektörünün ilişkide bulunduğu sektörlerde yapılan sübvansiyonların kaldırılması veya resesyon ortamı yer almaktadır. Şüphesiz bu faktörler birbirleriyle yakından ilişkilidir. Ancak, bankacılık sistemlerinde sorunların kaynağı veya tek sorumlusu olarak makroekonomik şartları göstermek pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İlke olarak, banka yönetimlerinin ve banka gözetim ve denetim otoritelerinin bankaların makroekonomik şartlardaki değişimlere ve şoklara belli bir sınır dahilinde dayanıklı olduğundan emin olmaları ve bu yönde analizlerini yapmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, şoklar ve makroekonomik şartlardaki değişimler bu sınırı aşabilmekte ve çok ani ve beklenmedik şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

2.2.1.1 Dış Ticaret Hadlerinin Değişkenliği

Dışsal bir makroekonomik değişkenlik kaynağı ticaret hadlerindeki büyük dalgalanmalardır. Caprio-Klingebiel (1996) çalışmalarında yer alan bankacılık krizlerinin yaşandığı gelişmiş ülkelerden %75'inin kriz öncesi en az %10 oranında olmak üzere ticaret hadlerinde bir azalışla karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir. Aynı şekilde Kaminsky-Reinhart (1995) küçük sanayileşmiş ülkeler ile gelişen piyasalardaki bankacılık krizlerinin gerisinde yatan temel faktörlerden birisi olarak ticaret hadlerinin bozulmasını belirlemişlerdir.

2.2.1.2 Uluslararası Faiz Oranlarındaki Değişkenlik ve Bunun Özel Sermaye Akımları Üzerinde Neden Olduğu Etki

Bir diğer önemli dışsal faktör ise, uluslararası faiz oranlarının değişkenliği ve sermaye hareketleri üzerindeki etkisidir. Bu değişimler sadece borçlanma maliyetlerini değiştirmemekte, aynı zamanda gelişmekte olan piyasalara yatırım yapılmasının çekiciliğini de azaltmaktadır. Sermaye hareketlerinin yüksek değişkenliğe sahip olması ülke bankacılık sektörlerini önemli derecede etkilemektedir. Dış sermaye girişinin hızlı ve yüksek olduğu ülkelerde, bankalar kredi portföylerini arttırma yoluna gitmekte ve bunu yaparken dikkatli ve seçici davranmayabilmekte ve sonuçta kredi portföylerinde potansiyel problemlerin tohumları atılabilmektedir. Söz konusu sermaye girişleri tersine döndüğü veya önemli ölçüde azaldığı durumlarda, bankalar ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Uluslararası yatırımcıların ülke piyasalarına olan duyarlılığı ve güven kaybının bir göstergesi olarak algılanabilecek bu gelişim, bankacılık sistemlerine olan güvenin azalmasına ve sonuç olarak ise ciddi sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir.

2.2.1.3 Reel Döviz Kurları

Dışsal makro ekonomik değişkenliğin üçüncü önemli unsuru reel döviz kurlarıdır. Döviz kuru krizleri üzerinde yapılan çalışmalar, belirsizliğin önemli bir nitelik olduğu günümüz piyasalarında, kendi kendini besleyen krizlerin (self-fulfilling crises) piyasa hassasiyetinde oluşacak çok küçük değişimlerden kaynaklanabilecek olmasının bu tür krizlerin önceden tahmin edilebilmesini güçleştirdiğini göstermektedir. Bankaların, diğer banka dışı finansal kuruluşların ve reel sektörde yer alan işletmelerin taşıdıkları döviz pozisyonları riskleri bankacılık krizlerine yol açabilmektedir. Döviz kuru artışının sınırlı olduğu dönemlerde döviz pozisyonları açılmakta; yukarıda değinilen saadet döneminin sonlarına yaklaşıldığında döviz borçlanmalarının vadeleri iyice kısaltmakta ve kur riski neredeyse tamamen ihmal edilmektedir.

Diğer yandan, ülke piyasalarındaki yatırımların marjinal getirileri uluslararası sermayenin marjinal maliyetine eşit hale gelmeye başladığında

döviz kurunun da aşırı değerlenmiş olduğunu (overshooting) ve sistemde mevcut risklerin söz konusu nedenlerle arttığını belirlemeleri nedeniyle uluslararası fon yatırımcıları pozisyonlarını değiştirmektedirler. Aşırı değerlenen reel döviz kuru nedeniyle bozulan ödemeler dengesi, uluslararası piyasalarda faiz oranlarının yükselmesi gibi çeşitli tetikleyici nedenlerle uluslararası sermaye akımları bir anda tersine dönmekte, bu durum ülkemiz örneğinde de yaşandığı gibi zaten artması gereken döviz kurunda ani ve büyük sıçramalara neden olmaktadır.

Büyük ölçüde yüksek değişkenliğe sahip enflasyon oranları nedeniyle reel döviz kurları değişkenliğinin bankacılık sistemi üzerinde doğrudan (banka varlıkları ile yükümlülükleri arasında döviz cinsi veya vade uyumsuzluğunun bulunması nedeniyle) ve dolaylı (döviz kuru değişkenliğinin bankadan kredi kullananlar açısından yarattığı kayıplar şeklinde) etkileri bulunmaktadır. Gavin-Hausmann (1995,1996), son 20 yıllık dönemde büyük ölçüde değişken enflasyon oranları nedeniyle, gelişmekte olan 22 Latin Amerika ülkesinin reel döviz kurları değişkenliğinin sanayileşmiş ülkelerinkinin yaklaşık iki katı olduğunu belirtmektedir. Kaminsky-Reinhart (1995) ani reel döviz kuru değerlenmesini bankacılık krizlerinin izlediğini gözlemlemiştir. Bunun nedenleri ise, uygulanan enflasyonla mücadele programları neticesinde yabancı para borçlanmaların teşvik edilmesi sonucu ortaya çıkan yüksek miktarlardaki döviz kuru riski ile bunun reel sektörün (özellikle dış ticaretle uğraşan kesimin) karlılığı üzerindeki olumsuz etkileri olarak belirtilmektedir.

2.2.1.4 Büyüme ve Enflasyon Oranları Değişkenliği

Bu oranlardaki değişkenlik bankacılık ve ödemeler dengesi krizlerinin erken uyarı göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Enflasyon oranlarındaki dalgalanmaları genelde faiz oranlarındaki dalgalanmalar takip etmektedir. Faiz oranlarındaki ani yükselişler tahvil ve hisse senetleri gibi finansal aktifler üzerinde önemli zararların oluşmasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde finansal aktiflerin teminat alındığı kredi kullandırmaları açısından daha ciddi

riskler ve kayıplar söz konusu olabilmektedir. Enflasyon oranlarının arttığı ve enflasyon beklentilerinin sıkı para politikası uygulamalarını gerektirdiği bir ortamda, krizlerin gerçekleşme olasılıkları artmaktadır. Bu konuya en yakın örnekler 1980'li yıllarda Amerikada'ki finansal sistem krizi ve 1990'lı yıllarda İskandinav ülkelerinde yaşanan krizler verilebilir.

Tablo 2.7 1980-1995¹ Döneminde Bazı Bankacılık Sektörü Büyüklükleri İle Makroekonomik Göstergelerin Değişkenliği

	GSMH	Enflasyon	Banka mevduatları²	Özel sektör banka kredi kullandırmaları²
USA	2.1	3.1	4.4	3.4
Japonya	1.8	2.0	2.5	2.5
Almanya	1.8	1.9	5.4	3.1
Arjantin	5.5	860.0	23.5	34.4
Brezilya	3.7	767.6	20.7	32.8
Şili	5.8	7.5	20.9	21.8
Kolombiya	1.5	3.9	9.0	9.1
Meksika	4.2	39.4	33.2	22.1
Venezuela	4.9	21.9	12.7	16.0
Endonezya	2.0	3.1	7.8	20.1
Malezya	3.0	2.4	8.8	8.4
Tayland	2.7	4.6	6.6	6.5
Hong Kong	3.4	3.5	7.9	6.9
Kore	3.5	7.2	5.3	5.6
Singapur	3.3	2.6	5.7	4.6
Tayvan	2.4	5.5	6.4	8.7
Hindistan	2.2	4.1	3.4	4.6

¹ Değişkenlik yıllık yüzde değişimlerin standard sapması olarak ölçülmüştür.

² Nominal GSMH'nin yüzdesi olarak ölçülmüştür.

Kaynak: Goldstein-Turner (1996)

Enflasyon ve büyüme oranlarında geniş çaplı dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde kredi riskinin değerlendirilmesi oldukça güç hale gelmektedir. Caprio-Klingebiel (1996), 1960-1994 döneminde sistemik bankacılık krizi yaşamış ülkelerde büyüme ve enflasyon oranlarındaki değişkenliğin söz konusu dönemde artış eğiliminde olduğunu; hiç bankacılık gücünü yaşamayan veya daha az ciddi bankacılık sorunları yaşayan ülkelerde ise bir eğilimin açıkça olmadığını tespit etmişlerdir. Tablo 2.7 gelişmekte olan ülkelerde ve gelişen piyasalarda büyüme ve enflasyon oranları değişkenliğinin daha yüksek olduğunu; makroekonomik ortamı en

yüksek değişkenliğe sahip ülkelerde banka mevduatları ve kredilerinin de en yüksek değişkenliğin bulunduğunu göstermektedir.

2.2.2 Kredi Hacminin Hızlı Gelişimi, Aktif Fiyatlarındaki Beklenmeyen Değişimler ve Sermaye Hareketlerindeki Ani Dalgalanmalar

Kredi hacminin genişlemesiyle finansal ve reel varlıkların fiyatlarında yaşanan aşırı değerlenme, hele bir de enflasyonun kontrol altına alınmasıyla tüketici fiyatları aynı ölçüde yükselmemiş ise, bankacılık sisteminin içinde bulunduğu sorunları finansal sistemin zaafları farkedilinceye kadar gizleyebilmektedir. Bu yanılgı, aslında ciddi sıkıntılar yaşayan mali sektör dışındaki kurumsal müşterilerine kredi veren bankalar açısından da söz konusu olabilmektedir. Bankaların bu yanılgıları şüphesiz asimetrik bilgi ve ahlaki risk konularıyla da yakından ilgilidir.

Genişleme dönemi ardından, enflasyonu kontrol altına almak, sürdürülemez hale gelen dış ticaret ve kamu kesimi açıklarını azaltmak için bir süre sonra kaçınılmaz olarak sıkı para ve maliye politikalarının uygulamalarına geçilmektedir. Ekonomi genelindeki bu genel daralma döneminde ise daha önceki gelişimler bir anda tersine çevrilmekte ve büyük sorunlar yaşanmaktadır. Ekonominin büyüme hızının ve ihracatın yavaşlaması, reel sektör üretiminin azalması, banka kredilerine karşılık teminat olarak kabul edilen kıymetlerin değerlerinde önemli düşüşler gibi gelişmeler bankacılık sektörünün mali yapısını zayıflatmaktadır. Böylece bir taraftan problemlili kredilerin artması, diğer taraftan da azalan varlık fiyatlarından dolayı teminatlarının, iştiraklerinin ve yatırım portföylerinin değer kaybına uğraması bankaların aktif kalitesini ciddi ölçüde bozmaktadır.

Ekonomilerin büyüme safhalarında ortaya çıkan kredi hacminin aşırı büyümesi gibi çeşitli sağlıksız bankacılık işlemlerinin bankacılık krizlerinin yaşanmasında etkili olduğu, söz konusu geçici ve istikrarsız büyümelerin bir yerde sona ereceği ve krizleri ateşleyeceği görüşü oldukça yaygın olarak dile

getirilmektedir. Honohan (1997) ve Kaminsky-Reinhart (1995) yakın geçmişte yaşanan kriz deneyimlerini incelemelerinde 3 temel noktaya işaret etmektedirler:

(i) banka kredilerindeki aşırı ve sağlıksız büyümeyi ve hisse senedi fiyatlarındaki azalışları bankacılık krizlerinin izlediği,

(ii) en büyük miktarlarda dış sermaye girişi olan gelişmekte olan ülkelerin aynı zamanda ticari bankacılık sektörünün de hızlı genişlediği ülkeler olduğu ve

(iii) 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere olan yüksek miktarlardaki sermaye hareketlerinin söz konusu ülkelerdeki politika değişimleri konusunda duyulan aşırı iyimserlikten kaynakladığı,

2.2.3 Önemli Ölçüde Vade ve Döviz Cinsi Uyumsuzluğu Olan Banka Yükümlüklerinin Artışı

Ekonomilerin büyüme evrelerinde finansal derinliğin arttığının bir göstergesi (financial deepening) geniş tanımlı parasal büyüklüklerin GSMH'ya oranıdır. Banka yükümlülüklerinin uluslararası rezervlere ve ekonominin büyüklüğüne kıyasla çok hızlı artış göstermesi, likidite, vade ve döviz cinsleri itibariyle banka varlıklarının yükümlülüklerinden oldukça önemli farklılık göstermeleri artan bankacılık sistemi kırılganlığının göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Honohan (1997), 1980-93 dönemi itibariyle gelişmekte olan 59 ülkeyi kapsayan incelemesinde, (M2/GSMH) oranının banka sermayelerinde eşdeğerli bir artış olmaksızın %28'den %35'e yükseldiğini tespit etmiştir. Bu durum iki önemli gelişmeyi beraberinde getirebilmektedir: Bankaların ve ekonomideki yatırımcılar dahil diğer birimlerin döviz cinsinden borçlanmaya yönelmeleri ve döviz cinsi banka mevduatlarının artış göstermesi eğilimleri. Bu gelişmeler sonucu, bankacılık sektörü döviz likiditesi ve uluslararası döviz rezervleri önemli ölçüde azalma gösterebilmektedir.

Meksika krizinin başlangıç nedeni olarak gösterilen bu durumda, 1989-1994 döneminde M2/GSMH oranının çok hızlı arttığı, devalüasyon öncesinde dolar cinsinden M2 büyüklüğünün ülkenin uluslararası rezervlerinin 5 katına ulaştığı (dolarisation of deposits), yatırımcıların fonlarını sadece dolar üzerinden tutmayı tercih etmekle kalmayıp, ülke dışında tutmayı da tercih ettikleri belirlenmiştir. Böyle bir ortamda banka bilançolarında döviz cinsi ve vade açısından uyumsuzlukların bulunması, önemli riskleri beraberinde getirmektedir. Düşük döviz likiditesi, kısa vadeli döviz yükümlülükleri-uzun vadeli aktif finansmanı yapısı olası bir devalüasyon sonrası ciddi zararlara neden olabilmekte; dış döviz yükümlülüklerinin ödenmesinde yaşanacak sorunlar ise bankaların iflasına yol açabilmektedir. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, bu yapı sadece bankalar açısından değil, bankadan kredi kullanan müşteriler açısından da önemli sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır.

2.2.4 Düzenlemesi Yetersiz Olan Finansal Serbestleşme Süreci

Faiz oranlarının serbest bırakılması sonucu ortaya çıkabilecek yüksek faiz oranları ve değişkenliği, kredi limitlerinin kaldırılması sonrası hızlı kredi büyümesi ve kredi konsantrasyonunun oluşması, kanunu karşılık oranlarının düşürülmesi sonucu kredi kullandırılmalarının hızlı artışı, offshore faaliyetlere izin verilmesi ve bu konuda ciddi bir izleme ve denetim yapılmaması veya uygun düzenleme ve kuralların işlemeyişi gibi pek çok düzenleme bankacılık krizlerine ortam yaratan faktörler olarak değerlendirilmektedir.

2.2.5 Bankacılık Sistemlerinde Kamu Ağırlığının Yüksek Olması ve Gözetim ve Denetim Fonksiyonunun Yetersizliği

Goldstein-Turner (1996) bu iki faktörün de bankacılık krizlerinin yaşanmasında önemli rol oynadıklarını belirtmektedir. Bankacılık sektöründe kamu konsantrasyonunun yüksek olması, dolaylı kredi kullandırılmaları konusunda ciddi düzenleme ve uygulamaların bulunmaması veya bu

düzenlemelerin etkin şekilde uygulanmaması yönetimlerin siyasi amaçlarına yönelik kamu bankalarını kullanabilmelerine ve banka sahiplerinin ve üst düzey yöneticilerinin banka kaynaklarını kendi kişisel çıkarları doğrultusunda kullanabilmelerine neden olabilmektedir (ülkemizde bu faktörlerin banka krizleri ve iflasları üzerinde ne derece etkili olduğu açıktır).

Lindgren-Garcia (1996) dolaylı kredi kullandırmalarını Arjantin, Bangladeş, Brezilya, Şili, Endonezya, Malezya, İspanya ve Tayland gibi ülkelerde bankacılık sektöründe ciddi sorunlar yaşanmasına neden olan temel banka yönetim sorunu olarak değerlendirmektedir. Düzenleme ve denetleme otoriteleri açısından krize müsait ortam hazırlama olasılığı bulunan hususlar ise aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür:

- i. Bankalarca iç kontrollerin gerekliliğinin ve öneminin yeterince anlaşılammış olması,
- ii. Kurumsal risk kültürünün yerleşmesinin ve risk yönetiminin bankacılık faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunun yeterince algılanamaması,
- iii. Değişen piyasa dinamiklerine gereğince yanıt vermede yetersiz kalan klasik denetim uygulamalarından vazgeçilememesi,
- iv. Ülke içi denetim ve düzenleme otoriteleri arasında yeterli bilgi akışının, paylaşımının ve koordinasyonun olmaması,
- v. Uluslararası denetim ve düzenleme otoriteleri arasında yeterli bilgi akışının ve paylaşımının olmaması (örneğin BCCI olayı).

Bu bağlamda düzenleme ve denetleme otoriteleri açısından temel görev, bankaların krize dayanıklılığını arttıracak önlemleri almalarıdır. Bu yaklaşım geleneksel olarak Basel sermaye yeterliliği düzenlemelerinde kendini göstermektedir. Basel Komitesi tarafından son beş yılda yapılan koruyucu düzenlemeler bu konuda önemli bir boşluğu kapatmıştır. Alınabilecek önlemler arasında banka içi risk ölçüm ve yönetiminin gerektiği şekilde yapılmasının sağlanması, finansal altyapının münferit banka kriz ya da sıkıntılarının sisteme yayılmasını önleyecek şekilde tesis edilmesi ve kriz ortamında da güvenin sağlanması ve sürdürülmesi yer almaktadır.

2.2.6 Muhasebe, Finansal Bilgilerin Raporlanması ve Yasal Alt

Yapı Konularındaki Yetersizlikler ve Şeffaflığın Olmaması

Bankaların faaliyet gösterdiği düzenleyici yapının ve uygulanan muhasebe standartlarının yetersiz olması, bankacılık sektörlerini zayıflatan bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda düzenlemeden sorumlu bulunan otoritelerin güçlü ve etkin bir yasal çerçeveyi oluşturması ve sektörün genel kabul görmüş uluslararası standartları kullanarak yönetilmesini sağlaması gerekmektedir.

Söz konusu bu faktörler piyasa disiplini bozucu ve banka gözetim fonksiyonunun etkinliğini azaltıcı unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Gözetim ve denetim otoriteleri ile diğer piyasa katılımcıları açısından bankalara ait finansal bilgilerin şeffaflığı, doğruluğu ve zamanında elde edilebilirliği büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan, muhasebe uygulamalarının bankaların kozmetik muhasebe denilen, gözetim ve denetim otoritesini yanıltmaya ve bankanın gerek işlem ve kalem bazında gerek genel mali durumunu daha iyi göstermek amacıyla yapılan yasal olmayan uygulamalara imkan tanımayacak şekilde yapılması gerekmektedir.

2.2.7 Döviz Kuru Sistemleri ve Uluslararası Rezervler

Son yıllarda, sabit veya yönlendirilmiş (pegged exchange rates) döviz kuru sistemleri hemen bütün gelişen ekonomilerdeki (emerging economies) finansal krizlerde önemli bir rol oynamıştır: 1994 yıl sonunda Meksika, 1997 yılında Tayland, Kore ve Endonezya, 1998 yılında Rusya ve Brezilya, 2000 yılında Arjantin ve Türkiye ve 2001 yılında yine Türkiye. Fischer (2001)'e göre, 1998 yılında Türkiye, İsrail, Güney Afrika ve Meksika gibi döviz kurlarını yönlendirmeyen gelişen ekonomiler bu tür finansal krizlerden kaçınabilmişlerdir.

Enflasyonla mücadelede döviz kurunun çıpa olarak kullanılması 1970'li ve 1980'li yıllarda birçok gelişen ekonomi tarafından tercih edilmiştir. Döviz kuruna dayalı söz konusu istikrar programları uygulamaları genelde

enflasyonu indirmede başarılı olmuş, ancak belirli riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu risklerden en önemlisi döviz kurunun aşırı şekilde değerlenmesidir. Ülkemizde de 2001 yılı Şubat ayında yaşandığı gibi, döviz kurunun aşırı değerlenmesi sonucu kurlar üzerinde oluşan piyasa baskısı, çoğu zaman önemli oranlarda devalüasyonlar gerektirerek daha büyük döviz kuru esnekliğine dönüşü zorlamıştır.

Kaminsky-Reinhart (1995) ve Goldstein (1996) reel döviz kurunun ani ve süratli şekilde değerlenmesini bankacılık krizlerinin önemli bir erken uyarı göstergesi olarak göstermektedir. Yönlendirilmiş döviz kurlarının yanı sıra, sabit döviz kuru sistemleri de bankacılık sistemlerinin olumsuz dışsal şoklara karşı kırılganlığını arttırdığı için eleştirilmiştir. Gavin-Hausmann (1996) sabit döviz kuru sisteminde dışsal şokların ödemeler dengesinin bozulmasına, para arzının azalmasına, piyasa faiz oranlarının yükselmesine yol açabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, azalan kredi arzı ve yükselen kredi maliyetleri bir yandan bankacılık sektörü aktif kalitesini bozucu sorunlara neden olurken diğer yandan reel sektör firmalarının borç ödeme güçleri ve üretim kapasiteleri üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturabilmektedir.

Tablo 2.2'de yer alan ampirik çalışmaların da gösterdiği gibi gelişmekte olan ülkelerin portföylerindeki uluslararası rezervler ile bu ülkelerin bankacılık ve döviz krizlerine olan kırılganlıkları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu anlamda, (Dış borç/GSMH) oranı, cari işlemler açıkları ve GSMH'ye oranı, döviz kurlarındaki dengesizlikler gibi erken uyarı göstergelerinin, ülkelerin düşük seviyelerde döviz rezervlerine sahip oldukları durumlarda daha anlamlı ve güvenilir göstergeler oldukları düşünülmektedir.

Döviz kurları potansiyel bir kriz için başlangıç noktası olabilmektedir. Bu, tipik olarak enflasyonu düşürmek amacıyla uygulanan döviz kuruna bağlı dezenflasyon programların (exchange rate-based disinflation programs) döviz kurunun aşırı değerlenmesine yol açmasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde 2001 yılı Şubat ayında yaşanan kriz ile bir çok gelişmekte olan ülkede yaşanan krizlerin göstermiş olduğu gibi, reel döviz kurunun aşırı değerlenmesinin ardından, cari işlemler dengesinin giderek bozulması ve

yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için uygulanan yüksek faiz politikalarının reel sektörü etkilemesi ve sonuçta ekonomik büyümenin yavaşlaması ve banka aktif kalitelerinin bozulması, uygulanan enflasyonu düşürmeye yönelik döviz kuru politikalarının sonsuza dek sürmeyeceğini ve kendi kendini düzeltici mekanizmalarının bulunmadığını göstermiştir. Söz konusu politikanın uygulaması esnasında herhangi bir zamanda, yüksek faiz oranlarının veya döviz rezervlerinin kullanılmasına rağmen engellenemeyen spekülasyon atakları ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir ortamda döviz kuru uygulamasının daha fazla sürdürülemeyeceği ve nihayetinde döviz kurunun değer kaybedeceği ve bu unsurlar sonrasında bankacılık sektörü bilançolarında yaşanan sorunlarla birlikte ciddi risklerle karşı karşıya kalılabileceği pek çok deneyimde gözlenmiştir.

Benzer şekilde bankacılık sektörü problemleri döviz krizlerinin bir parçası olabildiği gibi, bizzat döviz krizlerinin ana nedeni olabilmektedir. Bankalararası kredi kullandırmalarının mali yapısı konusunda şüphe duyulan veya mali sıkıntılar yaşadığı hissedilen bankalardan geri çekilmesi veya yurtiçi ve/veya yurtdışı mevduat sahiplerinin fonlarını bu tür bankalardan çekmeleri, bir yandan rezerv kayıplarına neden olurken, diğer yandan döviz kurlarının değer kaybetmesine yol açabilmektedir. Bu durumun tahsili gecikmiş kredi alacaklarının hızlı artışı, banka bilançolarında vade kompozisyonunda ciddi uyumsuzlukların bulunması ve daha da önemlisi bilançoların aktif ve pasifleri arasında önemli döviz cinsinden uyumsuzlukların bulunması nedenleriyle bir bankacılık ve döviz kuru krizine dönüşmesi muhtemel gözükmektedir.

2.2.8 Bankacılık Stratejileri

Bankaların mali yapıları ile ilgili ortaya çıkan sorunları bazen bankaların kendi faaliyet stratejilerindeki yanlışlıklardan ve operasyonel hatalardan kaynaklanmaktadır. Bankalar tarafından portföy yönetiminin etkin ve sağlıklı şekilde yapılması sonucu risklerin aşırı derecede farklılaşması, aşırı şubeleşme sonucu operasyonel giderlerin sağlıksız büyümesi, fonlanma

ve plasman politikalarında yapılan hatalar banka stratejilerinde ortaya çıkan aksaklıkların başında gelmektedir. Operasyonel hataların arasında en yaygın olarak

- (a) kredi değerlendirmelerin yetersizliği (poor credit assessment)
- (b) kredi konsantrasyonu ve dolaylı kredi kullandırmaları
- (c) yeni faaliyet alanları (örneğin, gerek banka üst yönetimi gerek uygulamada personel açısından uzmanlığın bulunmadığı, türev enstümanları gibi gelişmiş ve komplike finansal enstrümanlar ile ilgili işlemlere yönelinmesi)
- (d) faiz ve kur riskleri
- (e) yetersiz banka iç kontrol sistemleri sonucu, yetkisiz personel tarafından bankayı yüksek risk altında bırakacak veya zarara sokabilecek pozisyonların alınması ve işlemlerin gerçekleştirilmesi (Barings Bank örneğinde olduğu gibi).

yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN MEVCUT DURUMU VE SİSTEMİN İŞLEYİŞİNDE GÖRÜLEN EKSİKLİKLER

Ülkemiz mali sisteminin temelini oluşturan Türk bankacılık sektörü, tarihsel süreç içinde siyasi ve ekonomik koşullara ve gelişmelere göre yapılanarak değişim göstermiştir. Türk bankacılık sektörü günden güne ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi ve hızla artan finansman ihtiyacına paralel olarak belli aşamalardan geçmiş, ekonomik, siyasi ve sosyal yapının gelişimine göre sürekli yapılanma içinde olmuştur. Ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarında zaman zaman öncü rol üstlenen sektör, içerisinde faaliyet gösterdiği Türkiye ekonomisinin koşullarındaki değişimlere en hassas olan sektörlerden birisi olmuştur. Ekonomide belirsizliklerin artması, makroekonomik koşullardaki istikrarsızlık, yüksek enflasyon dönemleri, katlanarak artan kamu kesimi iç borçlanma gereksinimi ve bu durumun mali piyasalardaki yansımaları, Türkiye’de gerçek anlamda bankacılık faaliyetlerinin yapılmasına ve etkin bir finans sisteminin oluşmasına engel olmuş; kaynakların reel sektöre ve milli gelirin artmasını sağlayacak alanlara aktarılmasında sorunlar yaşanmıştır.

1990-2000 yılları arasındaki dönemde finansal sistemin hızlı bir şekilde serbestleşmesinin yarattığı sıkıntılar ve bunların ekonominin genel yapısal zayıflıkları ile birleşmesi makro ekonominin yönetimini imkansız hale getirmiş, sistemde biriken riskler ve ortaya çıkan kırılganlıklar potansiyel bir finansal kriz olasılığını artırmıştır. 1999 yılı sonlarında uygulamaya konulan istikrar programı esnasında, uzun yıllardır çözülemeyen sorunları nedeni ile Türk finansal sisteminin kırılganlığı son derece yükselmiştir. Söz konusu kırılgan yapı neticesinde 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında iki ciddi kriz yaşanmıştır. Ekonominin geneli açısından ciddi sorunlara ve yüksek maliyetlere yol açan bu krizler bankacılık sisteminin denetimi, gözetimi ve üstlendiği risklerin yapısı gibi birçok konunun sorgulanmasını, gözden geçirilmesini ve ilave bazı düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Üstünde durulması gereken bir diğer önemli husus da bu krizlerinin ekonomideki kötü gidişin dışında başka faktörlerden de kaynaklandığıdır.

Bankacılık krizleri ve problemleri hemen her dönemde yaşanmakta ve bizler bu tecrübelerden önemli bilgiler ve deneyimler edinmekteyiz. Bankaların faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmeleri, gözetim ve denetim fonksiyonlarının yanı sıra olumlu ve istikrarlı makroekonomik koşullar, etkin ödeme sistemlerinin varlığı, muhasebe standartları v.b pek çok yan koşula da bağlı bulunmaktadır. Her ne kadar sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini sürdüren bir bankacılık sistemi, makroekonomik problemlerin olmasını tek başına engelleyemese de, makroekonomik problemler ve istikrarsızlıklar, mali sistemi ve bu sistemin temel taşları durumundaki bankacılık sistemlerini doğrudan olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bankacılık sistemi açısından risk kültürünün oluşturulması bir diğer gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkin bir kurumsal yönetimin varlığı aynı zamanda banka yönetimleri ile banka gözetim ve denetim otoriteleri arasındaki işbirliğinin artırılmasına da yardımcı olmaktadır.

Gelecekte BDDK'yı bekleyen temel görev ve sorumluluk, uluslararası genel kabul görmüş ilke ve standartların Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bankalarca etkin ve eksiksiz şekilde uygulanıyor olmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda düzenlemesi yapılarak uygulamaya konulacak gözetim ve denetim sistemi BDDK'nın kurumsallaşması yönünde önemli katkıda bulunacak, Kurum'un organizasyon etkinliğini arttıracak ve Kurum kaynaklarının banka gözetim ve denetiminde optimal bir şekilde kullanılmasını temin edecektir. Ayrıca, kriterleri sistematik bir şekilde tanımlanmış bir gözetim ve denetim fonksiyonu, uluslararası kuruluşların ülkemiz gözetim ve denetim sistemini sağlıklı bir şekilde değerlendirmelerine imkan sağlayacak, uluslararası yatırımcıların Türk bankacılık sistemine olan güvenini de arttıracaktır.

Bu çerçevede çalışmanın bu bölümü, Türk bankacılık sisteminin istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasına yönelik uygulanacak politikaların belirlenmesine yönelik sistemin genel bir değerlendirilmesine ayrılmıştır.

3.1. Bankaların Mali Bünyelerindeki Riskler ve Zayıflıklar

1990'lı yıllarda izlenen ekonomik politikalar Türk bankacılık sektörünün gelişimini ve faaliyet stratejilerini belirleyen temel unsur olmuştur. Kamu kesimi borçlanma gereğinin sürekli artış gösterdiği son on yıllık dönemde, iç borç stokunun bankacılık sektörü üzerinden sürdürülebilmesine ve Hazine'nin borçlanmasının kolaylaştırılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Özatay (2001), Merkez Bankası'nın özellikle 1996 yılı ile 2000 yılının başı arasındaki dönemde Hazine ile birlikte, Hazine borçlanmasının kolaylaştırılması ve istikrar programının uygulanabilmesi için bir takım politikalar izlediğini belirtmektedir. Bu durumun Merkez Bankası açısından yapılması gereken bir zorunluluk olduğuna işaret eden Özatay (2001)'e göre, dönemin şartlarına bağlı olarak izlenen bu politikalar sonucu bankacılık sektörü bilanço yapısı (bilançonun pasif tarafının daha kısa vadeli hale dönüşmesi) ve risk algılaması (Hazine borçlanmalarının temel alıcısı haline gelen bankacılık sektörünün bir anlamda rahata alışması) bozulmuştur.

Kaynakların önemli bir bölümünün karlı ve güvenilir kamu kağıtlarına yatırım yapılması nedeniyle, bankaların faaliyet ve ürün yapılarının gelişimi sınırlı kalmış ve buna bağlı olarak da bir risk kültürü oluşmamıştır. Bankaların sistemde biriken faiz, kur ve likidite risklerini gerektiği gibi yönetememeleri, sistemin kırılabilirlik ve hassasiyetini artırmış, meydana gelen krizlerin sisteme yayılmasının önlenmesinde güçlüklerle karşılaşmıştır.

Bu durumun en yakın örneği 2000 yılı Kasım ve Aralık aylarında yaşanan gelişmelerdir. Uzun yıllar boyunca bankalarımızın açık döviz pozisyonları ile çalışmayı karlılık yönünden tercih etmeleri, diğer taraftan aktifleri ve pasifleri arasında büyük oranlara ulaşan vade uyumsuzlukları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) görülen fiyat dalgalanmaları, reel sektörde yaşanan sorunlar nedeniyle kredilerin geri dönüşünde karşılaşılan olumsuzluklar sistemi ve özellikle bazı bankalarımızı en küçük olumsuz gelişmelere karşı oldukça duyarlı bir yapıda çalışmaya zorlamakta, yüksek özkaynak bulundurma kaçınılmaz hale gelmektedir. Bankaların fon aktarma maliyetleri hem çok yüksek hem de kamu bankalarının piyasaya

yoğun müdahaleleri nedeniyle fonlama ve fonlanma süreçleri rasyonel değildir. Dolayısıyla, etkin piyasalar için ilk şart olan piyasa disiplini böyle bir süreçte yeterince sağlanamamaktadır.

Türk bankacılık sistemi 2000 yılı Kasım ayında yaşanan krizle, faaliyetlerini ve stratejilerini uygulanmakta olan istikrar programı çerçevesinde yeniden yapılandırma sürecinde iken karşılaşmıştır. 1999 yıl sonunda uygulamaya konulan IMF destekli istikrar programı sonrasında Türk bankalarını özellikle piyasa risklerine karşı daha kırılgan hale getirmiştir. İstikrar programının ilk aşamasında faizlerde yaşanan hızlı düşüş, hükümet ve uygulanan programa duyulan bir anlamda aşırı güven, bankaları uzun vadeli devlet iç borçlanma senetlerini almaya yöneltmiştir. Ancak, bu süreçte bankaların fonlanma vadeleri uzamamış, aksine temel fon kaynağı mevduatın vadesi 1-3 ay aralığında yoğunlaşmıştır.

Bankacılık sektörü aktif ve pasifleri arasındaki vade uyumsuzluğu nedeniyle uzun yıllardır faiz ve likidite riski ile karşı karşıya bulunmaktadır. Kaynakların çok kısa vadede yoğunlaşması ve varlıkların daha uzun vadeye yayılması nedeniyle bilanço yapılarındaki vade uyumsuzluğunun derinleşmesi, bankaların kaynak sağlamada karşılaşacakları yüksek faiz maliyeti riskini artırmıştır. 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programı ile birlikte azalan piyasa faiz oranları, vade uyumsuzluğu nedeniyle sektörün maruz kaldığı faiz riskini görece olarak azaltmıştır. Bankalar faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi çerçevesinde yükümlülüklerini daha kısa, varlıklarını ise daha uzun vadeli bir yapıya dönüştürmeye yönelmişlerdir. Ancak, bu yapı bankacılık sistemini hem likidite sıkışıklarına hem de kısa vadeli faiz oranları değişimlerine daha kırılgan hale getirmiştir. Sektörde repo hacminin de önemli boyutlara ulaşması ve bu işlemlerin çok kısa vadelerde yoğunlaşması, Kasım 2000 krizinde de tecrübe edildiği gibi sistemde likidite riskinin artmasına yol açmıştır.

Son dönemlerde mevduatların daha uzun vadelere yayılabilmesi için alınan önlemlere¹ rağmen bankacılık sektörünün TL kaynak yaratamadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni krizler sonrası oluşan güvensizlik ve belirsizlik ortamında yatırımcıların çok kısa vadeleri tercih etmesi ve yatırımlarını döviz olarak korumalarıdır. Bu sorunların aşılabilmesi için öncelikle bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, aktif kalitelerinin artırılması ve kaynak vadelerinin uzatılması gerekmektedir.

Bankaların bilançolarındaki bir başka risk de yabancı para varlık ve yükümlülükler arasındaki dengesizlikten kaynaklanan açık pozisyon riskidir. Son 10 yıllık dönemde açık pozisyonla çalışmak bankalarımız açısından genel bir fonlanma stratejisi olmuş; 1999 yıl sonunda uygulamaya konulan döviz kuruna bağlı enflasyonu düşürme politikası esnasında döviz kurlarındaki volatilitenin önemli ölçüde azalması da bankaların kaynak yapısı içerisinde yabancı para cinsinden fonların ağırlık kazanmasına ve bunun sonucu olarak açık pozisyonlarının artmasına neden olmuş; bu da bankaları artan boyutta kur riski ile karşı karşıya bırakmıştır. Bankaların yabancı para kaynakların büyük bir bölümünü TL plasmanlara dönüştürmeye devam etmeleri sonucunda sektörün pozisyon açığı 2000 yılında da artış eğilimini sürdürmüştür ve bankalar kur riskine karşı daha duyarlı hale gelmiştir. Diğer yandan, açık pozisyonlardaki bu artış kriz döneminde yabancı yatırımcıların Türk bankacılık sisteminin istikrarına ilişkin endişelerini artıran bir unsur olmuştur.

1999 yılı sonunda 2.858 milyon USD olan bilanço dışı döviz varlık ve yükümlülüklerinin dahil edildiği bankacılık sektörü yabancı para net genel pozisyonu 2001 yılı Ağustos ayı sonunda 594.4 milyon USD'ye azalmıştır. Ancak, bankalar pozisyon açıklarını 2001 yılı Mayıs ayından itibaren azaltabilmişlerdir. Bu azalmada sendikasyon geri ödemelerinin yanı sıra, Mayıs ayında TMSF bankalarına yabancı para DİBS'lerin verilmesi ve

---

¹ Kısa vadede yoğunlaşan tasarrufların daha uzun vadeye yönelmesini teşvik etmek amacıyla, 17 Ağustos 2001 tarihinde TL mevduat faizlerinin stopaj oranı 6 ay ve üzeri vadelerde azaltılırken, repo işlemlerinde ve döviz tevdiat hesaplarında stopaj oranları yükseltilmiştir.

Haziran ayında gerçekleştirilen i borç takası işlemi ile TL DİBS'lerin dövize endeksli kağıtlarla değiştirilmesi etkili olmuştur.

Yukarıda değinilen gelişmelerin hiç şüphesiz reel sektör üzerindeki olumsuz etkileri, kredi riskinin de artmasına neden olmuştur. Bankaların kredi vermedeki isteksizliklerinin yanı sıra verilen kredilerin geri çağırılması ya da geri dönmeme riskinin ortaya çıkması mevcut durumu kötüleştirici etkide bulunmuştur. Likidite sorunu sistemin bir sorunu olmuş ve etkin bir likidite riski yönetiminin olmayışı gerek bankaları gerek sistemi zora sokmuştur. Kasım ve şubat krizleri bir yandan yükselen kredi faizleri sonucu reel sektör finansman maliyetlerini arttırırken, diğer yandan ekonomideki daralmaya paralel olarak reel sektörün küçülmesi firmaların borç ödeme kapasitelerini olumsuz şekilde etkilemiştir.

Gelecek dönemlerde sektör kredi portföylerinin problemliler krediler haline gelerek aktif kalitesi üzerindeki olumsuzluklarının giderilmesi için reel sektör firmalarının borç ödeme kapasitesinin arttırılması gerekmektedir. Ekonomideki daralmanın reel sektör kredilerinin problemliler hale dönüşmesi suretiyle bankaların aktif kalitesinde neden olabileceği bozulmanın önlenebilmesi finansal kaynakların reel sektör canlanmasını destekleyecek ve firmaların üretim kapasitelerini arttıracak şekilde kullanılmasını gerektirmektedir.

Bankaların faaliyetlerini sürdürürken maruz kaldıkları bir diğer risk de operasyonel risk olup, çok genel anlamda kredi ve piyasa riskleri dışında kalan riskler olarak tanımlayabiliriz. Bu açıdan bakıldığında yakın geçmişte yaşanan Marmara depremi, bilgi işlem sistemlerinde meydana gelebilecek büyük boyutlu arızalar ve işlemlerde yapılabilecek usulsüzlükleri operasyonel risk bağlamında sayabiliriz. Bunların dışında TMSF nezdinde bulunan ve daha sonra birleştirilme kararı alınan bankaların birleşme süreçlerinden doğabilecek sorunlar da bu kapsamda değerlendirilebilir.

3.2. Uluslararası Normlara Uyumda Yaşanan Sorunlar

Sektördeki bazı bankaların uluslararası ihtiyati normlara uyumunda gecikmeler ve sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu normlardan en önemlileri konsolide standart rasyolara, kredi sınıflaması ve karşılık ayırma ile grup risklerinin sınırlandırılmasına ilişkin normlardır. Risk yönetimi ve kurumsal yönetim konularında bankalarımızın yeterince yapılanmamaları ve faaliyet stratejilerini bu doğrultuda belirleyerek uygulamamaları, bankalarımızı küresel bankacılık alanında dezavantajlı duruma getirmektedir. Bu nedenle söz konusu alanlarda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

3.3. Makroekonomik Dengesizliklerin ve Uluslararası Sermaye Akımlarının Sektörde Yaratmış Olduğu Sorunlar

1990'lı yıllarda süreklilik arzeden yüksek enflasyon ve faiz oranları ortamı, bankaların bilanço, gelir-gider ve kaynak-plasman yapılarında önemli değişimlere yol açmıştır. Artan kamu borçlanma gereğine bağlı olarak yükselen reel faizler, getirisi yüksek ve riski bulunmayan kamu kağıtlarının (DİBS) menkul değerler içindeki payının artmasına neden olmuştur. Bankacılık sisteminin bugüne kadar yüksek kamu borçlanmasının getirdiği bir yapı içinde aracılık faaliyetlerine devam etmesi finansal davranışlarda kamu kağıtlarına yatırım yapmak yönünde bir zorunluluk yaratmış, kredilendirme süreci istenilen ölçülerde gelişmemiş ve kredilerin banka aktifleri içindeki payı azalmıştır (crowding-out effect: bankacılık sektörünün ağırlıklı olarak kamu kesimine finansman sağlaması nedeniyle özel sektöre yeterince kaynak aktarılamaması etkisi).

Kamu borçlanmasının sürdürülebilmesi için izlenen politikalar sonucu ortaya çıkan yüksek reel faiz ortamında, uzun yıllar boyunca sistem sıcak para olarak adlandırdığımız çok kısa vadeli sermaye akımlarının tercihleri doğrultusunda dengeleri kurmaya çalışmıştır. Mali sistemdeki değişkenliğin yüksek olduğu böylesi bir ortamda bankalarımızın mali sistemde görülen başlıca risklere ve özellikle de sistemik risklere karşı kendilerini koruyabilecek

mekanizmaları geliştirmeleri, uluslararası normlara uygun iç denetim ve risk yönetimi sistemlerini hızla tesis etmeleri ve uygulamaları gereklidir.

Birçok ÷lke örneğinde gör÷ldüğü gibi çıkış yönündeki kısa vadeli sermaye hareketleri krizler başladıktan sonra meydana gelebildiğı gibi bizzat kriz nedeni de olabilmektedir. Ayrıca söz konusu kısa vadeli ve değışken sermaye hareketleri, genelde IMF tarafından tavsiye edilen yapısal reform ve yeniden yapılanma programı uygulayan gelişmekte olan ÷lkelerde meydana gelmektedir. Sermaye hareketlerinin bu özelliğı günümüzde de kendini göstermekte olup uluslararası kurumsal yatırımcılar, IMF kaynaklı program uygulayan ÷lkeleri yakından izlemekte ve bu piyasalarda aktif olmayı bir iş stratejisi haline getirmektedirler. Dolayısıyla, sermaye hareketlerinin yüksek değışkenliğı, 1997 yılında tecrübe edildiğı üzere kırılganlığı yüksek finansal sistemlere sahip gelişmekte olan ÷lke ekonomilerindeki sorunların krizlere dönüşme etkisini hızlandırabilmektedir.

3.4. Sektör İçinde Rekabet Ortamının Sağlıklı Bir Yapıda Sürdürülmesinde Yaşanan Sorunlar

Kamu bankaları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilen bankaların sektörde serbest rekabeti engelleyici varlıkları ve neden oldukları olumsuzluklar bu konudaki en temel sorundur. Dolayısıyla, sektör içinde bankalararası rekabetin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesinin sağlanması ve etik ilkelerin belirlenerek uygulanabilir bir yapı tesis edilmesini gerekmektedir.

3.4.1 Şeffaflık Uygulamalarındaki Zayıflık

Bankacılık sisteminde hesap ve kayıt düzenine ilişkin uluslararası normlara büyük ölçüde uygun kurallar bulunmakla birlikte, özellikle donuk kredilerin tasnifi ve bunlara karşılık ayrılması uygulamalarında aksamalar meydana gelmektedir. Mevduat sahiplerine ve diğere yatırımcılara mali durumlarının doğru ve gerçeğı yansıtacak bir biçimde sunulması sisteme

duyulan güveni artırıcı bir çaba olarak düşünölmelidir. Bu yönde eksiklikleri olan bankaların en kısa sürede durumlarını gözden geçirmeleri ve gerekli çabaları göstermeleri zorunludur.

3.4.2 Sistemin Etkinliğinin Arttırılmasını Engelleyici Yapının Yeniden Düzenlenmesi ve Konsolidasyon İhtiyacı

Türk bankacılık sektöründe verimliliğin ve etkinliğin arttırılması bugün ve gelecek dönemler açısından büyük önem arz etmektedir. 2001 yılı Ağustos dönemi verileri itibariyle, sistemde 68 banka bulunmasına rağmen bankalarımızın aktif toplamı 114.5 milyar USD civarındadır. Buna bilanço dışı yükümlölükleri de ilave ettiğimizde bu hacim 200 milyar Dolar'ı geçmemektedir. Gelişmiş mali sistemlere baktığımızda bu hacmin oldukça küçük olduğunu görmekteyiz.

Bankalarımızın faaliyetlerinin etkinliğini ve verimliliğini arttırarak, uluslararası alandaki rekabet güçlerini ve pazar paylarını genişletebilmeleri için sistemdeki bankaların olanaklarını birleştirerek, gereken sinerji ve katma değeri yaratmaları yönünde birleşme çabalarına girmeleri beklenmektedir. Ayrıca, yönetimi TMSF'de bulunan bankaların sorunlarının en kısa zamanda çözümlenmesi ve kamu bankalarının özelleştirilmesi, serbest piyasa koşullarında faaliyet gösteren finansal kuruluşlar haline getirilmeleri ve böylece mali piyasalar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi hususları büyük önem arz etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK FİNANSAL SİSTEMİNİN İSTİKRAR ANALİZİ

Merkez Bankası'nın da gelişmiş ülke merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanması amaçlarına yönelik üstlendikleri görev ve sorumluluklar ile gerçekleştirdikleri faaliyetlere paralel şekilde, bankacılık sektörü ağırlıklı olmak üzere ülkemiz finansal sistemi istikrarının sağlanmasına ve korunmasına yönelik aktif şekilde çalışmalarda bulunması gerekmektedir.

Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü bünyesinde "Finansal sistem istikrarının analizi" adı altında bir proje başlatılmıştır. Çalışmanın bu bölümü gelecek dönemlerde Merkez Bankası bünyesinde yapılacak olan Türk finansal sisteminin istikrarı analizine ayrılmıştır. Bu amaca yönelik olarak söz konusu projenin bir değerlendirmesi yapılmıştır.

4.1. Finansal Sistem İstikrarı Analizi ve Metodolojisi

Türk finansal sistemi istikrarının analizi, gerek ekonomik büyüme, ödemeler dengesi, enflasyon, kredi genişlemesi, varlık fiyatları değişimi, iç borç stoku ve konsolide bütçe vb. makro büyüklüklerde olan gelişmeleri gerek diğer ülke piyasalarındaki gelişmelerin yayılma etkilerini değerlendirmeye almaktadır. Analizin temelini mali sistem ile ilişkili makroekonomik ve finansal piyasa göstergelerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu değişkenlerin sektör bilançoları ile ilişkilerinin ekonometrik testlerle desteklenerek seçilmesi, periyodik olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi planlanmaktadır.

Finansal sistem istikrarı analizinin amacı; Merkez Bankası Kanununda öngörüldüğü üzere fiyat ve finansal sistem istikrarının sağlanmasına yönelik olarak;

- i. Finansal sistemin bir bütün olarak izlenmesi, bankacılık sektörünün taşıdığı risklerin saptanması,

- ii. Sistemin kırılma potansiyelinin banka bazında ve konsolide sektör olarak ölçülerek uyarı raporlarının hazırlanması,
- iii. Makroekonomik koşullardaki değişmelerin ve olası şokların finansal sistem istikrarı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir.

Finansal sistem analizlerinde kullanılması uygun olabilecek veri tabanı çalışmanın sonunda Ek 1'de sunulmuştur. Türk bankacılık sektörü ve finans sisteminin istikrarı analizinde kullanılması tasarlanan veriler 5 ana bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölümde bankalar, özel finans kuruluşları ve banka dışı finansal kurumların bilançoları izlenerek, mikro bazlı analize yönelik olarak, hem kurum bazında, hem de konsolide bazda sektörün mali yapısının ve risklerinin değerlendirilmesi amacıyla bankacılık sektörü bilgileri ile sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetim, karlılık, likidite ve piyasa riski konularındaki bilgiler yer almaktadır (içsel faktörlerin değerlendirilmesi).

Reel sektörün finansal piyasalarla olan ilişkisi gözönüne alındığında, büyük ölçekli ve riskli firmalarının borç ödeme kapasiteleri, borç/özkaynak ve kredi yapıları bankacılık sektörü bilançolarından izlenmeye çalışılacak, ayrıca ödeme sistemlerindeki gelişmeler izlenecektir. Dışsal faktörlerin finansal sistem üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde ise diğer iki bölümde (Ek 1, Bölüm IV ve V) yer alan makroekonomik faktörler ve piyasa göstergelerine ilişkin veriler kullanılacaktır. Bunlardan dördüncü bölümde faiz oranları, döviz kurları değişimi, dış kredi derecelendirmeleri gibi çeşitli piyasa göstergeleri bulunmaktadır. Beşinci bölüm ise ekonomik büyüme, ödemeler dengesi, enflasyon değişkenliği ve diğer yapısal faktörlerin değerlendirildiği makroekonomik faktörlere ilişkin bilgileri içermektedir.

Proje ile bankacılık sektöründeki yapısal kırılma potansiyelinin saptanması, mevcut ve potansiyel risklerin belirlenmesi ve sektörün şokları karşılama kapasitesinin yeterliliğinin incelenmesi mümkün olacaktır. Finansal sistem istikrarı analizleri, sistemdeki yapısal ve dönemsel duyarlılıkların belirlenmesine ve bulguların sistemik risk açısından değerlendirilmesine olanak tanımakta ve mali sistem istikrarını tehdit edebilecek unsurlar konusunda uyarı niteliğinde

işaretler verebilmektedir. Bu doğrultuda, bankacılık sektörü ile etkileşim altında olduğu diğer sektörler mercek altına alınmaktadır.

Finansal sistem istikrarının bir bütün olarak değerlendirileceği analizlerde “mikro-prudential analiz”, “makro-prudential analiz” ve “stress testleri” olarak adlandırılan üç temel bölüm bulunmaktadır.

4.1.1 Mikro-prudential analizler

Mikro-prudential analizler finansal sistem istikrar analizinin temel parçasını oluşturmaktadır. Mikro analizler teker teker banka bazından hareketle mali sektör içinde istikrarsızlığa neden olabilecek problemlerin, bankacılık sisteminin istikrarını ve genel dengelerini bozabilecek veya dışarıdan gelecek şoklara daha kırılgan hale getirebilecek temel risklerin ve zaafiyetlerin, banka bilançoları ve rasyolar yardımı ile saptanmasıdır (EK 1).

Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü bünyesinde varolan altyapı ve devam ettirilen çalışmalar çerçevesinde; uluslararası standartlarda takip edilen CAMELS rasyolarına uygun olarak, özkaynak, aktif niteliği, karlılık, likidite ve pasif yapısı rasyoları, banka, grup ve sektör bazında incelenmekte ve erken uyarı analizleri yapılmaktadır. Diğer yandan erken uyarı analizleri likidite riski, faiz riski, kredi riski ve kur riski gibi çeşitli risk analizleri ile desteklenmektedir.

Finansal sistem istikrar analizlerinde kullanılan bankacılık sektörü konsolide verileri sadece bireysel kurum bazındaki verilerin kullanılması halinde elde edilemeyecek finansal sistem problemlerinin önemli erken uyarı göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Konsolide bazda veriler çok dikkatli analiz edilmeli, spesifik konularda mikro bazda veri ve analizlerle desteklenmeyen makro düzeyde finansal sistem analizlerinin yanıltıcı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer yandan konsolide bazdaki verilerin sistemik risk açısından büyük öneme sahip bazı kurumlardaki riskleri değerlendirmede yetersiz kalabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, makro düzeydeki analizlerin belirleyemediği söz konusu risklerin, bireysel kurum

bazında yapılacak mikro analizlerle belirlenmesi veya desteklenmesi gerekebilmektedir.

4.1.2 Makro-prudential analizler

Makro-prudential analizler, makroekonomik göstergeler ve finans piyasaları göstergeleri yardımıyla ekonomideki değişikliklerin mali sisteme olan etkisinin modeller aracılığı ile belirlenen etkileşim mekanizmaları çerçevesinde değerlendirilmesidir (bankacılık sistemi dışından kaynaklanabilecek potansiyel rahatsızlıkların banka dışı finansal kesim ve reel sektör bilgileri ile piyasa göstergeleri ve makroekonomik göstergelerin yer aldığı dışsal faktörler kullanılarak belirlenmesi) (EK 1).

Her ne kadar analitik bir çerçeveye dönüştürülmüş olsa bile makro düzeydeki göstergelerin bankacılık sektörünün istikrarını ve mali dengelerini bozucu nitelikteki olayların ve gelişimlerin etkilerini ölçmeye yönelik kullanılmaları söz konusu değildir. Bu nedenle, makroekonomik ortamdaki zaafiyetler ve kırılganlıklar belirlendikten sonraki aşama, bu değişimlerin bankacılık sektörü üzerindeki etkisini ölçebilecek bir analitik sistemin geliştirilmesidir. Bu anlamda çeşitli makroekonomik senaryolar altında stres testleri kullanılmaktadır.

4.1.3 Stres testleri

Stres testleri mikro ve makro analizlerin tamamlayıcı bir unsurudur. Bu testler ile mikro-prudential analizlerle ortaya konan mali sistem üzerindeki risk unsurlarının, çeşitli senaryolar ve duyarlılık analizleri altında makroekonomik etkilerinin saptanması amaçlanır. Mikro bazda veriler ve makroekonomik değişkenler kullanılarak yapılacak analiz ile sektördeki zaafiyetler ve kırılganlıklar belirlendikten sonra, bu değişimlerin bankacılık sektörü bilançoları üzerindeki etkisini ölçebilecek bir analitik sistemin geliştirilmesi de gereklidir. Stres testleri, “portföy stress testi” ile banka bazında, “aggregate stress testi” ile de toplam sektör üzerinde meydana gelebilecek herhangi bir şok karşısında sektörün kırılganlık analizine imkan sağlamaktadır.

Stress testleri faiz, piyasa, kur, kredi, likidite gibi risk modelleri üzerinde, tek bir faktörde meydana gelen değişikliğin gözönüne alındığı duyarlılık testi, birden fazla faktörün aynı anda değişim gösterdiği senaryo analizleri ya da uç değer, maksimum zarar analizlerine imkan sağlamaktadır. Kırılganlığın ölçülebilmesi için saptanan bir varlık kalemine, fiyat yada faiz gibi piyasa verisi, volatilité ya da korelasyon kullanılarak şok uygulanır. Sonuçlar, tarihsel, hipotetik yada Monte-Carlo simülasyonları çerçevesinde değerlendirilir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Merkez bankası tarafından yapılacak olan finansal istikrar analizleri, BDDK tarafından yapılan gözetim ve denetim faaliyetlerinin bir tekrarı niteliğinde değildir. Mali Sektör Değerlendirme Müdürlüğü bünyesinde hazırlanacak olan finansal sektör istikrar değerlendirme raporları, finansal kuruluşların mevcut ve potansiyel risk konsantrasyon yapılarını, etkileşim içinde buldukları faktörleri izleyerek, mali sistemdeki dengesizlikleri ortaya koyabilecektir. Ayrıca, erken uyarı niteliği taşıyacak olan bu analizler sistemin şokları karşılamadaki yeterliliği konusunda bilgiler verecektir.

Bu bağlamda, Merkez Bankasının finansal sistem istikrarının sağlanması ve korunmasını sağlamaya yönelik üstleneceği sorumluluk ve fonksiyonları aşağıdaki alanlarda toplamak mümkündür: Sistemik risk açısından finansal sistemin gözetimi, finansal istikrarı etkileyebilecek faktörlerin düzenli bir şekilde izlenmesi

- (i) Olası içsel ve dışsal şoklar karşısında bankacılık sektörü ağırlıklı olmak üzere genel olarak finansal sistemin kırılganlığının, sistemin hassasiyetlerinin belirlenmesi ve bu sorunların gerekli önlemler alınarak ciddi sorunlar ve nihai olarak kriz ortamına dönüşmeden önce çözümlenmesi (sistemin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi)
- (ii) Uygulanan para politikası ve genel ekonomik politikaların finansal sistem üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi

- (iii)** Mikro-prudential ve makro-prudential analizler kullanılarak yapılacak finansal istikrar değerlendirmeleri ile yurtiçi ve yurtdışı piyasa katılımcılarının ve yatırımcılarının Türk mali piyasaları hakkında şeffaf, güvenilir, düzenli bilgi sahibi olabilmesinin sağlanması amacıyla dönemsel raporlar yayımlanması ve değerlendirmeler yapılması
- (iv)** Sisteme olağan ve olağanüstü hallerde likidite sağlanması fonksiyonu
- (v)** Ödemeler sisteminin sorunsuz ve sağlıklı bir şekilde işleyişinin sağlanması
- (vi)** Hükümet ve diğer otoritelerle yapılan protokol çerçevesinde finansal sistemin düzenlenmesi ve geliştirilmesi yönündeki çalışmalar konusunda görüş alışverişi, bilgi akışının sağlanması
- (vii)** Uluslararası kuruluşlarla finansal istikrar konularında işbirliği yapılması

BEŞİNCİ BÖLÜM

KASIM 2000 KRİZİNİN KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ KULLANILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

2000 yılının Kasım ayında Türkiye finansal piyasalarında ciddi bir kriz yaşanmıştır. Söz konusu dönemde faiz oranları önemli ölçüde yükselmiş, yurt dışına büyük boyutlu sermaye çıkışları yaşanmış, Merkez Bankası rezervleri hızla gerilemiş ve hisse senedi fiyatlarında keskin düşüşler gerçekleşmiştir. Finansal piyasalarda önemli çalkantılara neden olan bu krizin oluşumunda şüphesiz makroekonomik faktörler, bankacılık sisteminde uzun yıllardır biriken ve giderilemeyen sorunlar ve yabancı yatırımcılar için belirsizliği ve güvensizliği artıran ekonomik, siyasi ve uluslararası piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler etkili olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, Kasım ayında yaşanan kriz öncesinde krizlerin temel öncü göstergeleri ile kriz öncesi dönemde ortaya çıkan risk unsurları değerlendirilmiştir.

5.1. Kriz Öncesi Dönemde Makroekonomik Gelişmeler

Türkiye 2000 yılı başında orta vadeli ve kapsamlı bir ekonomik istikrar programını uygulamaya koymuştur. Bu programın temel amaçları; üç yıllık bir dönem sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, reel faizleri süratle aşağı çekmek, kamu finansman dengesini sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamını tesis etmek ve ekonominin etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlayacak yapısal reformları süratle gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir (IMF Niyet Mektupları 1999-2000).

2000 yılı ilk yarısında uygulamanın olumlu sonuçlar vermeye başladığı görülmektedir. Programın olumlu etkileri yurt içi ve yurt dışı piyasalarda görülmeye başlanmış, dış finansman imkanları artmış, iç borçlanma, mevduat ve kredi faiz oranları hızla gerilemiştir. Şubat ayından itibaren enflasyon oranlarında da belirgin bir yavaşlama eğilimi ortaya çıkmış ve reel

sektörde canlanma başlamıştır. Ekonomide 1998 yılının ikinci çeyreğinden itibaren başlayan yavaşlama ve daralma eğilimi, 2000 yılında yerini canlanmaya bırakmıştır. Nitekim, 1999 yılı on iki aylık döneminde %1.3 oranında gerileyen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), 2000 yılında %7.8 oranında büyümüştür. 2000 yılında GSMH’da kaydedilen büyüme yurt içi talepteki canlanmadan kaynaklanmıştır. Faiz oranlarının hızla düşmesi ertelenmiş tüketim talebinin canlanmasında ve özel tüketimin artmasında etkili olmuştur. Diğer yandan, piyasalarda güven ortamının oluşmaya başlaması ve geleceğe yönelik belirsizliklerin azalması tüketiciler açısından da güveni yükseltmiş ve tüketici kredileri kullanımında önemli artışlar gerçekleşmiştir (Tablo 5.1).

Tablo 5.1 Makroekonomik Göstergelerin Gelişimi

(Trilyon TL)	1998	1999	2000	2000 Mart	2000 Haziran	2000 Eylül	2000 Aralık
GSMH büyümesi (% Değ.) ¹	-5,8	-1,3	5,6	4,2	5,4	7,2	7,8
TEFE (% Değ.)	54,3	62,9	32,7	13	4,4	4,2	11,1
TÜFE (% Değ.)	69,7	68,8	39,0	11,5	5,2	7,5	14,8
Kon.bütçe açığı	3.697	9.044	12.846	3.901	8.136	10.034	12.846
(KBA/GSMH) oranı	7,1	11,6	10,2	4,5	8,4	9,1	10,2
Faiz dışı bütçe Fazlası	2.478	1.676	7.593	2.701	4.894	7.553	7.593
(FDBF/GSMH) oranı	4,7	2,2	6,1	3,1	5,1	6,8	6,1

KBA: Konsolide bütçe açığı, FDBF: Faiz dışı bütçe fazlası
(1) 12 aylık değişim (2) 3'er aylık dönemler itibarıyla değişim
Kaynak: TCMB

Faiz oranlarında yaşanan azalışlara kıyasla düşük kalmakla birlikte, 2000 yılında enflasyon oranlarının son 10 yılın en düşük oranlarına ulaştığı görülmektedir. Uygulanan programın en somut başarısı kamu finansmanı alanında ortaya çıkmıştır. Faiz dışı bütçe dengesindeki iyileşme ve dış finansman imkanlarındaki olumlu gelişmeler sonucunda, Hazine iç borçlanma piyasalarında net geri ödeyici hale gelmiş ve finansal piyasalar üzerindeki borçlanma gereği baskısı önemli ölçüde azalmıştır. Nitekim, iç borçlanma faiz oranlarında önemli oranlarda azalma yaşanmıştır.

5.2. Kriz Öncesi Dönemde Ortaya Çıkan Riskler ve Öncü Göstergeler

Kriz öncesi dönemde, büyüme, enflasyon ve kamu finansmanı alanındaki yukarıda değinilen olumlu gelişmelere karşın, cari işlemler açığının hızlandığı, sermaye hareketlerinin kompozisyonunun kısa vadeli sermaye girişleri yönünde geliştiği, enflasyon hedefindeki sapma nedeni ile Türk Lirasının reel olarak değer kazandığı ve bankacılık kesimi bilanço yapılarında bazı risklerin belirginlik kazandığı görülmektedir. Bu riskler çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı şekilde değerlendirildiği için burada yeniden ele alınmamıştır.

5.2.1 Faiz Oranları Değişkenliği

Uygur (2001) Kasım 2000 krizinin bir anda ortaya çıkan bir kriz olmadığını ve bir kriz ortamına doğru gidildiğini gösteren çeşitli göstergelerin var olduğunu belirtmektedir. Krizlerin öncü göstergeleri ile ilgili olarak bazı ekonomik değişkenleri inceleyen Uygur, Kasım krizi öncesinde finansal sistemde bir baskının varlığını vurgulamaktadır. Gecelik faiz oranlarında 2000 yılı başından itibaren artan dalgalanma Ağustos ve Eylül aylarında kendini daha da göstermiştir (Tablo 5.2). Nitekim, yapısal reformların tamamlanmasındaki gecikme ve ödemeler dengesi açıklarının sinyal vermesi, piyasalarda genel bir tedirginliğe neden olmuş ve Eylül ayında interbank ve APİ faiz oranları hızla yükselmiştir.

Türkiye'de 2000 yılında döviz kurunun çıpa olarak kullanıldığı istikrar programında likidite yaratım mekanizmasının sürekli dış kaynak girişine dayandırılması, yılın son çeyreğinde gerçekleşen hızlı sermaye çıkışları neticesinde piyasa likiditesinin önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. Kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların gecelik fonlanma gereksinimleri nedeniyle para piyasalarında oluşturdukları baskılar sonucu artan likidite daralması, kısa vadeli faiz oranlarını yükseltirken, uzun süredir faiz ve kur riski taşıyan bankacılık sektörünü daha kırılgan hale getirmiştir.

Tablo 5.2 Faiz oranları gelişimi

Dönem	Interbank O/N (%) (1)	API (repo) (1)
2000 Ocak	34,1	34,8
Mart	37,7	42,6
Haziran	42,0	43,3
Temmuz	25,9	26,4
Ağustos	37,6	29,9
Eylül	46,2	54,9
Ekim	38,4	40,6
Kasım	79,5	74,9
17 Kasım	41,0	42,5
20 Kasım	45,5	43,5
21 Kasım	66,5	64,3
22 Kasım	110,8	174,6
1 Aralık	873,1	253,9

(1) Yıllık gecelik ortalama faizler
Kaynak: TCMB

Diğer yandan, 22 Kasım 2000 tarihi sonrasında döviz rezervlerindeki önemli azalışların da finansal piyasalardaki baskının ve gerginliğin derecesini gösterdiği ifade edilmektedir. Bu dönemde bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya yönelmelerine bağlı olarak dövize olan yoğun talep ile birlikte, yabancıların sistemden fonlarını çekmeleri ve kredi imkanlarını kapatmaları sonucunda döviz kuru 22 Şubat 2001 tarihinde yeniden dalgalanmaya bırakılmıştır (Uygur 2001, s.4).

5.2.2 Cari İşlemler Dengesi ve Sermaye Hareketleri Değişkenliği

2000 yılının on iki aylık döneminde mal ihracatındaki artış %8 düzeyinde iken, toplam ithalattaki artış %36 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişim sonucunda 2000 yılı Aralık döneminde dış ticaret açığı 22.3 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 9.8 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler açığının finansmanında kısa vadeli sermaye girişleri nedeniyle bir sorun yaşanmamakla birlikte, açığın 2000 yılı içinde sürekli yükselmesi Türkiye ile ilgili olarak uluslararası piyasalarda endişeleri artırıcı bir etki yaratmıştır. Yılın son çeyreğinde ithalattaki artışın devam etmesi, cari işlemler açığının daha da yükseleceği beklentisini artıran bir faktör olmuştur (Tablo 5.3).

Tablo 5.3 Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi							
(Milyon USD)							
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
A. Cari İşlemler Dengesi							
İhracat f.o.b.	18.390	21.975	32.446	32.647	31.220	29.325	31.664
İthalat f.o.b.	-22.606	-35.187	-43.028	-48.005	-45.440	-39.768	-54.041
DIŞ TİCARET DENGESİ	-4.216	-13.212	-10.582	-15.358	-14.220	-10.443	-22.377
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	11.691	16.094	14.628	21.273	25.802	18.748	22.320
Turizm	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636
Faiz Gelirleri	890	1.488	1.577	1.900	2.481	2.350	2.836
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.360	-9.819
B. Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)	-4.194	4.643	8.763	8.737	448	4.670	9.445
Doğrudan Yatırımlar (NET)	559	772	612	554	573	138	112
Portföy Yatırımları (NET) (1)	1.158	237	570	1.634	-6.711	3.429	1.022
Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	-784	-79	1.636	4.788	3.985	344	4.276
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (net)	-5.127	3.713	5.945	1.761	2.601	759	4.035
C. Rezerv Hareketleri	-206	-4.658	-4.545	-3.344	-447	-5.206	2.997
Fon Nezdindeki Varlıklarımız	0	0	0	0	0	-112	0
IMF(2)	340	347	0	-28	-231	520	3.351
Resmi Rezervler	-546	-5.005	-4.545	-3.316	-216	-5.614	-354
(1) Tahvil ihracı yoluyla sağlanan krediler ve menkul kıymet alım-satımını içermektedir.							
(2) Kur farkından arındırılmıştır.							

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Uygur (2001) Cari açık/Döviz rezervi ve Cari açık/GSYİH oranlarının 2000 yılında hızlı ve sürekli şekilde yükselmesinin olumsuz bir gelişime olduğunu belirtmektedir. Aralık 1999 döneminde %7.1 olan cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı, 2000 yılı aynı dönemi itibariyle %12.1'e yükselmiştir (Tablo 5.4). Türk Lirasının reel olarak değerlenmesi ve iç talebin artması ihracatın duraklamasına neden olmuş ve sonuçta cari açık hızla büyümüştür.

Tablo 5.4 Cari İşlemler Açığı (C.İ.A.) Oranları (%)

Dönem	C.İ.A./Brüt Döviz Rezervleri	C.İ.A./GSYİH
1996 Aralık	64,6	7,4
1997 Aralık	82,5	10,4
1998 Aralık	72,1	8,1
1999 Aralık	45,1	7,1
2000 Mart	55,5	8,4
2000 Haziran	65,1	9,9
2000 Eylül	70,7	10,2
2000 Aralık	89,2	12,1

Kaynak: TCMB

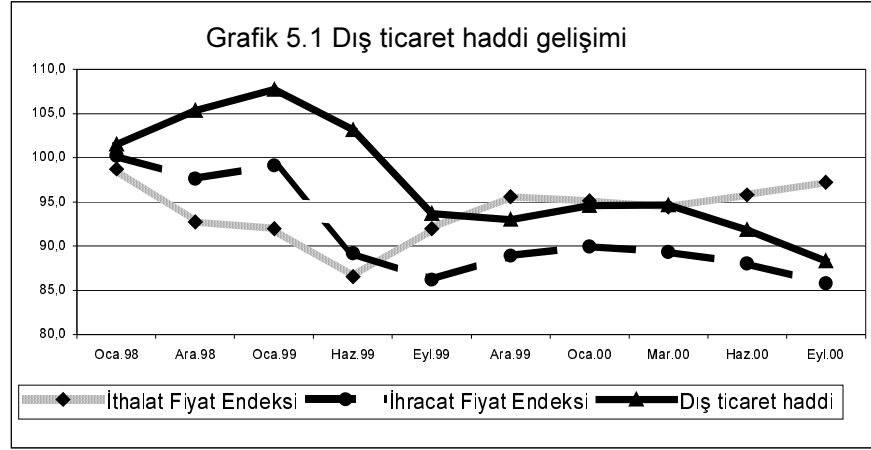
2000 yılı son çeyreğinde yabancı sermaye akışı tersine çevrilmiş ve döviz kurunun aşırı değerlendiğinin belirlenmesi ve piyasalara duyulan güvenin kaybolması sonrasında hızlı şekilde ülke dışına çıkmıştır. Böyle bir ortamda Merkez Bankası, IMF'ye verilen taahhütler ve uygulanan döviz kuru politikası hedefleri doğrultusunda likidite sıkıntısı içerisinde bulunan bankalara sadece döviz karşılığında likidite sağlamak durumunda kalmıştır. Türk mali piyasalarına olan güvenin azalması ve gelecekteki istikrar konusunda hissedilen endişeler sonrası yabancı sermayenin ülkeyi hızla terketmesi sonucu rezervlerin önemli ölçüde azalması, IMF destekli döviz kuru istikrar politikası uygulamasını tehdit eder duruma gelmiştir.

Sermaye hareketlerinin bileşimindeki gelişmeler uluslararası piyasalarda endişeyi artıran bir diğer unsur olmuştur. Nitekim, Ocak 1999-Aralık 2000 döneminde toplam 12.4 milyar dolar olarak gerçekleşen rezervler dahil net sermaye girişi ağırlıklı olarak Hazine'nin yurt dışında yaptığı tahvil ihraçlarından kaynaklanmış, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında net bazda çıkışlar yaşanmıştır. Sermaye hareketleri dengesinde dikkat çekici bir diğer gelişme ise 2000 yılı son çeyreğinde net sermaye girişlerinin 2000 yılı Haziran ayına göre gerilemeye başlaması ve Eylül ayında 105 milyon dolarlık çıkışla sonuçlanmasıdır.

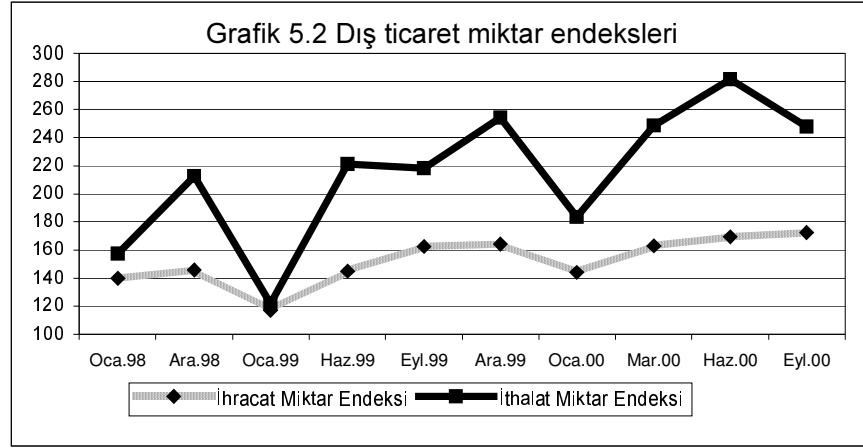
Uygur (2001 s.12) cari açığın dış borçlanma ile sürdürülebilmesi konusundaki endişelerin 2000 yılı 3.çeyreğinden itibaren yükselmeye başladığını ve gelecek dönemlerde dış borçlanmanın sürdürülebilirliği konusundaki şüphelerin yoğunluk kazandığını ifade etmektedir. Bu olumsuz gelişmeler paralelinde Türkiye'nin dış borçlanmadaki risk primi yükselmiş ve kriz ortamına iyice girilmiştir. Bu ortamda kamu bankalarının ve Demirbankın iç piyasada kısa vadeli borçlanma ihtiyacı, bazı bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya yönelmeleri, dış borçlanma imkanlarının daralması krize zemin hazırlayan diğer faktörlerdir.

5.2.3 Dış Ticaret Hadleri

1998 yılı başından itibaren yüzde 100 seviyesinin üzerine çıkarak ihracat lehine bir görüntü veren dış ticaret haddinin, 1999 yılı Ocak ayında 107.7 düzeyine kadar yükseldiği; ancak bu yükseliş trendinin 1999 yılı Haziran ayından itibaren azalan bir eğilime dönüştüğü görülmektedir. Söz konusu dış ticaret haddi eğilimi Kasım 2000 dönemi öncesinde 100 değerinin altında değişim göstererek ithalat lehine bir pozisyon yaratırken, Eylül 2000 dönemi itibariyle 83 seviyesine kadar gerilemiştir.

Dış ticaret miktar endekslerinin gelişimi incelendiğinde, dış ticaret haddinin ithalat lehine gelişmesine bağlı olarak 2000 yılı Kasım ayı öncesinde ithalat miktar endeksinin ihracat miktar endeksine kıyasla çok daha fazla artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

5.2.4 Enflasyon Değişkenliği ve Reel Döviz Kurları

2000 yılında aylık enflasyon gerçekleştirmeleri faiz oranlarındaki hızlı düşüşler ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler neticesinde yavaşlayan bir eğilim izlemiştir. Bununla birlikte, enflasyondaki azalma program hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Nitekim, 2000 yılı sonu itibarıyla 12 aylık TEFİ ve TÜFE gelişimleri hedeflenen düzeyin 14 puan daha üzerinde gerçekleşmiştir (program hedefi %25, gerçekleşen %39). Döviz kuru gelişimleri ise program hedeflerine uyumlu bir yapıda gelişim göstermiştir.

Ancak, enflasyon hedefindeki sapma döviz kurunun değerlendirilmesine neden olmuştur. Aralık 1999-Kasım 2000 döneminde reel efektif döviz kuru endeksi gelişimi Türk Lirasının 15,1 oranında reel değer kazandığını göstermektedir (Tablo 5.5). Türk Lirasının reel değer kazancı ihracat performansını olumsuz yönde etkilemiştir. Döviz kurunun da öngörülür nitelikte olması nedeniyle ithalat sürekli artış göstermiş ve dış ticaret açığının büyümesinde etkili olmuştur. Diğer yandan, bu göstergelerin dış piyasalar ve yatırımcılar tarafından algılanması, uygulanan kur sisteminin sürdürülebilirliği konusundaki spekülasyonları ve endişeleri artırmıştır.

Tablo 5.5 Döviz Kuru ve Enflasyon Oranı Gelişmeleri

	Aralık 1999	Kasım 2000	(% değişim)
Reel efektif döviz kuru ⁽¹⁾	127,3	146,5	15,1
TEFE (1994=100)	1.979,5	2.577,2	30,2
TÜFE (1994=100)	2.456,6	3.333,3	35,7

(1) TÜFE bazlı hesaplanan reel efektif döviz kuru endeksi (1995=100)

Kaynak: T.C.Merkez Bankası

5.2.5 Banka Bilançolarında Vade ve Döviz Cinsi Uyumsuzlukları

Kasım 2000 krizi öncesinde banka bilançolarındaki vade uyumsuzluğu nedeniyle üstlenilen faiz ve likidite risklerinin geçmiş dönemlere göre arttığı dikkat çekmektedir. 2000 yılında bankacılık sektörünün pasif yapısı çok kısa vadede yoğunlaşmış, buna karşılık getirili aktiflerinin vade yapısı daha uzamış ve bilançolardaki vade uyumsuzluğu daha da derinleşmiştir. Bu gelişimin temel nedeni 2000 yılı başlarında bankaların faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi çerçevesinde yükümlülüklerinin daha kısa, varlıklarının ise daha uzun vadeli bir yapıya dönüştürmeyi tercih etmeleridir.

Özellikle 1-3 ay arası vade grubunda faize duyarlı pasiflerin yoğunluğunun çok yüksek olduğu görülmektedir. 1999 yıl sonu itibariyle 1-3 ay arası vadede faize duyarlı aktiflerin faize duyarlı pasifleri karşılama oranı %52.5 iken, bu oran Eylül 2000 döneminde %44.9'a gerilemiştir (Tablo 5.6). Diğer yandan, 3 ay ve daha kısa vadeli faize duyarlı aktiflerin toplam varlıklar içindeki payı %43 iken, faize duyarlı pasiflerin toplam yükümlülükler içindeki payı %63'e ulaşmıştır. Bu yapı bankacılık kesimini likidite sıkışıklıklarına ve kısa vadeli faiz oranları değişimine daha kırılgan hale getirmiştir. Sektörde repo hacminin önemli boyutta oluşu ve bu işlemlerin çok kısa vadelerde yoğunlaşmış olması sektörün likidite ihtiyacını daha da yükseltmiştir.

Tablo 5.6 Bankacılık Sektörü Faize Duyarlı Aktiflerinin
Faize Duyarlı Pasiflere Oranı (%)

	1 aya kadar	1-3 ay arası vade	3-6 ay arası vade	6-12 ay arası vade	1 yıldan uzun vade
Aralık 1999	42,7	52,5	81,6	88,4	81,2
Mart 2000	39,1	43,6	86,1	105,1	101,9
Haziran 2000	39,6	46,1	88,9	132,6	98,8
Eylül 2000	43,5	44,9	63,5	106,7	113,5
Aralık 2000	38,9	41,9	96,0	99,0	122,7
Mart 2001	39,6	37,3	64,4	83,9	82,6

Kaynak: T.C.Merkez Bankası, Gözetim Sistemi Verileri

Bankaların bilançolarındaki bir başka risk de yabancı para varlık ve yükümlülükler arasındaki dengesizlikten kaynaklanan açık pozisyon riskidir. 17 Kasım 2000 tarihi itibarıyla vadeli işlemler hariç döviz pozisyon açığı yıl başına göre yaklaşık 7 milyar dolar artmıştır (Tablo 5.7). Açık pozisyonlardaki bu yükselme, kriz döneminde yabancı yatırımcıların Türk bankacılık sisteminin istikrarına ilişkin endişelerini artıran bir unsur olmuştur.

Tablo 5.7 Bankacılık Kesimi Döviz Pozisyon Açığı Gelişimi

(Milyon dolar)	Döviz Pozisyon Açığı (1)	Döviz Pozisyon Açığı (2)	Döviz Pozisyon Açığı (1)	Döviz Pozisyon Açığı (2)
2000 Ocak	14.374	3.615	9.255	905
Mart	17.087	5.702	11.209	1.397
Haziran	19.256	5.565	12.999	599
Eylül	21.011	5.828	15.136	944
27 Ekim	21.037	5.921	15.300	938
17 Kasım	22.137	7.044	16.188	1.396
24 Kasım	21.538	6.131	16.522	1.371
1 Aralık	20.967	6.946	15.182	1.297

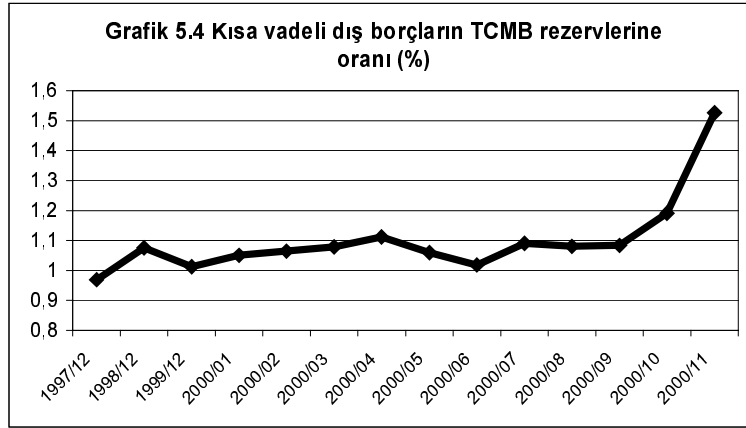
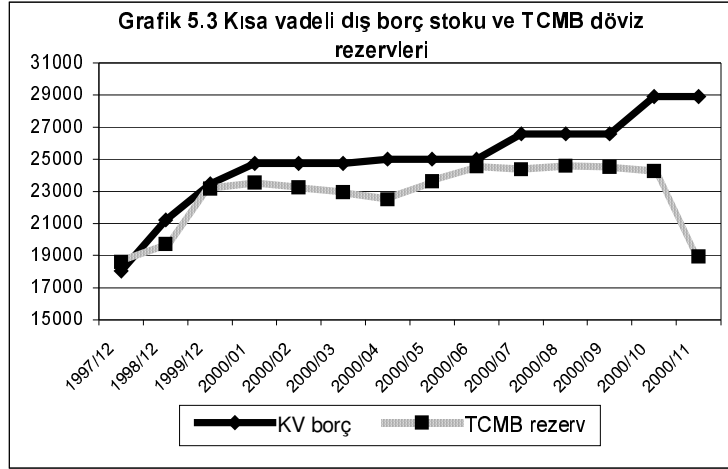
(1) Vadeli İşlemler Hariç, (2) Vadeli İşlemler Dahil

Kaynak : T.C.M.B, Gözetim Sistemi Verileri

5.2.6 Dış Borçlar ve Döviz Rezervleri

Kısa vadeli borçların döviz rezervlerine oranı bir ekonominin güvenilirliğinin temel göstergeleri arasında olup, bu orandaki yükselme döviz kurunun reel olarak değerlendirilmesi ve cari işlemler açığının artması ile birlikte değerlendirildiğinde olası bir döviz krizinin öncü göstergelerinden kabul edilmektedir (Kaminsky-Reinhart 1999, Honohan 1997, Hawkins-Klau 2000).

Yeldan (2001) 2000 yılında döviz kurunun öngörülebilir olmasının, kısa vadeli dış kaynak kullanımının artmasında önemli rol oynadığını ve faiz-kur makasına dayalı spekülatif nitelikli uluslararası sermaye akımlarının piyasaları oldukça kırılgan hale getirdiğini belirtmektedir. Nitekim, Grafik 5.4'de yer alan kısa vadeli dış borç stokunun Merkez Bankası uluslararası rezervlerine oranı bu kırılganlığın en temel göstergelerinden birisidir. Uygur (2001) bu oranın yüksek olmasının dış kaynak yapısının ne derece kısa vadeli olduğunu, değişken sermaye hareketleri karşısında ülkenin maruz kalacağı riskleri, artan kısa vadeli dış kaynak girişinin sürdürülebilirliği konusundaki endişelerin yabancı yatırımcıların ülke piyasalarına olan yaklaşımını olumsuz etkileyeceğini gösterdiğini belirtmektedir. Tablo 5.8.A' da son 10 yıllık dönemde finansal krize sürüklenmiş olan ülkelere Meksika ve Güney Doğu

Asya ülkelerinde bu oranın kriz öncesinde aldığı değerler yer almaktadır. Türkiye’de ise söz konusu oran 2000 yılı Haziran ayından itibaren önemli ölçüde yükselmiştir.

Tablo 5.8.A (Kısa Vadeli Dış Borç/Merkez Bankası Rezervleri) (%)

Meksika	260
Endonezya	170
Tayland	150
Filipinler	90
Malezya	60
Türkiye ⁽²⁾	119 ⁽¹⁾

Kaynak: Erinç Yeldan

(1) 2000 yılı Ekim ayı değeridir. Kasım değeri ise %153 gerçekleşmiştir.

(2) TCMB verilerinden hesaplanmıştır.

Aşağıda yer alan dış borçlarla ilgili rasyolar da (Tablo 5.8.B) sistemin sermaye hareketlerindeki değişkenlik karşısında kırılgan hale geldiğini göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye’nin ödemeler dengesinden kaynaklanabilecek bir döviz krizine hazır hale geldiği görülmektedir.

Tablo 5.8.B Dış Borçlarla İlgili Rasyolar (%)

	Dış borç/İhracat	Rezervler/Dış borç	Rezervler/KV borçlar	C.İ.D./Rezervler
Aralık 1996	245,4	20,6	94,5	64,6
Aralık 1997	260,1	21,9	103,1	82,5
Aralık 1998	311,5	20,3	92,9	72,1
Aralık 1999	351,7	22,5	98,7	45,1
Mart 2000	1381,1	21,9	62,7	55,5
Haziran 2000	691,9	22,8	98,1	65,1
Eylül 2000	464,5	22,6	92,3	70,7
Aralık 2000	377,7	20,9	86,8	89,2

C.İ.D.: Cari işlemler dengesi

Kaynak: TCMB

İstikrar programında öngörülen yapısal tedbirlerin gecikmesi ve diğer gelişen piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler “dışsal şoklar” olarak değerlendirilebilir. Bu şoklar da önemli tutarlarda sermaye çıkışlarına yol açmış ve gerek yurt içinde gerek yurt dışında programın sürdürülebilirliği

konusundaki endişeleri artırmıştır. Gelişen piyasalarda 1990'lı yıllarda gerçekleşen finansal krizler üzerinde yapılan çalışmalar, döviz kuruna dayalı istikrar programı uygulamaları sırasında, ülke paralarının reel değer kazandığını, ekonominin hızlı bir canlanma sürecinden sonra daralma eğilimine girdiğini ve ödemeler dengesinin önemli ölçüde bozulduğunu göstermektedir.

Edwards (2001), 1990'lı yıllarda gelişen piyasalarda yaşanan finansal krizlerin ortak özelliklerini şöyle açıklamaktadır. Kura dayalı istikrar programlarının ilk aşamasında, önemli tutarlarda yabancı sermaye girişi olmakta, cari işlem açıkları finanse edilmekte ve menkul kıymet piyasaları canlanmaktadır. Bu gelişmeler yaşanırken, uygulamada ortaya çıkan aksaklıklar ve cari açıkların hızla yükselmesi sonrasında programın sürdürülebilirliği konusundaki endişeler artmakta ve buna bağlı olarak sermaye girişleri azalmakta veya çıkışlar başlamaktadır. Gerekli tedbirlerin alınmasında yaşanan gecikmeler ülke risk primini artırırken, piyasalarda genel bir güvensizlik ve belirsizlik oluşmaktadır. Azalan döviz rezervleri sonucunda artık kur rejimi terk edilerek dalgalı kur uygulamasına geçilmektedir. Açıklanan bu sistematığın Türkiye'de yaşanan Kasım krizi öncesinde de gerçekleştiği görülmektedir.

Özmen (2001) döviz kuruna dayalı politikaların krizlere gebe politikalar olduğunu ve sabit kur rejimlerinin 1990 sonrası yükselen piyasalarda yaşanan krizlerin ortak noktası olduğunu belirtmektedir. Sabit döviz kuru veya döviz kurunu çıpa olarak kullanan ülkelerde, lüks tüketime dayalı iç talep artışı ile ortaya çıkan hızlı büyüme evresini, zaman içinde bozulan cari işlemler dengesi sonucunda yabancı yatırımcıların endişesinin arttığı, sermaye çıkışlarının ve spekülasyon hareketlerin yaşandığı bir dönem izlemekte ve sonuçta ödemeler dengesi ve bankacılık krizleri meydana gelmektedir.

Özmen Türkiye'de yaşanan son krizler üzerine yaptığı değerlendirmede, iç borçlanmanın bankacılık sistemi aracılığıyla yapılmasının para arzını etkilediğine, bu durumun para politikası araçlarının etkinliğini azalttığına, finansal istikrar uğruna fiyat istikrarından vazgeçildiğine

ve bankacılık sisteminin sürekli fonlanması gereğinin ortaya çıktığına değinmektedir. Özmen ayrıca, Türkiye’de enflasyon hedeflemesine geçilebilmesi, fiyat istikrarının sağlanabilmesi ve bu politikaların finansal istikrar politikaları ve hedefleri ile çelişmemesi için sağlıklı bir mali ve bankacılık sisteminin bulunmasının şart olduğunu belirtmektedir.

Tablo 5.9 Seçilmiş Kırılganlık Göstergeleri ile Kasım 2000 Krizi Değerlendirmesi

Gösterge	Kasım krizi öncesi	Değerlendirme
Cari işlemler dengesi	Evet. Yüksek cari işlemler açığı	Uluslararası piyasalarda söz konusu açığın finansmanı konusunda endişelerin artması ve yurt dışında kriz beklentilerinin oluşması
Sermaye hareketleri değişkenliği	Evet. Kısa vadeli değişken portföy yatırımları	Ülke risk priminin yükselmesi, sermaye çıkışları sonucu dış kaynak imkanlarının daralması
Dış ticaret hadleri	Evet. İthalat lehine gelişim	Cari işlemler dengesinin olumsuz gelişimine katkısının devam edeceğinin göstergesi
Faiz oranları değişkenliği	Evet. Faiz oranlarının ani yükselişleri beraberinde piyasalarda baskı ve gerginlik oluşması	Piyasaların sermaye hareketlerine ve sistemdeki belirsizliklere olan duyarlılığının göstergesi
Enflasyon değişkenliği	Evet. Enflasyonist beklentilerin kırılmaması, faizlere paralel şekilde bir azalma olmaması	Piyasalarda geleceğe yönelik belirsizlik ve güvensizlik oluşması
Reel döviz kurları	Evet. TL'nin reel değerlenmesi	İç talebi artırıcı ve dolayısıyla cari işlemler dengesini bozucu etkisi
Dış borçlar ve döviz rezervleri	Evet. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği endişelerinin artması	Ülkenin sermaye hareketleri karşısındaki kırılganlığının arttığına göstergesi
Banka bilançolarındaki vade ve döviz cinsi uyumsuzlukları	Evet. Yüksek faiz, kur ve likidite risklerinin birikimi	Bankacılık sisteminin biriken riskler nedeniyle kırılganlığının arttığına göstergesi

Yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı şekilde yer alan ve krizlerin öncü göstergeleri olarak bilinen bazı değişkenlerin Türkiye şartları dikkate alınarak yapılan değerlendirmesi, Kasım 2000 krizinin ani ortaya çıkmadığını ve öncesinde çeşitli öncü göstergelerin var olduğuna işaret etmektedir. Makroekonomik koşullardaki değişkenlik ve bankacılık sektöründe biriken riskler nedeniyle ortaya çıkan kırılgan yapı, potansiyel bir finansal krizin gerçekleşme olasılığını artırmıştır. Nitekim, aşağıda sunulan Tablo 5.9'da yer alan öncü göstergelerin de işaret ettiği bu kırılgan yapı neticesinde 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında ciddi boyutta iki kriz yaşanmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İstikrarlı bir bankacılık ve genel anlamda finansal sistem, para politikalarının etkinliği ve ekonominin istikrarlı bir şekilde çalışabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Günümüzde, merkez bankaları parasal istikrar hedeflerinin yanı sıra, finansal sistemlerinin istikrarını sağlamada ve sağlamlığını geliştirmede sorumluluk sahibidirler. Finansal sistemin istikrarının sağlanabilmesi için, merkez bankalarının hem parasal yönetim hem de piyasaların izlenmesi fonksiyonlarına sahip olmaları gerekmektedir. Bu iki fonksiyonun birlikte kullanılmasına özellikle finansal kriz ve sistemik kriz dönemlerinde büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Banka gözetim ve denetiminde doğrudan yer almamalarına karşılık, merkez bankaları genel olarak bankacılık sektörü gelişimlerini ve temel sistemik risklerini izlemeye devam etmektedirler. Finansal sistem istikrarının sağlanması ve korunmasından sorumlu tutulan pek çok ülke merkez bankası, genel ekonomik performansı ve finansal aracılık sürecini olumsuz etkileyen unsurların yok edilmesi veya etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla finansal sistem istikrar analizlerinde bulunmaktadır.

Son yıllarda pek çok ülkede yaşanan bankacılık krizleri, merkez bankalarının finansal sistem istikrarı analizine yapabilecekleri katkılarının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Krizler önemli ekonomik ve sosyal maliyetleri beraberlerinde getirmekte olup, genel anlamda finansal sistemin izlenmesi, muhtemel zaaflıkların ve tehditlerin belirlenmesi merkez bankalarının sorumluluğu altında bulunmaktadır. Dolayısıyla, merkez bankaları açısından finansal sistemdeki potansiyel zaafiyetlerin ve kırılabilirliklerin belirlenmesi önemlidir. Ödemeler sisteminin aksamadan çalışmasının ve para politikasının etkin bir şekilde uygulanabilmesinin sağlanması açısından, merkez bankasının finansal sistemdeki riskleri izlemesi ve değerlendirmesi gerekmektedir.

BDDK'nın faaliyete geçmesi ve son yaşanan krizler sonrasında Merkez Bankasının finansal sistem istikrarı ve onun temel unsuru olan bankacılık sektörü istikrarı konusundaki önemi daha da artmıştır. Nitekim, 2001 yılı Mayıs ayında değiştirilen Merkez Bankası Kanunu, Bankaya finansal istikrar konusunda daha fazla yetki ve sorumluluk vermektedir.

Bu çalışmada önerilen, finansal istikrar analizi ile Merkez Bankasının finansal sistem kırılganlığını mikro ve makro düzeyde analizlerle değerlendirmesi, finansal sisteminin bütününe tehdit eden bir sorunu veya olası bir bankacılık krizini ortaya çıkmadan önce algılayarak gerekli önlemleri almasıdır. Aksi takdirde, mali bünyeleri ve risk algılamaları zayıflamış, özkaynaklarını yitirmiş ve normal aracılık faaliyetlerini yerine getiremeyen bir bankacılık sisteminin ekonominin istikrarlı şekilde büyümesini olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Dolayısıyla, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma süreci tamamlanarak, mevcut sorunları giderilmeden ve piyasalardaki belirsizlikler yok edilerek yeniden güven tesis edilmeden, Merkez Bankasının temel amacı olan fiyat istikrarının sağlanması ve bu yönde etkin bir para politikası izlemesi mümkün değildir.

2002 yılında uygulanması planlanan bankacılık sektörünün yeniden sermayelendirilmesi operasyonunun temel hedeflerinde birisi de, bankacılık sektörünün yeniden etkin şekilde faaliyet gösteren bir yapıya kavuşturulmasıdır. Yeniden sermayelendirme uygulamasının etkinliği ve başarısı açısından, Merkez Bankası'nın izleyeceği politikalar önemlidir. Yeniden sermayelendirme uygulamasına yönelik olarak Merkez Bankası iki farklı politika izlemek durumunda bulunmaktadır. Birincisi, söz konusu uygulamanın aksamadan yürümesini sağlayacak şekilde dengeli kur ve faiz politikaları izlemesidir. İkincisi ise, uygulama sırasında ortaya çıkabilecek aksaklıkları, sistem geneline yayılmadan giderecek politikalar izlemesidir. Bu politikalar Kasım ve Şubat krizlerinde yaşanan sorunların ve yapılan yanlış uygulamaların tekrar edilmemesi açısından da önemlidir. Ayrıca, yeniden sermayelendirme uygulamasının Merkez Bankası politikaları ile

desteklenmesi ihtiyacı, Bankanın finansal piyasaları ve bankacılık sektörünü yakından izlemesi gereğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Mali bünyesi zayıf bankacılık sisteminin geniş kapsamlı rehabilitasyona tabi tutulduğu ve ağır iç borç yükünün finansal sistemi zayıflattığı bir ortamda, çok aşırı dalgalanmalar dışında müdahalede bulunmayan Merkez Bankası açısından döviz kurunun yönetimi, döviz rezervlerinin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Bu da Merkez Bankası rezervlerine döviz girişi ile mümkündür. Piyasaların yeniden istikrara kavuşturulması, öncelikle yurt içi yatırımcıların tasarruflarının sisteme çekerek, mevcut durumda yüksek oranda dolarizasyona maruz kalan bankacılık sektöründe TL kaynakların payının artması suretiyle bilançoların büyümesine katkıda bulunacaktır. Sonuçta ise, uzun yıllardır sistemin maruz kaldığı temel sorun olan kısa vadeli bilanço pasif yapısı ve neden olduğu riskler kontrol altına alınabilecektir.

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında bankacılık sektöründe başlayan ve ekonominin geneline yayılan krizler yüksek maliyetlere neden olmuştur. Söz konusu acı tecrübeler finansal sistem ve temel unsuru olan bankacılık sektörünün istikrarının ve sağlamlığının yakından izlenmesinin önemini artırmıştır. Kasım ve Şubat krizleri ani olarak ortaya çıkmamış olup sinyallerini önceden vermişlerdir. Diğer yandan, söz konusu krizler zamanlamaları açısından da hayli ilginç bulunmaktadır. 1999 yılı sonunda uygulamaya konulan istikrar programı ile birlikte piyasalara belirsizlikleri giderici ve güven tesis edici işaretler verilmiştir.

Döviz kurunu çıpa olarak kullanan programların genellikle bir finansal krizle sonuçlandığı bilinmesine karşılık, Türkiye uygulamasında önemli ölçüde IMF desteğinin bulunması programa duyulan güveni artırmıştır. Ancak, piyasalarda söz konusu olumlu gelişmeler yaşanırken, bankacılık sistemi ve ekonominin genelinde oluşan riskler dikkate alınmamış ve/veya gözardı edilmiştir. Özelleştirme ve bazı yapısal reformların gerçekleştirilmesinde yaşanan gecikmelere ilave olarak, uzun yıllardır bankacılık sisteminde var olan sorunların giderilmesine yönelik önlemlerin

alınmaması, banka gözetim ve denetiminin etkin bir şekilde yerine getirilememesi, kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların bankacılık sisteminde ve mali piyasalarda neden oldukları olumsuzluklar ve baskılar krizlere müsait bir zemin hazırlamıştır.

Bu gelişmeler bankaların gözetim ve denetiminden sorumlu yasal otorite olan BDDK açısından yeni bir gözetim ve denetim yaklaşımının oluşturulmasını gerektirmiştir. Sadece yürürlükte bulunan kurallar çerçevesinde bankaların gözetim ve denetiminden çok, bankaların risk yapıları, faaliyet stratejileri, risk yönetim sistemleri ve etkinliğini dikkate alacak yeni bir gözetim yaklaşımının oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışmada ortaya çıkan genel noktalar değerlendirildiğinde, Merkez Bankasının bugüne kadar finansal istikrarın sağlanması sürecinde üstlendiği öncü rolünü gelecek dönemlerde sürdürmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bağımsız bir otorite olarak bankacılık gözetim ve denetiminden sorumlu olan BDDK'nın kurulmasının ve faaliyetlerine başlamasının ardından, Merkez Bankası'nın istikrarlı bir bankacılık sektörünün ve finansal sistemin sağlanmasındaki hayati rolünü sürdürmesine ve bu doğrultuda bankacılık sektöründeki gelişmeleri ve temel sistemik riskleri izlemesine ihtiyaç bulunmaktadır.

T.C.Merkez Bankası'nın gelişmiş ülke merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanması amaçlarına yönelik üstlendikleri görev ve sorumluluklar ile gerçekleştirdikleri faaliyetlere paralel şekilde, bankacılık sektörü ağırlıklı olmak üzere bir bütün olarak finansal sistem istikrarının sağlanmasına ve korunmasına yönelik aktif şekilde çalışmalarda bulunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABRAMS, Richard ve M.W. TAYLOR, 2000, "Issues in the Unification of Financial Sector Supervision", IMF Working Paper, No.00/213
- BRENDA, Gonzalez-Hermosillo, 1999, "Developing Indicators to Provide Early Warnings of Banking Crises", Finance and Development, Vol.36, No.2
- CAPRIO, Gerard ve D.KLINGEBIEL, 1996, "Bank Insolvencies: Cross-Country Experience", World Bank, Working Paper Series, No.1620
- DAVIS, E.Philip, 1999, "Financial Data Needs For Macroprudential Surveillance: What Are The Key Indicators of Risks To Domestic Financial Stability", Centre for Central Banking Studies, Bank of England, Lecture Series No.2
- DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı ve A.E.DETRAGIACHE, 1998, "The Determinants of Banking Crises In Developing and Developed Countries", IMF Staff Papers, Vol 45, No.1
- DI NOIA, Carmine ve G.D.GIORGIO, 1999, "Should Banking Supervision and Monetary Policy Tasks Be Given To Different Agencies?", International Finance
- DORNBUSCH, Rudiger, 2001, "A Primer On Emerging Market Crises", Massachusetts Institute of Technology", <http://www.mit.edu/~rudi>
- EDWARDS, Sebastian, 1999, "On Crisis Prevention: Lessons From Mexico and East Asia", NBER Working Paper, No.7233
- EDWARDS, Sebastian, 2001, "Exchange Rate Regimes, Capital Flows and Crisis Prevention", NBER Working Paper, No.8529
- EUROPEAN CENTRAL BANK, 2001, "The Role of Central Banks In Prudential Supervision", www.ecb.int

- EVANS, Owen, A.M.LEONE, M.GILL ve P.HILBERS, 2000, "Macroprudential Indicators of Financial System Soundness", IMF Occasional Paper, No.192
- FISCHER, Stanley, 1988, "Real Balances, The Exchange Rate, and Indexation: Real Variables in Disinflation", Quarterly Journal of Economics, 103(1), s.110-128
- FISCHER, Stanley, 1997, "Financial System Soundness", Finance & Development, IMF, vol.34, No.1
- FISCHER, Stanley, 2001, "Exchange Rate Regimes: Is The Bipolar View Correct ?", Finance & Development, IMF, vol.38, No.2
- FRYDL, Edward, 1999, "The Length and Cost of Banking Crises", IMF Working Paper, No.99/30
- GAVIN, Micheal ve R.HAUSMANN, 1996, "The Roots of Banking Crises: The Macroeconomic Context", Inter-American Development Bank, Working Paper, No.318
- GAVIN, Micheal ve R.HAUSMANN, 1995, "Macroeconomics of Capital Flows to Latin America: Experience and Policy Issues", Inter-American Development Bank, Working Paper, No. 310
- GOLDSTEIN, Morris ve P.TURNER, 1996, "Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options", BIS Economic Papers, No.46
- GOODHART, Charles ve D.SCHOENMAKER, 1995, "Should The Functions of Monetary Policy and Banking Supervision Be Separated?", Oxford Economic Papers, Vol.47, No.4
- GROUP OF THIRTY, 1997, "Global Institutions, National Supervision and Systemic Risk", Washington, D.C.
- HARDY, D.C. ve C.PAZARBAŞIOĞLU, 1998, "Leading Indicators of Banking Crises: Was Asia Different?", IMF Working paper, No.98/99

- HAUBRICH, G.Joseph, 1996), "Combining Bank Supervision and Monetary Policy", Economic Commentary, November 1996
- HAWKINS, John ve M.KLAU, 2000, "Measuring Potential Vulnerabilities in Emerging Market Economies", BIS working papers, No.91
- HONOHAN, Patrick, 1997, "Banking System Failures in Developing and Transition Countries: Diagnosis and Prediction", BIS working papers, No.39
- IMF NİYET MEKTUPLARI, 9 Aralık 1999, 18 Aralık 2000,10 Mart 2000
- KAMINSKY, Graciela ve C.REINHART, 1999, "Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress", IMF working paper, No.99/178
- KAUFMAN, G.George, 1999, "Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review", Federeal Reserve Bank of Chicago
- LINDGREN, Carl Johan, G.GARCIA ve M.I.SAAL, 1996, Bank Soundness and Macroeconomic Policy, IMF Publications, 1996
- MISHKIN, S.Frederic, 1996, "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective", NBER working paper series, No.5600
- MISHKIN, S.Frederic, 1997, "The Causes and Propagation of Financial Instability: Lessons for policymakers", Federal Reserve Bank of Kansas City
- MISHKIN, S.Frederic, 2001, "Financial Policies and The Prevention of Financial Crises In Emerging Market Countries", NBER working paper, No.8087
- ÖZATAY, Fatih, E.ÖZMEN ve başk., 2001, "Panel: Kriz Üzerine", İşletme ve Finans Dergisi, Sayı 180, Mart 2001
- SAHAJWALA, Ranjana ve P.VAN DEN BERGH, 2000, "Supervisory Risk Assessment and Early Warning Systems", BIS working papers, No.4

- STANDART and POORS, 2001, "Finansal Sistemin Kırılganlığının Temel Sebepleri", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı:18, Mayıs-Haziran
- UYGUR, Ercan, 2001, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
- YELDAN; Erinç, 2001, "Türkiye Ekonomisinde Krizin Yapısal Dayanakları", www.bilkent.edu.tr

EK 1: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE FİNANS SİSTEMİNİN İSTİKRARI ANALİZİNDE KULLANILACAK VERİLER

BÖLÜM I											
BANKALAR		19--	% + -	19--	% + -	19--	% + -	19--	% + -	20--	% + -
0. GENEL BİLGİLER											
0.1. Genel Bilgiler											
0.1.a. Toplam lisanslı mevduat bankası sayısı:											
0.1.b. Toplam lisanslı kamu bankaları sayısı:											
0.1.c. Toplam lisanslı yabancı banka sayısı:											
0.1.d. Toplam lisanslı kalkınma ve yatırım bankası sayısı:											
0.1.e. Kamu sermayeli bankaların sektör aktif büyüklüğü içindeki payları:											
0.1.f. Özel sermayeli bankaların sektör aktif büyüklüğü içindeki payları:											
0.1.g. Yabancı bankaların sektör aktif büyüklüğü içindeki payları:											
0.1.h. Kalkınma ve yatırım bankalarının sektör aktif büyüklüğü içindeki payları:											
0.1.i. Özel bankalar şube sayısı:											
0.1.i. Özel bankalar personel sayısı:											
0.1.j. Kamu bankaları şube sayısı:											
0.1.k. Kamu bankaları personel sayısı:											
0.1.l. Yabancı bankalar şube sayısı:											
0.1.m. Yabancı bankalar personel sayısı:											
0.1.n. Kalkınma ve yatırım bankaları şube sayısı:											
0.1.o. Kalkınma ve yatırım bankaları personel sayısı:											
0.2. Konsolide bilanço (milyar TL)											
Aktifler											
Nakit ve TCMB bakiye											
DİBS											
Bankalara kullanılan krediler											
Bankalardan diğer alacaklar											
Müşterilere kullanılan krediler											
Menkul kıymetler											
Maddi ve maddi olmayan duran varlıklar											
Faiz tahakkukları ve diğer aktifler											
<i>Toplam aktifler</i>											
Pasifler											
Bankalara borçlar											
Mevduatlar											
Sermaye benzeri krediler											

Tahvil ve bonolar					
Tahakkuklar ve diğer pasifler					
Karşılıklar					
Genel karşılıklar					
Sermaye benzeri yükümlülükler					
Sermaye					
Cari dönem K/Z					
<i>Toplam pasifler</i>					
Bilanço dışı kalemler (kredi eşdeğerleri tutarı)					
Toplam bilanço dışı işlemler (excluding OTC derivatives):					
Türev ürünler					
Repo					
0.3. Konsolide bazda raporlama ?					
0.3.a. Bu bilgiler konsolide bazda mı ?					
1. SERMAYE YETERLİLİĞİ					
1.1. BIS sermaye sınıflaması (milyar TL)					
1.1.a. BIS Ana sermaye (Tier I Capital) (net)					
1.1.b. BIS Ana sermaye (+) katkı sermaye(net)					
1.1.c. BIS Üçüncü kuşak sermaye (net)					
1.2. Sermaye yeterliliği rasyolarının dağılımı					
1.2.a. Ana sermaye rasyosu (Tier 1 ratio) aşağıdaki kategorilere giren banka sayısı: (Tier 1 : Ana sermaye/Riskli aktifler)					
<2					
2-4					
4-6					
6-10					
10-15					
15-20					
>20					
1.2.b. Ana sermaye(+) Katkı sermayerasyosu (Tier 1+Tier 2 ratio) aşağıdaki kategorilere giren banka sayısı: (Ana + katkı sermaye/Riskli aktifler)					
<4					
4-6					
6-8					
8-10					
10-15					
15-20					
>20					

2. AKTİF KALİTESİ						
2.0. Genel Bilgiler (milyar TL)						
2.0.a. Aktiflerin dağılımı						
2.0.a.1. Toplam bilanço büyüklüğü (on-balance sheet items):						
2.0.a.2. Toplam bilanço dışı büyüklük (türev ürünler hariç) (kredi eşdeğeri)						
2.0.a.3. Türev ürünler (kredi eşdeğeri)						
2.0.a.4. Toplam aktifler x% 0 risk kategorisi	x = 0					
2.0.a.5. Toplam aktifler x% 25 risk kategorisi	x = 25					
2.0.a.6. Toplam aktifler x% 50 risk kategorisi	x = 50					
2.0.a.7. Toplam aktifler x% 100 risk kategorisi	x = 100					
2.0.a.8. Toplam krediler						
2.0.a.9. Toplam bilanço içi ve dışı kalemler (türev ürünler hariç) (kredi eşdeğeri)						
2.0.b. Risk ağırlıklı aktiflerin dağılımı						
2.0.b.1. Risk ağırlıklı aktifler						
2.0.b.2. Risk ağırlıklı krediler						
2.0.b.3. Risk ağırlıklı bilanço kalemleri						
2.0.b.4. Risk ağırlıklı bilanço dışı kalemleri, türev ürünler hariç (kredi eşdeğeri)						
2.0.b.5. Risk ağırlıklı türev ürünler (kredi eşdeğeri)						
2.0.b.6. Risk ağırlıklı bilanço içi ve dışı kalemler, türev ürünler hariç (kredi eşdeğeri)						
2.1. Sektörel kredi konsantrasyon (milyar TL)						
2.1.a. Sektör A	A: Tekstil					
2.1.b. Sektör B	B: İhracat					
2.1.c. Sektör C	C: Turizm					
2.1.d. Sektör D	D: Sanayi					
2.1.e. Sektör E	E: Kamu					
2.1.f. Sektör F	F: Konut					
2.2. Dolaylı krediler (milyar TL)						
2.2.a. Toplam dolaylı krediler						
2.2.b. Dolaylı krediler için alınan nakit teminatlar						
2.2.c. Dolaylı krediler net nakit teminatlar						
2.2.d. (Dolaylı krediler/Toplam krediler) oranı(%)						
2.2.e. (Dolaylı krediler/toplam sermaye) oranı (%)						
2.3. Döviz kredileri (milyon USD)						
2.3.a. Toplam döviz kredileri	FX: USD					
2.3.b. (Toplam döviz kredileri/Toplam krediler) oranı (%)						

2.4. Tahsili gecikmiş kredi alacakları (milyar TL)									
2.4.a. Brüt tahsili gecikmiş alacaklar									
2.4.a.1. Kamu sektörüne kullandırılan kredilerle ilgili kısmı									
2.4.b. Karşılıklar									
2.4.b.1. Genel kredi karşılıkları									
2.4.b.2. Özel karşılıklar									
2.4.c. Net tahsili gecikmiş kredi alacakları									
2.4.d. (Brüt TGA/Toplam krediler) oranı (%)									
2.4.e. (Net TGA/Toplam krediler) oranı (%)									
2.4.f. (Brüt kamu sektörü TGA/Toplam krediler) oranı (%)									
2.5. Kredi geri ödemelerindeki gecikmeler (milyar TL)									
2.5.a. 30 günü geçen kredi geri ödemeleri tutarı									
2.5.b. 60 günü geçen kredi geri ödemeleri tutarı									
2.5.c. 90 günü geçen kredi geri ödemeleri tutarı									
3. YÖNETİM									
3.1. Etkinlik (efficiency)									
3.1.a. Personel sayısı									
3.1.b. (Toplam giderler/Toplam gelirler) oranı (%)									
3.1.c. Personel başına gelir									
3.2. Büyüme (Expansion)									
3.2.a. 1 sene içerisinde yeni lisans alan kurum sayısı									
3.2.b. 1 sene içerisinde lisansı çekilen kurum sayısı									
3.2.c. Lisanslı kurumların yıllık büyüme oranı									
3.2.d. Son 5 yıllık lisanslı kurumların yıllık ortalama büyüme oranı									
4. KARLILIK									
4.1. Toplam kar ve zarar hesapları (milyar TL)									
Gelir									
Net faiz geliri									
Ücret ve komisyonlar									
Kambiyo karları, sermaye piyasası işlem karları									
Diğer faaliyet geliri ve fideri									
<i>Toplam Gelir</i>									
Giderler									
Personel giderleri									
Diğer idari harcamalar									
Diğer									
<i>Toplam giderler</i>									
Kar									
<i>Kar I:</i>									

(-)							
özel karşılıklar							
genel karşılıklar							
<i>Kar II:</i>							
(-)							
Vergi ödemeleri							
olağanüstü gelir/gider (net):							
<i>Kar III:</i>							
Gider yapısı analizi (toplam giderlerin % olarak)							
Personel giderleri							
Diğer idari giderler							
Diğer							
<i>Toplam giderler</i>							
Karlılık rasyoları							
Aktif karlılığı							
Özkaynak karlılığı							
Toplam gelir/Toplam gider							
T.Faiz dışı gelir/Toplam gelir							
T.Faiz dışı gider/Toplam gider							
T.Faiz dışı gelir/T.Faiz dışı gider							
4.2. Faiz oranı farklılıkları (% bazda)							
4.2.a. TL mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki ortalama fark							
5. Likidite							
5.1. Interbank mevduatları (% bazda)							
5.1.a. Bankalar arasındaki en yüksek 3 aylık TL bankalararası para piyasası faizleri arasındaki fark							
5.1.b. 3 aylık TL bankalararası mevduat ortalama alım/satım farkları							
5.2. Vade yapısı							
5.2.a. Likit aktifler (milyar TL)							
5.2.b. Aktiflerin ortalama vadesi (ay olarak)							
5.2.c. Pasiflerin ortalama vadesi (ay olarak)							
5.2.d. Likit aktifler/Toplam aktifler oranı							
5.3. TRL kredilerin vade yapısı (milyar TL)							
5.3.a. Kalan vadesi 3-6 ay arasındaki krediler							
5.3.b. Kalan vadesi 6 ay-1 yıl arasındaki krediler							
5.3.c. Kalan vadesi 1-3 yıl arasındaki krediler							
5.3.d. Kalan vadesi 3 yıl üzerindeki krediler							
5.4. FX kredilerin vade yapısı (milyon USD)	FX: USD						

5.3.a. Kalan vadesi 3-6 ay arasındaki krediler						
5.3.b. Kalan vadesi 6 ay-1 yıl arasındaki krediler						
5.3.c. Kalan vadesi 1-3 yıl arasındaki krediler						
5.3.d. Kalan vadesi 3 yıl üzerindeki krediler						
5.5. İkinci el piyasa likiditesi (Secondary market liquidity)						
5.5.a. Ortalama günlük DİBS değişimi (milyar TL)						
5.5.b. DİBS piyasası alım/satım ortalama farkları (% puan)						
5.6. TCMB kredileri (milyar TL)						
5.6.a. TCMB kredileri						
5.6.b. Sermaye amaçlı krediler						
5.6.c. Borç amaçlı krediler						
5.7. Müşteri mevduatları						
5.7.a. TL müşteri mevduatları (non-interbank) (milyar TL)						
5.7.b. DTH (non-interbank) (milyon USD)	FX: USD					
5.7.c. Bankalararası mevduat hariç (kredi/toplam mevduat) oranı						
5.8. Mevduat tutma (milyar TL)						
5.8.a. M1 büyüklüğü						
5.8.b. M2 büyüklüğü						
5.8.c. M2y büyüklüğü						
5.8.d. M3 büyüklüğü						
5.8.e. (Mevduat/M1) oranı						
5.8.f. (Mevduat/M2) oranı						
5.8.g. (Mevduat/M2y) oranı						
5.8.h. (Mevduat/M3) oranı						
6. PİYASA RİSKİ						
6.1. Döviz kuru riski (milyar USD)						
6.1.a. YP net genel döviz pozisyonu						
6.1.b. BIS piyasa riski düzenlemesi gereğince hesaplanan FX riski için ayrılan sermaye tutarı						
6.1.c. (Net döviz pozisyonu/sermaye) oranı (%)						
6.2. Faiz oranı riski (milyar TL)						
6.2.a. Aktiflerin faiz oranı riski						
6.2.a.1. Ortalama yeniden fiyatlama dönemi						
6.2.a.2. Ortalama vade (average duration)						
6.2.b. Pasiflerin faiz oranı riski						
6.2.b.1. Ortalama yeniden fiyatlama dönemi						
6.2.b.2. Ortalama vade (average duration)						

6.2.c. BIS piyasa riski düzenlemesi gereğince hesaplanan faiz oranı riski için ayrılan sermaye tutarı								
6.3. Hisse senedi fiyat riski (milyar TL)								
6.3.a. Toplam brüt hisse senedi pozisyonu								
6.3.b. Toplam net hisse senedi pozisyonu								
6.2.c. BIS piyasa riski düzenlemesi gereğince hesaplanan faiz oranı riski için ayrılan sermaye tutarı								
6.3.d. Hisse senedi riski								

EK 1: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE FİNANS SİSTEMİNİN İSTİKRARI ANALİZİNDE KULLANILACAK VERİLER

	19--	% + -	19--	% + -	19--	% + -	19--	% + -	20--	% + -
PIYASA GÖSTERGELERİ (MARKET-BASED INDICATORS)										
7. PİYASA GÖSTERGELERİ										
7.1. Hisse senedi fiyatları (stock market prices)										
7.1.a. Genel endeks										
7.1.b. Mali endeks										
7.1.c. Diğer										
7.2. Faiz oranları ve döviz kurlarının değişkenliği										
7.2.a. Aylık döviz kurunun (TRL/USD) standart sapması										
7.2.b. Aylık döviz kurunun (TRL/EURO) standart sapması										
7.3. Yurtiçi faiz oranlarının seviyesi (%)										
7.3.a. Merkez bankası resmi faiz oranları										
7.3.b. 3 aylık bankalararası faiz oranları										
7.3.c. DİBS getirileri (Government benchmark yield)										
7.4. Döviz kuru										
7.4.a. Nominal döviz kuru (TRL/USD)										
7.4.b. Nominal döviz kuru (TRL/EURO)										
7.5. Döviz kuru taahhütleri										
7.5.a. Uygulamada bulunan döviz kuru rejimi										
7.5.a.1. Sabit döviz kuru (fixed exchange rate)										
7.5.a.2. Serbest dalgalanma (free float)										
7.5.a.3. Gözetimli dalgalanma (managed float)										
7.5.a.4. Aralık içinde dalgalanma (floating within a band)										
7.5.a.5. Kaygan aralık (sliding band)										
7.5.a.6. Yönlendirilmiş sabit aralık (crawling band)										
7.5.a.7. Yönlendirilmiş sabit parite (crawling peg)										
7.5.a.8. Ayarlanabilir sabit kur (fized-but adjustable exchange rate)										
7.6. Dış kredi derecelendirmeleri										
7.6.a. Ülke dış kredi notu (by BankWatch)										
7.6.a.1. Tarih										
7.6.a.2. UV döviz notları										
7.6.b. Ülke dış kredi notu (by Fitch IBCA)										
7.6.b.1. Tarih										
7.6.b.2. UV döviz notları										
7.6.b.3. UV ulusal para notları										
7.6.c. Ülke dış kredi notu (by Moody's)										
7.6.c.1. Tarih										

7.6.c.2. UV döviz notları								
7.6.d. Ülke dış kredi notu (by S&P)								
7.6.d.1. Tarih								
7.6.d.2. UV döviz notları								
7.6.d.3. UV ulusal para notları								
7.6.e. 5 büyük mevduat bankası için verilen mali yeterlilik notu								
7.6.e.1. Mevduat bankası 1:								
7.6.e.2. Mevduat bankası 2:								
7.6.e.3. Mevduat bankası 3:								
7.6.e.4. Mevduat bankası 4:								
7.6.e.5. Mevduat bankası 5:								
7.7. İşlem hacmi (Trading volume)								
7.7.a. Günlük ortalama DİBS işlem hacmi								
7.7.b. Günlük ortalama İMKB işlem hacmi								

EK 1: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE FİNANS SİSTEMİNİN İSTİKRARI ANALİZİNDE KULLANILACAK VERİLER

MAKROEKONOMİK FAKTÖRLER		19--	% + -	19--	% + -	19--	% + -	19--	% + -	20--	% + -
1. EKONOMİK BÜYÜME											
1.1. Toplam Büyüme (Aggregate growth)											
1.1.a. GSMH (billion TRL):											
1.1.b. GSMH (billion USD):											
1.1.c. GSMH deflatörü											
1.1.d. GSMH büyüme oranı (yıllık%)											
1.1.b. Yatırımlar (billion TRL):											
1.2. Sektörel büyüme											
1.2.a. İhracat											
1.2.b. Sanayi											
1.2.c. Emlak											
1.2.d. Tarım											
1.2.e. Turizm											
1.2.f. Diğer											
2. ÖDEMELER DENGESİ											
2.1. Cari işlemler (milyon USD)											
2.1.a. Cari işlemler:											
2.2. Sermaye hareketlerinin kompozisyonu ve vade yapısı (milyon USD)											
2.2.a. Kısa vadeli kamu dış borçları (kalan vadeleri itibarıyla)											
2.2.a.1. 1 aya kadar											
2.2.a.2. 1-3 ay arası											
2.2.a.3. 3 ay-1 yıl arası											
2.2.a.4. Kısa vadeli kamu dış borçlarının toplam içerisindeki payı (%)											
2.2.a. Kısa vadeli özel kesim dış borçları (kalan vadeleri itibarıyla)											
2.2.b.1. 1 aya kadar											
2.2.b.2. 1-3 ay arası											
2.2.b.3. 3 ay-1 yıl arası											
2.2.b.4. Kısa vadeli özel kesim dış borçlarının toplam içerisindeki payı (%)											
2.3. Rezerv yeterliliği (Reserve adequacy)											
2.3.a. Brüt resmi rezervler (milyon USD):											
2.3.b. İthalat (F.O.B. Değeri ile) (milyon USD)											
2.3.b.1. Yıllık ithalat (F.O.B.)											
2.3.b.2. Aylık ortalama ithalat (F.O.B.)											
2.3.c. (Cari işlemler dengesi/GSMH) (%)											
2.3.d. (Rezervler/KV borçlar + cari işlemler dengesi)(%) <i>Guidotti rasyosu A</i>											
2.3.e. (Rezervler/brüt KV borçlar) (%) <i>Guidotti rasyosu B</i>											
2.3.f. (Rezervler/KV borçlar)- kalan vadesi 3-6 ay arası olan											
2.3.g. (Rezervler/KV borçlar)- kalan vadesi 6-9 ay arası olan											
2.3.h. (Rezervler/KV borçlar)- kalan vadesi 9-12 ay arası olan											
2.3.i. (Rezervler/M1) (%)											
2.3.j. (Rezervler/M2) (%)											
2.3.k. (Rezervler/aylık ithalat) (%)											

2.3.I. (Sermaye çıkışları/GSMH) (%)						
2.3.I. (Sermaye çıkışları/rezervler) (%)						
2.4. Ticaret hadleri (Terms of Trade)						
2.4.a. Ticaret hadleri endeksi						
3. ENFLASYON						
3.1. Enflasyon değişkenliği (Volatility of inflation) (*)						
3.1.a. TÜFE (CPI):						
3.1.b. TEFE (WPI):						
4. KREDİLER VE AKTİF FİYATLARI DEĞİŞİMLERİ						
4.1. Banka kredileri (billion TRL)						
4.1.a. Toplam yurtdışı banka kredileri						
4.1.b. Banka kredileri/GSMH oranı (%)						
4.2. Aktif fiyatları (in points)						
4.2.a. İMKB endeksi						
4.2.b. DİBS günlük değer değişimleri						
5. İÇ BORÇ STOKU (milyar TL)						
5.1. Toplam borç stoku (milyar TL)						
5.1.a. Toplam mevcut iç borç stoku						
5.1.b. Toplam borçlanma						
5.2. Toplam borç stoku (milyar USD)						
5.2.a. Toplam mevcut iç borç stoku						
5.2.b. Toplam borçlanma						
5.3. Borç stoku kompozisyonu						
5.3.a. Enflasyona endeksli DİBS (FRNs) (%)						
5.3.b. Döviz endeksli DİBS (%)						
5.3.c. Sabit faizli DİBS (%)						
5.4. Borç stoku vade yapısı						
5.4.a. 2001 yılı vadeli DİBS stoku						
5.4.b. 2002 yılı vadeli DİBS stoku						
5.4.c. 3 yıl vadeli DİBS stoku						
5.4.d. 5 yıl vadeli DİBS stoku						
5.5. Oranlar (%)						
5.5.a. Toplam borç stoku/GSMH						
5.5.b. $\Delta(\text{DİBS})/\Delta(\text{M2Y})$						
6. KONSOLİDE BÜTÇE (milyar TL)						
6.1. Konsolide bütçe büyüklükleri						
6.1.a. Gelirler (milyar TL)						
6.1.b. Giderler (milyar TL)						
6.1.c. Bütçe dengesi (milyar TL)						
6.1.d. Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (%)						

6.1.e. (Bütçe dengesi/GSMH) (%)									
7. YAYILMA ETKİLERİ (contagion effects)									
7.1. A ülkesi ile olan finansal piyasa ilişkileri	A: Ülke ismi								
7.1.a. USD ile aylık döviz kuru korelasyonu									
7.1.b. Aylık borsa endeksleri ilişkisi									
7.1.c. Merkez bankası yasal faiz oranları ilişkisi (aylık bazda)									
7.1.d. Benchmark getirileri ilişkisi (aylık bazda)									
7.2. B ülkesi ile olan finansal piyasa ilişkileri	B: Ülke ismi								
7.2.a. USD ile aylık döviz kuru korelasyonu									
7.2.b. Aylık borsa endeksleri ilişkisi									
7.2.c. Merkez bankası yasal faiz oranları ilişkisi (aylık bazda)									
7.2.d. Benchmark getirileri ilişkisi (aylık bazda)									
7.3. C ülkesi ile olan finansal piyasa ilişkileri	C: Ülke ismi								
7.3.a. USD ile aylık döviz kuru korelasyonu									
7.3.b. Aylık borsa endeksleri ilişkisi									
7.3.c. Merkez bankası yasal faiz oranları ilişkisi (aylık bazda)									
7.3.d. Benchmark getirileri ilişkisi (aylık bazda)									
8. YAPISAL FAKTÖRLER (Structural Factors)									
8.1. Yasal düzenlemelerdeki değişimler									
8.2. Hükümetin bankacılık kesimini kullanması									
8.2.a. Merkez bankası kredileri (milyon TL)									
8.3. Yurtiçi vadesi gelmiş ödenmemiş borçlar (milyar TL)									
8.3.a. Brüt borçlar									
8.3.b. Kamuya borçlar									
8.3.c. Özel sektöre olan borçlar									
8.3.d. (Brüt borçlar/GSMH) (%)									
8.3.e. (Kamuya olan borçlar/GSMH)(%)									
8.3.f. (Özel sektöre olan borçlar/GSMH)(%)									
8.4. Yurtdışı vadesi gelmemiş ödenmemiş borçlar (milyon TL)									
8.4.a. Brüt borçlar									
8.4.b. Kamuya borçlar									
8.4.c. Özel sektöre olan borçlar									
8.4.d. (Brüt borçlar/GSMH) (%)									
8.4.e. (Kamuya olan borçlar/GSMH)(%)									
8.4.f. (Özel sektöre olan borçlar/GSMH)(%)									
* enflasyon oranındaki yıllık oynaklık makroekonomik belirsizliğin ölçütü olarak									